

~~50881~~ 50910

50881

MAGYAR ÍRÁS

I R O D A L O M
M Ű V É S Z E T
K R I T I K A

1937. M Á J U S

VI. ÉVFOLYAM

5. SZÁM

MAGYAR IRÁS

Irodalmi, művészeti, kritikai társadalmi folyóirat és figyelő.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

Kiadja a szlovenszkói Kazinczy könyv- és lapkiadó szövetkezet, Tornalja.

Előfizetési ára egy évre 80.— KČ- 18.— P., 400.— lei, 144.— dinár.

Egyes szám ára 8.— KČ, 2.— P, 40 lei, 15 dinár.
A Kazinczy Könyvbarát Társaság tagjai tagdíj fejében kapják a lapot.

A kedvezményes előfizetésről felvilágosítás a boríték 3. oldalán

VI. évfolyam

5. szám

1937. május

TARTALOM

Oldal

KOVÁCS ENDRE: Egy nemzedék sorsa	321
REMÉNYI JÓZSEF: Juhász Gyulának	335
SIMON MENYHÉRT: Igy temették el Nagy Ferencet — Elbocsátottjaink	336
SZOMBATHY VIKTOR: Európai utazás	337
MORVAY GYULA: Új Káder — Mátyusföldön — Mégis örülni kell	344
REMÉNYI JÓZSEF: Puritán lelkiismeret	345
Goethe versek (Sebesi Ernő fordítása)	352
DUKA-ZÓLYOMI NORBERT: A magyar nacionalizmus fejlődése	354
TAMÁS LAJOS: Pókháló vagy	362
KOVÁCS ENDRE: Harc után	363
Dr. HAZAYNÉ PÁPAY MARGIT: Rejtett kincs	363
KOSSÁNYI JÓZSEF: Szürke kapuk árnyékában	366
VERES VILMOS: Bimbófakadás	367
ILLÉS ENDRE: Tormay Cécile 1867—1937	369
MÁRTONVÖLGYI LÁSZLÓ: Juhász Gyula Szakolcán	373
MANGA JÁNOS: Népi hangszereink	377
RÁDY ELEMÉR: Témák — problémák	383
TAMÁS LAJOS: Reményik Sándor	390
EGRI VIKTOR: A hangjáték esztétikája	392
ZOMBORY GYÖRGY: Milyen véleménye lehet egy csak csehül beszélő embernek irodalmunkról?	395
NAGY ZOLTÁN: Budapesti kiállítások	404
FARKAS ISTVÁN: A szlovák irodalom és a népiség	414
Kritika	416
Színház	418
Művészet	422
Film	423

EGY NEMZEDÉK SORSA

Az a nemzedék, mely a 20-as évek végefelé hagyta el a középiskolákat s lépett a szlovenszkói magyar élet porondjára, ma már kétségtelenül túljutott ifjúsága első állomásán s ideje hogy számadást vessen eddigi élete felett. A nagy számadások korában élünk; a megelőző nemzedék meg-megújuló generációs vallomásai, a felgyülemlett tapasztalatok maró keserősége s az új körülményekkel való számotvetni-akarás is erre készítetnek bennünket. Úgy érezzük, hogy túljutottunk valamin, ami felett el kell gondolkoznunk, mielőtt továbbmennénk. Az első fiatalság habzsoló türelmetlenségén, a lázakon és deliriumokon, a megváltani akarás krisztusi gesztusain, egy befejezettnek látszó korszak veszedelmes süllyesztőin. A legfiatalabb generációt nem mi, kilencszáztíz körüliek képviseljük; mozgalmaink sodrában új fiatalság nőtt fel, mely itt döngeti nyomunkban az egyetemek s a közélet kapuit. Egy új fiatalság, mely más, mint a miénk volt, tudományos pretenciókban talán szerényebb, de munkakedvben legalább oly gazdag és lelkes, mint a mi generációnk.

Érezzük, hogy számadással, beszámolóval tartozunk ennek az új nemzedéknek, mely ma az élet minden vonalán érdeklődéssel tekint felénk, élet-körülményeinek fundamentális kérdéseire vár választ, sürgető feleletet. Helyzete nem kevésbé nehéz, mint volt a miénk, érthető, ha tapasztalatainkat a saját életében kívánja kamatoztatni. Mit vár tőlünk ez a nemzedék? Tudja rólunk, hogy lázas forradalmárok voltunk egy olyan korban, amikor semmitől sem irtóztak úgy, mint a forradalmaktól; szellemi és lelki kalandokra vállalkoztunk, amikor mindenki más arra törekedett, hogy meghúzhassa magát valami biztos helyen, hova nem ér az élet vihara; az értékek nagy megrokkánása idején volt bennünk merészség új értékek után kutatni. Kalandozásaink, ha nem is hozták meg a várt eredményt, egy kétségtelen értékttöbbletet mégis jelentettek: a kalandokat hajszoló ember útjában sokmindent összeszed, kavicsot, kincset egyaránt. Ezek a kövek és kincsek később életének mozaikját alkotják. Nemzedékem semmitől sem esett távolabb, mint ami leghőbb óhaja volt: a magyar társadalom és talán az egész európai társadalmi rend újjászervezésétől. Ám ha egy pillantást vetünk a múlt távlatába s ennek a nemzedéknek mai szerepére, nyilvánvalóakká lesznek kalandozásaink eredményei, egy új reálisabb magyar koncepció. Nagy felülvételeink és kiábrándító csatlódásaink ma már csak a levonható tanulság szempontjából érdekelhetnek bennünket. A nemzedék köztudatán belül mindnyájan megéltük nagy belső válságainkat, ami viszont az emlékezés bensőséges hangulatát gazdagítja. Nekünk még voltak élményeink! Büszkéek vagyunk erre, mint ahogy apáink is joggal lehetnek büszkéek az élményeikre. A mi eszményeink azonban egészen mások voltak, mint az előttünk járt nemzedéké s valószínűleg mások, mint az utánunkjövőké.

Éppen ezekről az eseményekről akarunk beszámolni az alábbi tanulmányban. Az új nemzedék fokozódó munkássága, sejtethető fejlődési poten-

ciája s tulajdon szerepünk iránt érzelt kettőzött felelősségtudat szigorú és kíméletlen fogalmi disztinkciókra készlet bennünket. Tudjuk jól, hogy lírai ellágyulások itt nem sokat használnak. Munkánk értéke lesz az egyetlen szilárd alap, melyről hitünket és lelkesedésünket megítélik. Vallomásunk minden generációs jellege ellenére sem jelentheti egy nemzedék végső szavát; ez a nemzedék tulajdonképpen csak most érkezett el valóságos rendeltetésének felismeréséhez, amikor a sokféle ad hoc ideológiák tanulságai-ból egy univerzális értékű erkölcsi magatartást igyekszik felépíteni a cseh-szlovákiai magyarság éltársának reális szemszögű megismerésén. A legfiatalabb évfárat tehát helyesen teszi, amikor úgy tekint nemzedék-elődjére, mint az új honorációrokra, az itteni magyar szellemi és gazdasági élet eljövendő irányítóira, kiknek fejlődéstörténelme nemcsak ritka szellemi-történelmi érdekesség, hanem szlovenszói rendeltetésünk értékes öröksége is.

Arról a nemzedékről, mely az államfordulat megtörténtekor állott élete virágkorában, nem sok mondanivalónk van. A nagy átalakulást követő évek magyar középosztályának, — annak a középosztálynak, mely vérségi, rokoni kötelekek vagy egy szilárdabb erkölcsi köteleességvállalás alapján megmaradt az új keretek közt, — sorsa kevés kivétellel a belső emigráció. Az ezeréves államiság vezető nemzetiségéből kisebbségi sorsba jutni, egy autoritativ társadalmi élet szilárd bástyáiból a demokrácia szokatlan talajára kerülni, olyan feladat volt, mely az idősebb nemzedéket szükségszerűen kilendítette lelki egyensúlyából. A magyarság vezető rétegei tegnaptól-mára vezetőkből vezetettek degradálódtak és alacsonyabbrendűségi érzésük kompenzálására aligha kínálkozott más megoldás, mint a szellemi elkülönülés, a passzív rezisztencia. Egy időben divatos volt ostromozni a magyarságnak ezt a kezdeti években tanúsított szellemi és erkölcsi megrokkánását, melynek gazdasági kihatásai is eltitkolhatatlanok; ma azonban úgy érezzük, hogy egy pszichikai reakcióval állunk szemben, melynek eredőjét az egyéni tudat súlyos elváltozásaiban kell keresnünk. Ennek a nemzedéknek letargiáját fokozta a világháború öröksége, a harc és a forradalmak kiábrándító élményanyaga, csupa olyan körülmény, mely a magyarság kultúrális érték-tudatának nem növekedését, de katasztrófális süllyedését segítette elő. A háborús generáció visszatérve a lövészárkokból és fogságokból hirtelen szembetalálta magát egy hirtelen kialakult életformával, melynek főjellemei a polgári érvényesülés és pénzhabzsolás terén folytatott harc, utilitarisztikus magatartás s a szellemi értékek általános devalvációja volt. A spengleri nemzedék volt ez, mely az ösztönök homályos régióiban leszámolt a nyugati kultúra pusztulásával s egy bizonyos „utánam az özönvíz” attitűddel lubickolt a frissen felfedezett élvezetek közös iszapfürdőjében. A háborút végigélt korosztály mohó kapzsisággal szerette volna behozni az elmulasztottakat, a fiatalság pedig, az akkori húszévesek, száználmas gyermekkoruk rémképeit csititgatták el a hideg értelem cinikus intellektuális eszközeivel. Nyugaton ennek a fiatalságnak Huxley, Lawrence lettek a kedvelt írói, milyen sokat mondó ez!

Magyar viszonylatban a kisebbségi sorshelyzet s a vele kapcsolatos érzelmi értékcsökkenés tudata természetes reakciót váltott ki az idősebb korosztályban, azt a konzervativizmust, mely később olyan mélyly tette az ellentéteket a fiatalsággal szemben. A magyar társadalom mimóza-életre kényszerült s idegen érintésekre behúzódtott vidéki kastélyaiba s megpróbált úgy élni, mintha kultúrájába és életébe nem állott volna be szakadás. Budapest

és az egyetemes magyar etnikum távoli vágyálomként hatolt el Szlovenszóra s ha indultak is kulturális kezdeményezések, a magyarság megmozdulását ösztönös irtózat jellemezte minden forradalmiságtól, változtatástól. Szellemi életünk ilyenformán vértelenné vált s az epigonizmusnak, a jóakarató, széplelkű dilettantizmusnak fészket melengette. A magyarság joggal úgy érezhette, hogy fájának életfenntartó gyökereitől szakították el, érthető volt tehát a vágy az éltető nedvek, a magyar kultúrhatások után. Nagy, sorsfordító időkben, mikor a lét és nemlét hamleti kérdései fordulnak meg a kockán, többről van szó, mint szellemi divatról; a 20-as évek magyar konzervatívizmusa számunkra nem izlés-probléma, nem irodalmi kérdés, hanem a cseh-szlovákiai magyarság fennmaradni-akarásának természetes megnyilvánulása, a nemzeti és kultúrértékek szuverén voltának rendíthetetlen hirdetése, a magyar rétegek továbbélési vágya, a létében megbolygatott magyarság szökőkútdühe. Más kérdés azonban, hogy a magyarságnak ez a szükségből eredő konzervatívizmusa miképpen hatott arra az új fiatalságra, melynek a magyar államiság már nem volt közvetlen élménye, mely már csupán az elemi iskolák márciusi ünnepségeiből őrzött meg valamelyes homályos elképzelést arról, ami valamikor volt, de amihez neki, mint fiatalságnak, személyes köze nem lehetett. Ez az új generáció nem értette, mert nem is érthette meg apáinak összegyűjtő és fenntartást célzó szándékait; mi sem állott tőle messzebb, mint ez a konzerváló tevékenység, melyben egyébként is ósdi, elavult gondolatok mesterséges tenyésztését látta. Így, egy fontos művelődéstörténeti jelenség háború utáni életünkben. Az idősebb korosztály bezárkozó, autarchikus tendenciáival szemben áll az új nemzedék tradíció-hiánya (az új iskola nem tudott tradíciókat adni!) csorbítatlan érdeklődése, a világ dolgai iránt megnyilvánuló lelkes kíváncsisága. Ez a fiatalság égető kérdéseire nem talált kielégítő választ az idősebb nemzedék szellemi magatartásában. A belső emigráció lehetősége adva volt számára is; megszülettek az első kulturális próbálkozások, a szibbadi testben megindult lassan a vérkeringés, de a fiatalság azért volt fiatalság, hogy ne találja meg helyét a meglévő keretekben. A fennálló rend csalhatatlan, biztos értékkel kecsegtet, de mikor a fiatalság épp ettől a rendtől irtózik leginkább. Ki tehet arról, hogy amikor a fiatalság a leginkább szomjazott ideálokra, a szlovenszói magyar élet nem tudott ilyen ideálokat teremteni. Kénytelenek voltunk magunk ideálokat keresni s megtaláltuk azokat a modern háború utáni magyar irodalom nagy népies íróiban és költőiben, akik hovatovább kiléptek az irodalmi keretből s egész magyarság-tudatunknak döntő tényezőivé lettek.

Minden nemzedéket ideáljai jellemeznek legélesebben. Ha Móricz Zsigmond azt írja, hogy fiatalságának bálványozott óriása Kossuth volt, úgy ebben benne foglalhatik a kiegyezés-utáni kor magyar ifjúságának tipikus szellemi magatartása: a politikum. A mi nemzedékünknek nem voltak politikus-ideáljai; par excellence irodalmi nemzedék vagyunk, nem hiába esik születésünk idejére a magyar irodalmi renaissance. Első és legmaradandóbb élményünk a magyar írók olvasása; mozgalmaink jellegzetes irodalmi kivetülése: az esszé. Magunk sem tudjuk hogyan, tegnapról-mára belecsöppentünk a modern magyar irodalomba. Az iskolai irodalomtörténet szinte már késve érkezett; Berzsenyi gyönyörű klasszikus verseit olvasva már Ady ígét mormoltuk s Gárdonyi magyar faluját már a szabódezsői elsodort falu naturalizmusa alapján

bíráltuk meg. Koraérettek voltunk? Vagy az iskolai oktatás haladt túlságosan lassú méretekben? Bizonyos, hogy talán a 48-as fiatalság kivételével egyetlen korszak ifjúsága sem élt annyira benne az irodalom szeretetében, mint a miénk. A szociológiához csak sokkal később érkeztünk el, oda is az irodalmon keresztül. Adyban már a magyar középosztály lejtőrejutását, Szabó Dezsőben a magyar demokrácia akut kérdéseit, Móricz Zsigmondban a vidéki intelligencia és szellérsors, Kassákban pedig az osztálytudatos munkás helyzetét éreztük át. Az előző korok nagyhatású filozófiai örökségei: racionalizmus és bergsoni irracionálizmus, a nietzschei morálfilozofia, Husserl fenomenológiája és — last not least — az einsteini relativizmus elmélete úgyszólván minden hatás nélkül maradtak, ellenben roppant érdekfűdéssel olvastuk Babits Mihály és Schöpfung Aladár irodalmi tanulmányait és sokakat megigéztek Szabó Dezső ördögien találó jellemzései. Ugyanakkor az előttünk járt korosztály egyes jelentékeny előőrsei (Márai Sándor, Halász Gábor, Cs. Szabó László, Szerb Antal és mások) a nyugateurópai nagy kultúrforradalmak kavargó áradatában edződtek, ideáljaikat egy Romain Rolland, André Gide, Barrès, Spengler, Huxley személyében alkották meg s magyarság-szemléletüket így erős európai ízzel gazdagíthatták. Minket azonban sajátos neveltetésünk, jellegzetesen irodalmi képzettségünk arra készítettek, hogy a magyar irodalmi megújulás lelkes népszerűsítői legyünk, — minden irodalmi aspirációk nélkül.

Körülbelül egyidőben fedeztük fel Adyt, Móriczot és Szabó Dezsőt, a nagy triádst, akiknek élménye a magyarság szociális jövőjének, a széles néprétegek sorsának élményévé magasztosult bennünk. A szociális problémáról akkor még inkább csak homályos elképzeléseink voltak, némelyünk lelkében már egy fájdalmas misztikum hitében fénylett a szlovenszkói táj s a magyar paraszt, de már csak nagyon kevesen jutottak el Werner Sombartig és a szociális kérdés kezdetben inkább irodalmi élmény volt, mint átélt valóság. Adyban egy új életérzés heve csapott meg. Az az érzés, melyről így írt Móricz Zsigmond:

— „Olvassátok csak, és szíjjátok tele magatokat az igéivel, fiatal magyarok. Szikrázzon csak bennetek is a lélek hisztériája, amely fulladásig dagad a mellemben, valahányszor soká olvasom az Ady-sorokat. Ma még hisztéria, mert még le van bilincselve minden idegünk: bennetek már Munka lehet belőle.”

Csodáltuk benne az Erőt, a magyarság hisztérikus féltését és egy új, szebb magyar jövő diadalmas hirdetését; tehát épen azokat a vonásokat, melyek miatt ellenségei kitartóan támadták a költőt. Akiben Petőfi hazafias versei nem tudtak visszhangot kiváltani, az most forró Ady-igéket szavalt a lelkében s úgy érezte, hogy láthatatlan indák kötik egybe a széles magyar népközösséggel. Ady sokrétű lírájában ez a fiatalság épp a szociális problémát vallotta magáénak s ezentúl Ady világképe elengedhetetlenül hozzátartozott magyarságtudatunkhoz s hozzátartozik ma is. A Dózsa György unokája-szerű költemények felfedeztették velünk — magunk számára — a magyar népet s annak történelmi helyzetét. Ehhez az Ady-hatásra megszületett paraszt-szemlélethez azután ideálisan csatlakozott a Szabó Dezső által felvázolt magyar népi demokrácia gondolata s Móricz naturalisztikus faluszemlélete. Az irodalmi hatások által felszabadított romantikus szellem azonnal megalkotta a maga történelmi bázisát s a magyarság tradíciója szemünkben a magyar paraszti rétegek történelmi sorsával jelentett egyet. Az Ady-Szabó-Móricz kultusznak itt van nagy

szellemtörténeti fontossága: belőle indult ki az a népies-nemzeti irányú mozgalom, mely a magyarság érdeklődését a legkülönbözőbb világnézeti csoportok kereteiben egy közös pontra irányította. A magyar parasztság problémája döntő fontosságúvá növekedett szemünkben. A népies irány kiváló egyéniségei felhívták figyelmünket a paraszti kultúrformák kallódó értékeire. A népművészetek, a népi zene kérdéseit a rajongó lelkesedés emelte a közérdeklődés előterébe. Meg akartuk ismerni a népet, mert benne láttuk a faji energiák letéteményesét, egy új európai renaissance biztosítékát. Népszemléletünk ekkor még teljesen romantikus jellegű volt; tábortüzek misztikus érzelmi elolvadásai, vasárnap délutáni falusi kiruccanások láttatták velünk a problémák legnagyobbikát, a magyar parasztság kérdését s a népi művészetek komplexumát, melyet akkor még nem a „gesunkenes Kulturgut” modernebb szemszögéből vizsgáltunk, hanem egész lelki megújulásunk alapfeltételeként kezeltünk. A problémákkal való szoros kapcsolatainkat csak fokozta, hogy hamarosan személyes közelségébe kerültünk azoknak az íróknak, akiknek műveiben a saját mondóvalóinkra ismertünk. A magyar faluról alkotott képünk, ha nem is volt még teljes, a többféle ösztönzés következtében sokrétű és színes lett; egyre több vonással bővült. Hivatásunkat kétféle irányban láttuk kibontakozni: modern városi kultúrát akartunk szállítani a falu lakóinak, kiknek megmentését a súlyos móríci ígék tették számunkra különösen időszerűvé, másrészt magunk is gazdagodni akartunk a népi kultúra gazdag elemeivel. A falu ekkor még az egyetlen lehető életformát jelentette számunkra s benne a kezdő évek cserkészmozgalmainak természetszeretete nyert jogos igazolást.

Fradalmiasságunk az Ady-Móricz-Szabó megszabta vonalon rohamosan terjeszkedett és nem maradhatott hatás nélkül az idősebb korosztályra sem. Komolyak és elszántak voltunk s nyoma sem volt bennünk a „jeunesse d' orée” könnyelműségeinek. A cserkészmozgalmainak keretei hamarosan szűkeknek bizonyultak, feléptünk a fiatalos jellegű mozgólódások határaiból s az egész magyarság felé irányítottuk szavunkat. Messzianizmusunkat a modern magyar irodalomban kedvező Golf-áram fűtötte, eszmélődésünkben több volt az értelem, mint az érzés és elméleti meggondolásaink a közéleti kritika niányos volta következtében elszökkenként ballónként szállhattak a szabadba. Az ifjuság érzelmi fejlődése ugyan az egész magyar közélet szemeláttára történt, de ennek a fejlődésnek az irányításában belső dinamikus erők érvényesültek s az idősebb nemzedék jóakarató beleszólásai leggyakrabban eredménytelenek maradtak. Abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy magunk választhattuk meg szellemi nevelőinket, ami döntően befolyásolta világképünk megszületését. A magyar paraszti élet romantikus szemléletéből indultunk ki, ám felismeréseink kényszerítő logikával tovább vittek benünket a munkásosztály és a középrétegek problémáinak feltárásához. Latens fejlődési energiáink kibontakozását számos körülmény elősegítette s az az absztraktil ideális népszemlélet, mely Szabó Dezső nyomán született meg bennünk, rohamosan szélesedett egy átfogó szociális gondolatává, ahol a probléma legységességát a csomópont-problémák száza váltották fel. Egyszeriben felfedeztük a helyzetéből kilendített, depravált, lefelé züllő régi elitet, a középosztályt s felfedeztük jellegzetes megszólaltatóját Györy Dezsőben, A paraszti lét szociális nyomorúsága az ipari munkásság leron-

gyolódottságának kérdéseit vetette felszínre. Kassák Lajos fegyelmezett művészi egyénisége, szociális tematikája egy új rend keresésére ösztönöz bennünket. Ugyanakkor a fiatalság egy része Prágában cseh tanárok keze alatt cseh környezetben középeurópai tudatára ébred s szláv-magyar sorsközösség praktikus kulturális konzekvenciáit igyekszik megvalósítani. Nemzedékünk legeseménytelibb ideje következik: élménybeli kontaktust keresünk az egész magyar szellemi glóbuszal, három országban termékenyítünk s termékenyülünk meg általa magunk is s koatikusán bár, de rendkívüli intenzitással érezzük át az egész kor proble.natikáját. Mai magyar életünk legtöbb visszatérő kérdése ekkor nyer megfogalmazást: a szociális kérdés, a közép-keleteurópai kis népek helyzete, a dunai kooperáció gondolata, a szláv-magyar kultúrérintkezés, a kisebbségi magyar tudományosság alapjainak lerakása, irodalmunk életessé tétele, pedagógiánk átszervezése, az egyetemi és középiskolai szemináriumok problémája, a szakértelmiségek korszerűbb nevelése és így tovább. Kérdéseink megszületését külső és belső körülmények egyaránt elősegítették; minden újabb probléma az előbbiből folyt és a megoldás szükségszerűségétől volt terhes. A parasztkérdés még mindig centrális jelentőségű számunkra, de magyar adottságainkból már egyre gyakrabban tekintünk kifelé Középeurópa népeire és sorsunknak az idegen népközösségekbe való beágyazottsága egyre nyilvánvalóbbá válik.

A csehszlovákiai magyar fiatalság egyetemes mozgalmának szempontjából tekintve ez a kor volt idáig a legszerencsésebb. Elenyészően csekély kivétellel a magyar fiatalság széles tömegei sorakoztak fel ekkoriban az új problémák körül s a diákság életszemlélete, belső intuíciója azóta sem volt soha ilyen egységes. A politika még nem játszott bele életünkbe, környezetünket a várakozás álláspontja jellemezte. Várjuk meg, mi alakul ki belőle — ez volt az általános nézet. Sejthető volt, hogy a fiatalság nem áll meg a problémák felvetésénél, a mozgásban levő test autonóm törvényei viszik tovább növekvő sebességgel. A megpendített problémák, a magyar élet kusza szövvénye s a társadalmi fejlődés kényszerítő ereje a kérdéseknek lehető legradikálisabb végiggondolásához vezettek a hamarosan megindították azt az átkos csatározást, hírlapi és személyes vitát, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalság egy szép napon alternatíva elé került: vagy megpróbál alkalmazkodni és a szociális tények szigorú világából egy higabb, eszmeibb atmoszférába átevezni vagy vállalja a közéleti gáncsot, a jó és rosszakarató kritikák sorozatát. Az út szétvált: a diákság egy része atomizálódott, más része megmaradt eredeti programja mellett s vállalta a népszerűtlenség szerepét.

Nem diákmozgalmak történetét írjuk meg itt: vallomással tartozunk. Nem az oknyomozó történet szigorú fejlődéseméletének pretencióival állunk az olvasó elé, éppezért nem köt bennünket semmi műfaji kényszer. Egy nemzedék lelki fejlődéséről, izgalmairól és teljesítményeiről akarunk számot adni, hogy az új nemzedék láthassa tévedéseinket és igazunkat. A fiatalság, melyről szólnunk, heroikus fiatalság. Heroikus, mert erejénél nagyobbakat akart s nagyotakarásában nem habozott szembeszállni az élet hatalmaival. Ennek a nemzedéknek a tagjai egyénenként különböző fejlődésen mentek végig, ami természetes; ám volt bennük valami közös, ami összekötötte őket: a feladat-

vállalás, a kor kérdéseivel való bátor szembenézés, magyar voltunknak kijáró egyéni felelősségtudat. A magyar élet parlagon heverő humuszán munkás kezek akartunk lenni, bár munkánk természeti feltételeivel nem voltunk tisztában. Programpontjaink mindenkor reális szükségszerűségből eredtek, de követelményeink túlzottan idealisztikusak voltak. Tiszta víz helyett gyakran dolgoztunk aqua pura destillatával. Az értelem retorikán keresztüljutott eszme gyakran gyengének bizonyult a valóság erejével szemben. Hiányzott belőlünk a fegyelem, az erők ismerete és számbavevése, saját energiáink felmérése. Csak a lelkesedés és hit fiatal tábora állott mögöttünk s azt hittük, hogy rombolni és építeni tudunk. Könnyen általánosítottunk s nem riadtunk vissza a legmerészebb következmények levonásától sem. Természetes, hogy ilyen módon csak megbotránkozást keltettünk abban a magyar társadalomban, melyet helyzete és tradíciója féltékeny érdekvédelmi pozíciókba kényszerített s amely magyar voltának jogát féltett kincsként őrizte. A vádak és védőbeszéd, a féltés és kiátkozás nemzedéke voltunk, csak éppen a közöny nem. Ügyszólván soha sem volt tiszta körülöttünk a levegő: a vádaskodások ködei tették zavarossá. Kérdéseinkhez nem a tudós óvatosságával közeledtünk; magunkba öleltük őket, eggyé váltunk velük s a felvetett problémák uralkodtak rajtuk. Programunkban körülhatároltságra törekedtünk s mi sem állott messzebb tőlünk, mint a rendszer. Tipikusan lírai képzelőerővel s eszközéiben zavaros tudományos aspirációkkal a szellemi tudományok legkülönbözőbb tereimaira kalandoztunk s eredményeinket a megtalált kincs örömteli büszkeségével mutattuk fel a kortársaknak. Lázás területhódítók voltunk anélkül, hogy a kolonizálás praktikus feltételeit ismertük volna.

Nemzedék voltunk, melytől mindenki sokat várt, de melynek adni elfelejtettek.

Sajátos magyar problémafelvetéseink az etnográfiai érdeklődés körén túl arra készítettek bennünket, hogy egy szilárdabb eszmei konstrukció alapján próbáljunk magyarázatot találni kérdéseinkre. Ilyenül kínálkozott a szocializmus marxi formulája. Előtanulmányok, helyes bevezetések nélkül csöppen-tünk bele s helyzetünk kulcsát láttuk benne. Voltak, akik rögtön Marx Tökéjével kezdtek; én a Kautsky-féle népszerűsített kiadásból ismertem meg, tehát aránylag szerencsésen jártam. A történelmi materializmus tetszetős formulája s a marxizmusnak művészetekre s irodalomra egyaránt való applikálhatósága érthetővé teszik azt a népszerűséget, mellyel az új nemzedék a marxi tanok iránt viseltetett. A szocializmus nagy lépéssel vitt bennünket előbbre azon az úton, melyet kisebbségi létünk szociális körülményeinek magyarázata felé idáig megtettünk. Számos nyitvalévő kérdésünk vált rajta keresztül tárgytalanná. A történelmi materializmus az osztályharcok sorozatára bontotta fel az elmúlt események színes spektrumát; szociális érdeklődésünk egyre erősebben fordult a modern osztályharcok felé, melyek a proletariátus végleges győzelmét s egy osztálytalan társadalom csalogató illúzióját vetítették eléink. Az irodalomban a funkciós-művészet elve vált úrrá, mely undorrai fordult el az elefántcsonttorony művészetétől s a lényegét a formáról a mondanivalóra, az ideologikus tartalomra vitte át. Szükségtelen bővebben ismertetni ezt a kort, mely legutóbbi időkig erősen érezte hatását a magyar szellemi életben. Hozzá tartozik ez a háborúutáni ember szellemtörténetéhez, melyben a szélsőségek olyan döntő szerepet játszanak. A szocializmus

s annak forradalmi konzekvencialevonása — akárcsak napjainkban a fasizmus — béklyót jelentett szellemi életünkben. Kedvelt szimplista leegyszerűsítéssel, az ellentétek tetszetős, de lényegében hazug, mert lényegyet meghazudtoló, felállításával egyszínűre igyekezett bontani az életet. A szociális haladás eszméjét merev dogmatikus pártszempontok alá szorítva az előítéletektől ment szabad szellemi érdeklődés ostorozójává vált. Általa és benne a tömegtörvény vette fel a harcot az egyéniség törvényével s mint ahogy Ortega nagyszerűen rámutatott, ebben a harcban a középszerűség lett az úr. A sors tragikus intézkedése, hogy az a nemzedék, mely Szlovenszkon a megkötő tradíciók híján jó ideig a szabad érdeklődés és kutatás szárnyaival kalandozta be problématerületeit, a marxizmusban végre megtalálta azt a fegyvelmező erőt, melynek hatalma alól már nem volt szabadulás, ha csak nem akarta halomba dönteni a marxizmus épületét. Amihez természetesen nem lehetett ereje.

A kisebbségi sors élményéből fakadó munkánk így vezetett el a szűk kisebbségi érből az Oceánba: a világegyetem proletariátusának kérdéstengetébe. Akik a szlovenszkoí magyar fiatalság egy részével megtették ezt az utat — és a legderékabbak megtették — távolról sem gondoltak arra, hogy új attitűdjük a vállalt feladat tulajdonképeni feladását jelenti. Helyesen érezték át, hogy a magyar kérdés csak része az európai problémának, s ha foglalkozni akarunk vele, nem regadhatjuk ki az egyetemes európai problémák tömegéből. A marxizmus azonban pillanatnyi feladatainkat a világforradalomra való nivatkozással egy távolabbi időpontra tölta ki s a szűk, de életfontosságú magyar kisebbségi problémát megpróbálta eliminálni ismét más, „fontosabb” kérdések érdekében. Egészen kicsi volt azoknak-a száma, akik ezzel szemben megmaradtak a szlovenszkoí magyar élet reális mértegelésénél s fölisméréseiken túljutva vállalni merték a masaryki „drobná práca”-t, az apró munkát. Értsük meg azonban azt a másik nemzedéket is. A szovjet öt éves tervének korában vagyunk, a „baloldali” költők himnuszokat írnak Dnyeprosztrojokról és Kolchozokról, Európában a súlyos strukturális gazdasági válság bénítja meg az életkedvet, mellyel szemben Arthur Feiler „polgári” közgazdász a Frankfurter Zeitung hasábjain elragadtatással ír a Szovjet zseniális gazdasági programjáról, Münchenből már elindult hódító útjára Hitler fasizmusa, Amerikából riasztó hírek érkeznek a konjunktúra alkonyáról, Upton Sinclair nagyhatású pamflettekben számol le a hyperkapitalizmus embertelenségeiről, Moszkvában Hidas Antalék csinálják az új „irodalmat”, a Turksib, a Generallinie filmkorszaka ez, a Piscator és Balázs Béla ideje, amikor a modern értelemben vett intellektualizmus egy B. Shaw, egy Barbusse, egy Rolland személyében szívesen kacérkodik a „forradalmi haladás” eszméjével.

A fiatalság, midőn csatlakozott ezekhez a mozgalmakhoz, korszerű akart lenni, mint ahogy eddig is a korszerűség vágya vezette. Balrakanyarodása, forradalmisága sokak szemében nagy szó volt, de nem a legutolsó szó.

1932 őszén a sors egy északszlovenszkoí kisvárosba vetett és ezzel félrevágott az útból. Az egyetemi városokban, Pozsonyban, Brünnben és Prágában, a legmozgalmasabb ifjusági élet zajlott, a marxista szemináriumokban ifjú tudósok magyarázták a „Kommunista kiáltványt”, a levegő telve volt a forradalom hangos jelszavaitól. Mikor a vonat elvitt a csendes, haldokló kis-

városba s megpillantottam a környező hegyek hófödte csúcsait, úgy éreztem magam, mint akinek aláírták a halálos ítéletét. Nem tudtam, hogy azok a havas hegyoldalak egykor misztikus belső újjászületésemnek lesznek tanúi. Mert ott a kisvárosban, ahol a magány és a riasztó közöny festette egykedvűre a napokat, találkoztam egy világgal, melyre a mi fiatalságunk körében szokás volt úgy tekinteni, mint az idejét múlt értékek múzeális világára. A klasszikusokkal, akiket otthoni zajos életemben nem volt érkezésem elolvasni és megismerni; azokkal az örök értékekkel, melyek felett közönyösen vállalt vonni vagy elnézően mosolyogni tanultam; a Rend és Biztonság szellemével; a konstans értékkel, melyben már nem volt szabad kételkedni; a végtelen világ döbbenetes szépségeivel, a behavazott utak komor ragyogásával és a napfény derűjével, idegen emberek csalódásaival és fájdalmaival, kiknek a csalódása az enyém is volt, a nyugtalanságokkal és elcsitulásokkal, lázadó szépségekkel és mindent beragyogó szeretettel, a Világgal és az Emberrel és amit valaha úgy jellemeztünk, a „polgári irodalommal”. Egyszerre gyökeretlennek, elhamarkodottnak éreztem forradalmiságomat. Lírai élményeimen keresztül megbánást éreztem a világ iránt, melynek szépségeiért nem nyújtottuk ki a kezünk, de melynek ócsárlásában egyformán hangosak voltunk. A „proletárművészet” szánalmas szemetei egyszerűben mélyen megvetettek-ké váltak előttem a szellemi fölény, a tudás csodálatában. Még nem tudtam Ortégáról, de minden idegszálam lázadt a párteszétikusok által prononszírozott középszerű irányművészetek ellen. Művészeti és emberi magatartásunk újjáalakítása izgatott. A párt-kategoriákba sorozott, fantáziájában mérséketlenségre intett embert kiszabadítani a bigott jelszavak hatalmából egy új Rend és Szabadság: az egyéniség szabadsága nevében. A személyiség megtagadásának folyamata keserűséggel és daccal töltött el; lázadást éreztem minden korlát ellen, jött legyen az akár a jobb-, akár a baloldaltól. Könyveim megtanítottak az egyéniség s a lelki nemesség tiszteletére; közéletünkben épp ezt a nemességet nem bírtam felfedezni. Politikai pártjaink az embert pusztá funkcióvá süllyesztették s a „baloldali” irodalom tehetségtelen csatlósai az irány-művészet fenn lobogtatott zászlajával indultak harcba a tudás, a tehetség ellen. Ném egy közülük bátran elmondhatta magáról a fiatal Desmoulins Camille szavát: Céлом csak egy van: minél följebb emelkedni. . . A régi elit ugyanekkor elítéleteinek sáncai mögé kényszerült s a baloldali álírók bős csatározásai tették hangossá a levegőt. El kellett fordulnom ettől a valóságtól éppen a valóság iránti szeretetemnél fogva. Tudtam, hogy többen voltunk abban az időben, akiket nyugtalanítottak a folyondárlelkek üres ambíciói s akik egy szilárdabb rend után sóvárogunk, melynek szemében a mai rend már régen nem az. A világforradalom kötelező ábrándja tüzeben közvetlen közélről láthattuk elsikkadni a magyar problematikát s így nem csoda, ha idegenkedéssel szemléltük saját generációnk fejlődését. Az ifjúsági mozgalom akkoriban már irreális fegyverekkel egyoldalu küzdelmet folytatott az egész polgári társadalmi rend ellen s tétlenül hagyta elsikkadni azokat az erőket, melyek nemrég egy frissen lendülő nagy irodalmi megújodás ígéreteit hozták Szlovenszónak. Időközben szóhoz jutottak az élcsapat nyomában felsorakozó „Nachzügler”-ek, a második garnitúra, mely harc taktikáját a megelőző nemzedéktől vette kölcsön s megpróbálta folytatni a munkát ott, ahol az út balra kanyarodott.

A német nemzetiszocializmus uralomrajutása s a nyomában következő

megtorpanása a baloldalnak: megállásra, eredményeivel való felszámolásra készítette a szlovenszói magyar fiatalságot is. A mozgalmak és harcok tanulságai közvetlen közről voltak szemlélhetőek s a nemzedék atomizálódó folyamataiban kiki levonhatta önmaga számára a tanulságokat.

A forradalmi hullám elsímult; ígéretei széteszlottak, mint a hajnali pára. Az idők fenyegető vihara ismét élükre állította a kérdéseket: létezésünk, munkánk mindennapi problémáit. A lelkeken erőt vett a józanság; ismét szabad volt gondolkodni a régi fogalmi kategóriákban. A humanizmus előbújt ósdi rejtkehelyeiből és a polgári frazeológia prűszkölő Rozinántéja újabb csatákba vezette az eszmék ifjú Donkizottjait. Az osztálytalan társadalom s egy eljövendő európai szovjet-rend illúziója helyet adott az új, reális felismeréseknek. A szocialista teoretikusok egy része daccal védte elméletének igazát, de az ifjúság javarésze érezte, hogy egész metodikája, társadalomszemlélete ingatag alapokon áll. A forradalom távolodó ígérete s az új európai diktatúrák türelmetlen fellépése sarokba dobta a régi antitéziseket; a kommunista — polgári szembe állítás új fogalmazást kapott a demokrácia és fazizmus, az ember hagyományos lelkiismerete és az új barbárság ellentétéjében. A polgári liberalisztikus demokrácia, a parlamentarizmus és annak demokratikus szabadságelvei a kisebbik rossz taktikai elve gyanánt kezdtek ismét népszerű ideológiává emelkedni. Az irodalomban a sivár naturalizmusok ellen maga Gorkij indított hadat egy művészibb realizmus nevében s az eddigi merev dogmatikus ábrázolásmód helyébe egy sokszínűbb világ lépett. A hangsúly a kvantum-ról ismét a quale-re toldott át s az új írók ismét az ábrázolás intuitív eszközeit kezdték keresni. A marxista világnézet következtében a művészet s az élet minden síkján érvényesülő szimplizmus ismét a jelenségek komplex s nehezen kifejezhető voltának érveit engedte maga fölé. Történettudományban mint szellemtudományi módszer, filozófiában mint fenomenológia és értékelmélet, irodalomban mint vitalizmus és perszonalizmus nyer kifejezést az új szellem. A marxizmusnak fegyelmező és tudományos gondolkodásra szoktató nevelő hatása kétségtelenül nagy volt mindnyájunk életében; mint modern „munkahypotézis” fejlesztette gondolkodásunkat, de nem nyújtott agyat és szívet egyaránt kielégítő világnézetet. Különösen áll ez az irodalomra, ahol mindig is éreztük a marxizmusnak ezt a munkahypotézis voltát. A nemzedék, melybe tartozom, ezenfelül túlságosan is korán jutott el a marxi elmélet látszólag kész befejezett igazságaihoz, mielőtt keresztüljutott volna a polgári közgazdaságtan tisztító-tűzén. A mi életünkben is érvényesült a kontrasztok egyetemes törvénye: a rend után az anarchia, a külső körülhatároltság után a belső csonkaság ressentimentje. Szocializmusunk nem az út végét, de elejét jelentette s így nem csoda, ha túlzottan önmagán. A gyorsan változó idők szelleme olyan hajlékonyságot követelt tőlünk és elméletünktől, melyhez hiányzott a kellő tudás, fortély és tréning. Csiszolt és véglegességre törekvő szemléletünkbe disszonánsan szóltak bele a lét vak erői s a történések belső logikátlanúsága. Át kellett szerelni egész világképünket, ha nem akartunk hiú álmok ködlovagjai maradni vagy belefutni saját elméleteinkbe. Elkövetkezett a differenciálódás időszaka, amikor már nem beszélhetünk többé generációs mentalitásról, mert az egyedeire bomlott fiatalság minden tagja a saját vérmérsékletének, egyéni hajlamainak megfelelően keresi az eligazodást a kérdések tömkele-

gében. Az egyéni igazságkeresés külső eredménye, hogy nemzedékünk időnkint lábrakapó mozgalmi mennyire nélkülözi azt az átütő erőt, melyet a közös érzésvilág egysége képviselt hajdan a harcok és viták idején. Atomizálódásunk azonban nem volt eredmény nélküli s újabb elmélyülés jeleit mutatta.

Utunk az egyetemi pádokból most már a küzdelmes élet kulisszáihoz vezetett. Meg kellett állni helyünket az életben, ki kellett harcolnunk a mindennapi kenyeret. Problémáink pillanatnyi aktualitást nyertek, vértelen teóriák helyett az élet hús-vér problémakötegei érintettek. Szembetaláltuk magunkat a társadalmi renddel, melyet idáig csak bíráltunk, de amelyre most rászorultunk. Nemzetfeletti elgondolásaink hajótörést szenvedtek szűkebb környezetünkben megnyilvánuló nemzeti és etnikai differenciákon. Kultúránk, neveltségünk, sorhelyzetünk a magyarság erős citadelláinak rendelt bennünket helyünkre s most közülünk nem egy ébredt rá magyarságának győtrő tudatára s egyszersmind fontos küldetésére. A körülöttünk erősödő nemzeti ideológiák visszahatásaként bennünk is felébredt a magyar kultúrtudat; egyre több érdeklődéssel tekintettünk a határokon túl megnyilvánuló szellemi életre, melyben az új nemzedék ígéretes erjedését észlelhettük. Irodalmi ízlésünk csak elősegítette ezt az érdeklődést. Az Ady-Móricz-Szabó triász által megalapozott magyar népies irodalom dús hajtásba szökött időközben s az Erdélyi József, Illyés Gyula-nemzedék klasszicizáló népies költészetében a magyar líra gazdag fejlődési lehetősége állott előttünk. Mélyen hatott ekkor már a Németh László által proklamált minőségiszocializmus s a fiatal esztéta-nemzedék egy-két nagykultúrájú tagjának humanitárius témafelvetése is. Provinciális helyezkedésünkben jól esett a sok forradalom után a nívó forradalmára tekinteni. Nemzedékem nem egy tagjában tudatosodott kulturális kiszolgáltatottságunk s egész holtpontra jutott sorsunk; jómagam az önkéntes exóta keserű napjait éltem. A marxizmusról egyre kevesebb szó esett, ám annál többen mélyedtünk el a szellemtudományos diszciplínákba. Az értelmi és érzelmi relativizmus csábításai után, emlékszem, milyen gyönyörrel merültem el Husserl lényegszemléletébe, míg mások irodalomelméletünk legfrissebb eredményeit tették magukévá. Agyunkat és lelkünket egyaránt gyönyörködtetni tudták az új tudományos eredmények s érdeklődésünk fokozatosan Nyugat felé kezdett irányulni. Belső megtorpanásunk ilyenformán új fejlődés alapjává vált; szándékainkban, eszközeinkben szerényebbek lettünk s csak friss, csapongó érdeklődésünk köre tágult. A napi politika eseményeitől többé-kevésbé ösztönös irtózáttal húzódunk félre könyveinkhez, melyekben egy gazdagabb és becsületesebb világ levegőjét éreztük. Mindnyájan disciple-eknek, tanítványoknak éreztük magunkat s ha büszkéek voltunk is kisebbségi sorhelyzetünk hozta tapasztalataira, szívesen jártunk tanulni az új nemzedék magyarországi teoretikusaihoz is. A kor népszerű politikai antitézisei közt megpróbáltuk a szellemi ember magasabb szempontjait érvényesíteni, amire egyébként sajátos helyzetünk is kényszerített.

Milyen szerepet tölt be a szlovéniai magyarság életében ez a nemzedék, melynek — mint látjuk — ilyen nagy fejlődési út jutott osztályrészül? Képes lesz-e arra, hogy kikerülve szűkebb problémáinak köréből, átvegye a

vezetést a magyar szellemi lét eme szeglete felett? Tud-e példaadó elhivatottság, követendő út lenni a legifjabb nemzedék számára?

Csupa súlyos kérdés, mely a további problémák tömegét idézi elénk. Ez a fiatalság ma már nem áll önmagában, mint valami szellemi elit, hanem élete mélyen bele van ágyazva a szlovenszkói magyar lét talajába. Ugyanazan törvényeknek engedelmeskedik, melyek minden korosztályra egyaránt érvényesek Szlovenszkon s minden olyan akarás, mely erején s a külső lehetőségeken felül szeretne alkotni, csak kudarainak számát gyarapítja. Az idő és a hely szigorú parancsai realizmusra kényszerítenek; okos harcoként kell számot vetnünk szellemi felszerelésünkkel. Új realizmusunk tehát nem divat, hanem kényszer, melyből teendőink fakadnak. Ez a kényszer tetten, hogy megtanultunk lemondani világmegváltó törekvéseinkről s igazi helyünket a szabad, Európa sorsa felett virrasztó tiszta szellemek oldalán fedeztük fel. Aki közülünk közgazdász, ám kutassa a társadalmi fejlődés sztatikáját és dinamikáját; aki orvos, gyógyítson betegeket; aki tanár, neveljen; a szellem embere pedig őrizze meg hivatásának parancsait. Nemzedékem egyik legszomorúbb jelensége az értelmiség helyét nem lelteni tudása. Ez a nemzedék telve van lázas, nyughatatlan egyéniségekkel, kik a szellemi életnek hol ezen, hol azon a területén tűnnek fel, mintha minden pillanatban oltani kellené. Hozzá tartozik ez talán a kor általános jellemrajzához, de egyben erősen szlovenszkói jelenség. Az új realizmus azonban nemcsak a körülmények szükségyszerű figyelembevételét, hanem a helyes erőmegosztást is jelenti. Az örökre ma nagyobb szükség van, mint valaha!

Aki a szlovenszkói magyar társadalom életét szisztematikus megfigyelés tárgyává teszi, az új nemzedék realizmusának számtalan jelével találkozik. A nemzedék tagjai ma már javarészt elérkeztek az apró kultúr munkák vállalásáig. Művelődési és kultúregyesületeink, a vidéki magyar társadalom élete azt mutatják, hogy a hajdani nagyméretű kultúr koncepciók helyét ma egy vezető koncepció uralja, melynek vezérlő eszméje: a magyar nemzeti öntudat megteremtése s rajta keresztül a szlovenszkói magyarság fennmaradásának biztosítása. A magyar élet reális megismerése s a körülmények okos mérlegelése vetette felszínre ezt a koncepciót, mely bár igényeiben lényegesen szerényebbnek látszik az elmúlt évek kultúr programjainál, valójában ugyanolyan erőpróbákra ad alkalmat. A magyar kultúra problémája a magyarság fennmaradásának kérdésével azonosult Szlovenszkon. Aki ma itt kultúr munkára vállalkozik, kell, hogy tudatában legyen ennek. A külső körülményekkel folytatott harcban a magyarság életereje kimerült, évszázados szívós ellenállása felörlődött s a magyar nemzeti öntudat veszendőben van.

Ez a tény szükségképen szabja meg az új nemzedék munkamódsusát. Léteének további fenntartásához olyan kultúrális erő kifejtésre van szükség, mely az élő és írott szó erejével a legszélesebb rétegekben fel tudja kelteni a nemzeti összetartozandóság gondolatát s elősegíti a szlovenszkói magyarság ma még szendergő avagy teljesen hiányzó nemzeti felelősség-tudatát. Ehhez természetesen elsősorban az szükséges, hogy ez a vezetésre hivatott értelmiség nemcsak nyelvében, de érzelmeiben is magyar legyen. Az új nemzedék vezérlő mentalitása nem szabad, hogy kicsinyes formalizmusok, meddő világnézeti viták tűzében felperzselődjék s mindeme viták áldozatául azt dobjuk oda, aki munkánk értelmét hordozza: a szlovenszkói magyar népet.

Elérkeztünk az apró munka tiszteletéhez. Szlovenszókói magyar létünk kötelező parancsa talán hétköznapi, de nem kevésbé megtisztelő feladatokat tűz szemünk elé. Meg akarjuk ismerni a csehszlovákiai magyarság életkörülményeit, hogy bajainak és vágyainak szószólói lehessünk. Nem a romantikus faluszemlélet, nem a népi művészet iránti rajongás vezet immár bennünket a vidékre: élettartalmunk féltett rezervoárjait kutatjuk benne. A jelen reális ismerete lehet hogy borzalommal tölti el némelyönket, aki azonban meg akar maradni őrhelyén, vállalni fogja a neki jutó munkát. A magyar irodalom szeretetén ápoltt magyarság-szemléletünk így folyik valóságos teltbe, hogy szeméink és karakterünk közt megszűnjék az űr. Az új nemzedék a rögtől indult s a röghöz tért vissza. A léleknek nincsenek kalandjai, csak megélései, melyeket az idő s a körülmények siettetnek. Heroikus munkánk nem vált időszerrütlemmé s a szlovenszókói magyarság létproblémái időközben személyes kérdéseinkké váltak. Sokáig nem hittünk ebben a munkában; a századelejei magyar szellemi élet minden téren megnyilvánuló nagy expanziója, irodalmi megújulásunk mind abban a téveszmékben ringattak bennünket, hogy folytatnunk kell ezt az expanzív tevékenységet, sőt befejeznünk. Ennek viszont az lett a következménye, hogy az előző nemzedék szellemi öröksége rendezetlen maradt s az elfoglalt területeket benőtte e gaz. Csak a legutóbbi időben indult meg a békés, feldolgozó és rendező munka. Nemzedékünk végre tudatára ébredt annak, hogy az élet megorganizálására s nem a meglévő értékek szétrombolására hivatott. Idáig gyakran épp az ellenkezőjét tettük annak, amit sorsunk előírt. Az új realizmus, a tényekkel való számotvetés, a konkrétumok és a póznélküli tiszta munka tisztelete. Ez a munka elsősorban csendet igényel, ahol a figyelem nem a kultúrunk személyére, de művének értékére összpontosul. Ma még szokatlan az az új magatartás nálunk, ahol sokáig csak a közéleti csatározások visszhangjai jelezték, hogy valami készül, valami folyik, de elkerülhetetlen épp a vállalt feladat érdekében.

Konkrétumokból táplálkozó nemzetszemléletünk egyetemes emberi világnézetünk alapját kell hogy szolgálta. A kisebbségi élet megtanított bennünket vitrin-sorsunk felismerésére s középeurópai mentalitásunkat szükség-szerűen annak a humanizmusnak a szolgálatába kényszerítette, mely a fenyegető viharban a hagyományos európai emberiség elveit igyekszik érvényesíteni. Erről a humanizmusról sok szó esett az utóbbi időben, filozófusok és költők többféle fogalmazásban állították elénk. Valószínűnek látszik, hogy humanizmusunk inkább szellemi és lelki magatartást fog jelenteni, mint szigorúan meghatárolt eszmei programot. Sajátos magyar helyzetünk és nívótársulatunk a megcsúfolt európai testvériség gondolatainak bástyaöreibé rendelt bennünket a Duna tájára s a mai támadó nacionalizmusok idején nem rendelkezünk egyéb fegyverrel, mint éppen ezzel a humanitással. A környező népek történelmének, irodalmának ismerete mély szolidaritással tölt el bennünket, ám saját történelmünk fokozottan sürgeti szellemi értékalományunk gyarapítását. Kultúrprogramunk egyidőben kétféle irányú: éleltesé akarjuk tenni kultúránkat, hogy a bizantinizmus fényűzésébe ne essünk, másrészt pedig életünket akarjuk a legmagasabb fokig kultúrálttá tenni. Magyarságunk nem olcsó hazafias frázisok puffogatásában, hanem reális népnevelő és önművelődési programban nyilvánul meg. A történelmi tradíció s az európai valóság pontos ismerete alapján új tisztultabb magyarságtudatot kívánunk a közéletbe vinni, mely fel tudja kelteni a lelkesedést mindnyájunk-

ban a heroikus munkavállalás iránt. Az öncélú magyarság fogalma a kisebbségi erők összpontosítását s a magyar ügy érdekében való minél szélesebb érvényrejuttatását jelenti. Ez az önállóság nem egyenlő a begubózkodással, ellenkezőleg: állandóan figyelemmel kíséri az európai kultúrfejlődést s annak tudományos eredményeit a maga javára nasznosztja. Kikerülve a magyar etnikum határaiból, talán kevesebb nehézség árán lehetünk jó magyarok s jó európaiak egyidőben. Nincsenek elavult előítéleteink s a magyar problémára — bár legszemélyesebb problémánk — némiképp a kívülálló megfigyelő szemével nézhetünk. A szláv kultúra nem egy jelensége koncepciónk állandó átgondolására készlet bennünket. Magyarországi kortársainkkal szemben ezen a téren helyzeti előnyben vagyunk; kihullottunk ugyan a magyar kultúr folyamatosságából, de amit veszítettünk a réven, behoztuk a vámon: tanúi lettünk más, sajátos kultúráknak s gazdag tanulsággal tértünk vissza nemzetünkhöz.

Humanisztikus világképünk az élet minden vonalán konzekvencialevonásokra ösztönöz. A közélet terén követelni fogjuk az erkölcs szuverén uralmát, egy széleskörű etokraciát, mely további boldogulásunk erkölcsi sinequája. A politikában a tudományt, az irodalomban az új népies humanizmust, a kritikában a személyiség mértékvoltát, az új erkölcsi nemességet. A századelejei zsenikultuszt minden téren a munka kultusza váltja fel; olyan időkben, amikor dolgozni kell, a munka névtelen hőseit nem érheti nagyobb megtiszteltetés, mint munkájuk eredménye. Nemzedékünk energiakészletéből rengeteg veszett el az állandó világnézeti keresések közepette, az új idők azonban az erők takarékosabb megosztását igénylik. Ez a generáció ma már nem kívánja meghódítani a világot, hanem arra törekszik, hogy maga meghódíthasson. Csalódásaink legnagyobb eredménye, hogy kalandozásainkból vissza tudunk térni annak: a közösségnek a kérdéseihöz, mely eredetileg megihletett. A nemzedék tagjai ma távolról sincsenek közös nézetben és tennivalók kérdésében. A tanulmányok eredményei sem hozhatók közös nevezőre, de vannak közös jegyek, melyek arra engednek következtetni, hogy ez a nemzedék mégiscsak megtalálja vagy máris megtalálta helyét a nemzet életében s a belső emigráció meddősege helyett a konkrét munkák mellett vállal szerepet. Nem mond le európaiságáról, de nem áll magyarnak lenni. A magyar szellemi élet mai forrongásában megfelelő biztosítékot lát munkája érdemes voltára és szívesen vállalja ennek a munkának áldozatait. Amint látjuk, a nemzedék programját nem lehet pontokba szedni: inkább szellemi magatartásról van szó, mint kidolgozott elméletekről. Szlovenszkói magyar életünkben, ahol még a voluisse is dicséretes érdem, ez a magatartás egyuttal legszebb garanciája annak, hogy nemzedékünk valamennyi tagja megtalálja alkalmas helyét az itteni magyarság fenntartásáért, művelődéséért folytatott harcban. Úgy gondoljuk, hogy ez az új realizmus az, mely követendő példaként állhat a legfiatalabb nemzedék szeme előtt, nehogy ugyanazokra a kerülőkre és mellékutakra szoruljon, mint a mi nemzedékünk. Bizonyos, hogy a mi helyzetünk a magunkratalálás szempontjából nehezebb volt, mert úttörő munkára kellett vállalkoznunk, mely testünket, lelkünket megviselte. Munkánk tanulsága az új nemzedéket megfontoltságra inti: szellemi energiáit, fiatalsága erejét ne állítsa idegen célok szolgálatába. Higyjen a magyar szellemi egységben s a magyar öntudat jövőtformáló erejében. A világnézeti divatokban keresse a megfogható lényegét s életmódjában a legteljesebb póz-

mentességre törekedjék. Lássá be, hogy munkája, élethivatása a magyarság felemelésének titáni feladatában olyan teret kap, melyért érdemes lemondania a mindenáron való újatkeresés nyugtalanságairól. Nemzedékünk legnagyobb hibája ott volt, hogy nem rendezteztünk erős tradíciókkal s magyarságunkat nem láthattuk a nagy történelmi távlatokban: tudásunk megakadt a múlt századnál. Az új nemzedék ebben is szerencsésebb; tanúja lehet annak a nagy folyamatnak, amikor történészeink a múlt eseményeit modern eszközökkel teszik érthetőkké. Hisszük, hogy az a nemzedék, mely most nevelkedik az egyetemeken, már hasznosítani tudja ezeket az eredményeket a saját életében. Talán fegyelmezettebb, mértéktartóbb is lesz, mint volt a mi ifjúságunk s munkamódszere, egész életkonceptiója jobban fog simulni a kor reális követelményeihez.

Az a nemzedék, amelyről itt szó volt, kalandozásainak végére jutott. A vita contemplatívát most felváltja a vita actíva. A fiatalság első riadt tápogatózásai után az érett férfi-munka. Új realizmusunk és a csehszlovákiai magyar társadalom fontos létproblémái egyaránt ennek az új korszaknak az eljövételét sürgetik. Hisszük, hogy az a nemzedék, mely olyan példaadóan bátor volt szellemi forradalmainak végiggondolásaiban, most, egy munkás korszak kezdetén, ugyanilyen bátorsággal foglal állást mindnyájunk fennmaradásának primér kultúrfeladatai mellett. Ezzel tartozunk önmagunknak és a magyarságnak.

(Pozsony, 1937 pünkösöd.)

REMÉNYI JÓZSEF:

JUHÁSZ GYULÁNAK

A szellem hőse Te voltál Szakolcán,
sem Szakolca, sem Muca nem Atlantis,
ha legelő, árok, talán sírhant is,
az élet elfért szobád könyvespolcán.

Keskeny szobád a hősi lét harctere,
mert a cellában sem halott az ádáz,
a dühös hang, a félreismerő láz,
mely azt hiszi, dalolsz, s azért vagy here.

Huszonöt évnek szétfutó kódében
látlak költő, amint sápadt arcodat
megvilágítja szemed, s nagy harcodat
vívod a siket lelkek közönyében.

Hellén, meg latin fellegek teletted,
magyar víziók csillaga szivedben,
Igazságérzet egyszerű hitedben,
s édes anyádat gyermekként szeretted.

Ma már tudom a mély rezignáció
vert szállást Benned, életed requiem,
gyászmiséje a mult álmának, s híven
csak holnap néz rád a magyar náció

SIMON MENYHÉRT:

IGY TEMETTÉK EL NAGY FERENCET

Tört szemén olcsó, hitvány szemfedő,
Testén az az egy rongyos ruhája,
Koporsója csak itt-ott ha gyalúlt —
Körül az asszony s nyolc gyermek állja.

Pap sem jött hozzá. Miből! fizetnék?
Elég a kántor, aki énekel
S elvár azért is, míg lesz valami
A nyolc ütődött, árva féreggel.

Béres volt szegény istenelve, —
Míglen új urak jöttek a földre —
Azóta magát száraz kenyérért
Hol annál, hol meg amannál törte.

Egy ól végében megtűrték őket —
Esző csurgott és hideg szél zúgott,
Még szerencse volt, hogy a nagy család
Betöltött minden repedést, zúgot.

Kérdezték sokan: Mondanák már meg,
Mire maguknak a tenger gyermek?
Az Isten adta — mondogatták ők —
Ezért az Isten sohase ver meg.

Nevettek rajtuk a vagyonosak,
A íz, hús, harminc holdas nagygazdák:
Bezzeg hol lennénk mi, ha a földünk
Holtunk után csak kétrét is szabnák!

No itt azután nincs mit szabdalni —
Erről is harsog a halottének:
Uram, adj néki csendes pihenést,
Adj mennyországot fáradt-szegénynek.

A megtöretett, vézna asszonynak
Elfogyott már a könnyűje — jaja —
Megeredt a bús, ősi esőzés:
Nagy Ferencéket Isten siratja...

ELBOCSÁTOTTJAINK

Egyik szemében már örület ködlik,
A másik megkér: írjak mindig róluk,
Talán az újság megnyit zord szíveket —
Egyik szemében már örület ködlik.

A harmadikon rongy, cafat ruha,
A negyedikbe hálni jár a lélek,
Az ötödik sír: Kegyelemkenyéren
Istenem, meddig gyötörsz és próbálsz még?

Olyan hálások egy-egy testvérszóért,
Húnyó remény hajt sok kihagyó szivet —
Mind elvesztenié vádoló értelmét,
Ha magyarságuk szírtje megingana.

SZOMBATHY VIKTOR:

EURÓPAI UTAZÁS

Perronjegyet váltott és lassan, kényelmesen sétált a hatalmas üvegcsarnok alá. Kezét zsebrevágta, mint aki régen látott ismerőst vár, még füttyűrészelt is, aztán egy padon lepihent. Kinyújtotta lábát s megnézte: cipője elég erős-e még. A cipő biztatóan nyikorgott. Gondosan próbálta a kesztyűt, kétszer is lehúzta s megvizsgálta rajtuk a varrást. A kesztyű nem volt új, mult héten találta egy kocsmasztalon, ellenben erősnek tetszett. Vihartállónak.

Senki sem nézett rá. Később felállott, gondosan végigsimított öltözetén. Vékony nyári ruháját egybeszabott kabátnadrág födte: bokájánál szorosra gombolta a nyílást, nyakán biztosítóívvel szorította galénjához a kabátot. Sapkáját jó erősen a homlokába húzta, megtapogatta fülét, tarkóját s egy pillantást vetett az önműködő csokoládé-szekrény homályos tükrébe. Nem lelt semmi kifogásolnivalót.

— A római gyors... — kérdezte egy nagyhasú portástól.

A portás ihangja szürke volt, mint a márciusi hólé:

— Külső jobb, kettes.

Főlöszleges volt megkérdeznie, három napon keresztül tanulmá-

nyozta a külső jobb kettést, amely este nyolc óra tizenötkor a déli irányba induló gyorsvonatot fogadta hátára. Valakihez szólnia kellett mégis, úgy érezte, most búcsút mondott a városnak, Varsónak, amely nem ölelte örömmel keblére, amely nem csörgette feléje a pénzt, megtagadta tőle a munkát s mégis oly nehéz otthagyni ezt a várost. Valamerre indulni kell.

Felnézett a villanyórára: nyolc óra pontosan. Még negyedórája van, ezalatt meg kell tennie ügyesen. Nagyon ügyesen... Nyolc óra egy perc máris, a mutató nem áll, az idő sürget, a nagy mozdony türelmetlenül pöfökel. Oldalról pillantott a mozdonyra s fázékonyan húzta magán össze a vékony munkászubibonyt. A hatalmas kerek olajtól csillogtak. Közömbös arccal sietett tovább, utitársaival nem törődött. Gyorsan vásárolt még egy narancsot s valami csokoládét, összesen két zloty volt a zsebében, ezzel gazdálkodni kell.

Csak ügyesen. Most majdnem nekiszaladt egy kerek kocsi, ujságot árult mellette hangozó szóval valami ukrán kislány, érzett a szavajárásán az ukrán táj, — nem volt már egy pillanatnyi ideje sem s így nem állott meg bámészkodni az angol házaspár előtt, elfelejtette felvenni az egyik utas könyvét, amelyet az kiejtett az ablakon, már nem hallotta a zajt, a sísteregést, a csöngőket s a füttyöket; előrehajolva izgottan sietett.

Az utolsó kocsi mögött sötét volt, csak a váltók piros, zöld, sárga fényei csillogtak biztatóan s a szomszéd vágányra most gördült be egy népes személyvonat.

Még egyszer megtapogatta zsebét, sovány igazolópapírosok zörögtek jókedvűen benne.

Óvatosan nézett körül. A vonat végére állott a sínek közé, az ütközők tányérjához, jobbról-balról kipillantott s hosszasan nézett a sötétbe. Most!

A kerekek közé mászott, két kézzel erősen megmarkolta a gőzvezeték csövét, aztán előrehúzta magát, már hasmánt feküdt a kocsi alatt, egyre beljebb került a középső tengely fölé, két összeboruló vasrudon helyezkedett el. Egyideig fészkelődött, de kényelmesebb felkúrhoz helyet sehogysem talált s visszamászott a két vasrudhoz. Oldalt feküdt, jól belemarkolt egy vashorogba s kifeszítette a lábait. A vak-sötétben alig látott valamit, a tárgyak körvonalai is elmosódtak s csak hosszú szemmeresztgetés után látta meg a kezét.

Valaki dobogott fölötte, kövér és súlyos test lehetett, az utolsó pillanatban keresett üres szakaszt magának. Hangosan csapta be egy fülszeletét. A hármia a kerekek között, a csövek s vasrudak alatt szűrődött be hozzá, a gőzcsövek sísteregtek, aztán a vonat hirtelen, csendesen megindult.

Jól belekaposzkodott a rudaikba. A kerekek odatapadtak a sínekhez, gurultak, gurultak egyre keményebb zajjal, szabályos közökben zökkentek egyet, aztán váltókon csattogott a vonat, mind sebesebben, s újra váltók, zökkentek a félrekapott síndarabok, valami kattant s az egyik csőből meleg gőz szivárgott az arcába.

A gurulás egykettőre csattogásba ment át, a kerekek minduntalan odavágódtak a sínek végeihez s egy ezredrésznyi pillanat alatt újra átugrottak a következő síndarabra. Először a feje mögött kattant két pár kerék, aztán a lábánál folytatódott. Por szállott fel a földről, ahogy

a száguldás megkavarta a töltés homokját. A por az arcába csapódott, kénytelen volt nagynehezen hanyattfordulni, hogy meg ne vakítsa akkorára, amikor majd kinyithatja a szemét napvilágnál.

A váltók elfogytak a kerekek elől, szabadon s fék nélkül gurultak, zuhogtak, csattogtak és csengtek a kerekek, igen, néha csengett, mint az ércfányér s a láncok, a vasrudak, a csövek s a tengelyek zörögtek, csörögtek, rázódtak, ütődtek.

Jól kapaszkodott Néha váltók futottak alája, ekkor állomáson rohanat a vonat, nagyritkán megállt a zörgő, fekete, sötét mindenség s ilyenkor egy kicsit kinyújtózott, de nagyon óvatosan, mert a vonat váratlanul elindult s rövidesen vágatni kezdett.

Úgy érezte, megsüketült. A füle zúgott, később szédülni kezdett, aztán nem hallott semmit, kitartóan kapaszkodott a rudakba.

Hajnal felé a rohanás lassabb lett, a vonat hegyre kapaszkodott föl, zihált s küszködött, s másfél óra hosszat kint zuhogott az eső. A kerekek sarat csaptak föl rá s egy helyütt végigfröccsentett a víz.

Igy lett reggel. Hűvös széllel indult, aztán árnyékvetődött a sínek közé, először csak halványan, később egyre erősebben vált el az árnyék a napsütötte részektől s dél felé, amikor valahol hosszabban álldogáltak, pokoli hőség ölelgette a kímellegedett, felforrósodott tengelyen.

Az egyik pihenőnél a narancsot óvatosan meghámozta, de csak a másik állomáson tudta megenni, a csokoládé viszont elolvadt a zsebében. Kegyetlenül éhezett. Néha szédülés lepte meg, a gyomra összeszorult s azt hitte, rögtön lezuhan a rudakról.

Aztán rengeteg váltón robogtak ismét, hidakon és újból váltókon, sokkal többön, mint Varsóban volt s ebből gondolta, nagy városba érkeztek. Megálltak, később a kocsit lekapcsolták s lassan vontatni kezdték kifelé a pályaudvarról. Sötét, magános sínpárra dobták ki. Később újra a kocsiórt jött egy fürge kis mozdony s most hosszasan kapcsolak egymáshoz egy egész kocsisor.

Kocsija a középre került. Idegen jelszavakat hallott, értelmüket alig tudta, ám a nagy csendben valaki kihajolt a fölötte lévő ablakon s németül kérdezett valamit. Ezt megértette.

— Félóráig, — felelt vissza a hangnak egy másik hang.

Lassan bogozta ki magát a rudak, láncok, csövek s tengelyek közül. Először a fejét dugta ki óvatosan, aztán, hogy nem hallott semmi zajt, nem látott embert, kimászott a kerekek közül. A kocsisor külső vonalon állott, új gőzösre s új utakra várt, pihent az egész s a pályaudvar csarnokának fényei idáig mosolyogtak.

Megállott egy oszlop mellett, árnyékban. Hosszan s odaadóan nyújtózkodott, először karját, majd a lábát egyenesítgette s jánni próbált. A füle zúgott, a kerekcsattogást hallotta most is. Kezei feketék voltak, alkalmasint az arca is olyan. A váltóórház mellett vékony csövön át folydogált a víz. Odasettenkedett, ivott először hosszán, aztán megmosta magát.

Visszalépkedett a kocsisorhoz. Az egyik ablakot most lehúzták s valaki kidobott egy csomagot hirtelen. Lába elé esett. Felvette az összegyűrt papirost s óvatosan bontotta szét. Egy darab kenyér volt benne, maradék kolbásszal. A kenyér nagyobb volt s száraz, a kolbász kicsinyke, vége-darab. Mohón kapta be s újra vizet ivott rá.

A kocsisor népe mozgolódni kezdett. Mérges kalauz kiáltott rá az utasokra, ajtóik csapódtak s a gőzös izgatottan, dohogva pöfékel.

Körülnézett. Szíve megdöbögött: elvételte a kocsiját s most nincs idő tétovázni. Gyorsan négykézláb ereszkedett, besurrant a kerekek közé, megragadta az első keresztrudat s a tengely felé húzódott. A tengelyen úgy helyezkedett el, hogy az ne melegítse egész testét, mert a tengely hamar átmelegszik s ha megáll a vonat, kegyetlenül forró. A kocsinak ismeretlen volt az alváz-szerkezete, a sötétben ki kellett először tanulni, megtapogatott mindent, ma új lakása van s nem tudja, a ház merre felé viszi... A legközelebbi nagy állomáson kiszáll s megkeresi a régi kocsit, mert célja: Róma s Nápoly. Ott felkötözkedik egy abesszin hajóra s aztán Isten veled európai vasút...

Ujjongani kezdett. A kerekek ütemesen kattogtak s ha nem lett volna úgy berekedve, még dalolt is volna egy sort: minden jól megy...

Min-den jól megy... Min-dien jól megy... Rata-tatta-rata-tatta...

Aludni próbált, de ez nem ment mégsem. Szerette volna tudni, hol jártak az imént, de, ha megkérdezi, az biztos veszedelem.

Őrjítő, hogy csattognak a kerekek. A feje kábult, s a gyomra úgy korog, hogy túlharsogja a kerekek dalát is... rata-tatta...

Külsebb s nagyobb állomások, váltók s újra rendkívül fontos megálló. Itt kibújni nem mert, állandóan járkált valaki a kerekek körül s egy munkás, hosszú kalapáccsal, végigütögte a kerekeket. Hosszan s panaszosan csengtek a küllők.

Már másodnapja utazott így. Náthás lett s fülei felmondták a szolgálatot. A kattogást nem hallotta s talán akkor sem esett volna le a vasútról, ha nem fogózkodik belé. Tagjai elszibbadtak, megfordulni nehéz munka volt, néha órákig arccal a föld felé feküdt s szemét behunyva próbált szundítani egy keveset.

Az egyik állomáson, — gyakorlati volt már abban, hogy megsejtse, hol vár a vonat soáig, — ismét előbújt. Óvatosan hámozta ki magát a kerekek közül, aztán egy lépcsőre ült, mintha vasuti munkás volna s elfáradt a hosszú munkában. A sínek mellett hosszú kalapács feküdt, vállára vette s úgy indult el, hogy kutak keressen. Hatalmas dézsában pihent a víz s várta őt. Zugó fejét benyomta a vízbe s hosszasan mosogatta az arcát.

A dézsa mellé ült. Apró fénypontok villantak meg a szeme előtt, de ez nem a pályaudvar fénye volt: az éhség lámpái jelezték villódzva, türelmetlenül, hogy nincs tovább... Ennie kell.

A kocsisorhoz nem mert közeledni: egyre többen jelentek meg a kivilágított ablakok előtt, később egyenruhások s cilinderek is. Nagyurat bocsátottak útjára, mindenki mélyen meghajolt s valahol zene hangjai csattantak föl. Nem volt tanácsos közeledni a kocsisorhoz: rendőrök álltak sorfalat két oldalt.

Így gördült ki a sor, lassan s ünnepélyesen, mint a zene, amellyel a nagyurat elbúcsúztatták. Már csak kis piros lámpája világított az utolsó kocsinak s ő ott maradt egyedül, a vizesdézsa mellett.

— Nem kétségbeesni, — vigasztalta magát s keserűen nézett a távozó vonat után. Felkelt a dézsa mellől, megindult a pályatesten, valaki rákiáltott, engedelmesen fordult vissza s a fődött csarnok felé tartott. Most már bármilyen történjék, nem baj: ennie kell.

A szomszéd sínpárra új vonat dohogott be, valaki elrohant mellette, kezében nyomott egy súlyos bőröndöt:

— Fogja, hozza, gyorsan... — lihegte a valaki s ő már is kapott a csomag után, cipelte, olajos, munkásruhája nem tűnt fel senkinek. Csipkés terítők fehérlett a fülke pamlagján, ahová a nagy bőröndöt cipelte. Feldobta a súlyos podgyászt, néhányat nyögött is; azért, hogy munkáját fontosnak s nehéznek tüntesse föl, aztán tartotta a kezét.

— Kinn, a lámpa alatt megnézte a pénzt. Egy ötfrankos volt.

— Franciaország!

Tehát nem Róma, nem olasz föld, nem abesszin hajó, hanem Franciaország! Páris!

— Páris??

Ki tudja... Soha nem járt itt. Utasa, német ember, németül beszélt s francia pénzzel fizetett. Valóban francia földön járnának hát?

Nem mert egy szót sem szólani. Egy kis ablakhoz ment, bort és almát, kenyeret és hideg húst árultak ottan. Átadta az ötfrankost, aztán a kenyérre s a kolbászra mutatott. Egy almát is kapott ráadásul.

Csupa idegen szó. Alighanem francia. Sebessen és énekelve beszéltek, a szavakat nem értette s az embereket sem. Olykor egy ismerős szó, hang ütötte meg a fülét, két lány németül beszélt s valaki, cigarettavásárlás közben, lengyelül.

— Ehhez bátran odament.

— Lengyel munkás vagyok, kifogyott a pénzem, kérek egy cigarettát.

— Tessék, — mondta a diák, még tüzet is adott, — itt dolgozik Strassbourgban?

— Utazom tovább, — felelte, — Párisba.

— Jó utat, — billentette meg a diák a sapkáját s kis csomagját megragadta, felszállt a legközelebbi lépcsőn.

Tehát Strassbourg! Nem Róma s nem Páris...

Kényelmes, lassú mozdulattal szállt föl a kocsiba, ahol a diák is helyet foglalt már. Poros ruháján nem ütődtek meg, mert az egyik fülkében csupa bányamunkás utazott, hangos szóval.

— Nincs jegyem se, — mondta a diáknak, aki az ablak mellett állt.

— Jó, — mondta a diák, — csak vigyázzon. Én nem messzire utazom, de addig majd ügyeskedünk valamiképen.

Később a vonat megindult s ketten kilökönyköltek az ablakon. Az égen felhők futkároztak, a mezőről egy kislány integetett kedvesen.

— Szép dolog utazni, — mondta a diáknak.

— Igen, — mondta a diák s odasúgta, — vigyázzon...

Az ellenőr jegyet vizsgálta, a diák ügyesen átcsúsztatta a magáét s minden rendben volt.

Még egyszer tettek így s a diák megkínálta hazai étellel.

Aztán a diák leszállt s ő egyedül maradt. Ellenőrök jöttek-mentek, szúrósan nézték végig, — a kocsi alatt mégis jobb, — gondolta s az első alkalmat rögtön ki is használta. A régi gyakorlattal szállt le a kocsi alá s nyugodtan elhelyezkedett.

A kerekerek csattogtak, délután eső esett, hegyek és völgyek, majd ismét világos. Egyre több lett a város, a megálló, egyre több az ember s egyre több a váltó.

Így lett este. Újra egy este.

— Már Párisban lehetek, — gondolta sajtó fejjel s megmozdult a kemény nyugvóhelyen. Keze véresre tört már, a válla sajtó s a lábát nem tudta mozditani. Fülére végkép rászállott a süketség, zúgott, villogott előtte minden s az egyik álmóson kiszállt a kocszi alól.

Sűrű, gomolygó ködöbe került. Nedvesség csapta meg, didergett. A ködöben kúrtók búgtak föl ijedten, valahol harangot ráztak, vékony-szavú, szapora harangot.

Tántorogva indult meg a sínek mentén. Keze sajtó, bicegniie kellett, a feje mindjárt szétpattan. Fülében zúgott az egész út.

Kőpad széléhez ért, vastónk kínálkozott, hogy leüljön rá, aztán elszedült s fejjei zuhani a vízbe.

A nagy loccsanársra a köd meglazult. Ő kiáltott egyet, fények hasítottak be a ködöbe s nemsokára egy csónakra emelték. Hosszú ideig eszméletlenül feküdt, világ: és Európa, munika és kereköek elmúltak fölötte. Kinyújtózott s arcára béke ült.

Két rendör támogatta be később egy hivatali helyiségbe.

— Neve?

— Pietinszky Szaniszló.

— Országá?

— Lengyel.

— Útlevele?

— Nincs.

— Hogy jött idáig?

— Kereköek között.

Leültették és nagy bögrében csokoládét adtak innia, fehér kenyérrel. Hosszan s kortyolva itta, mosolygott. A rendörtiszt is mosolygott. A királynö képe a falon, az is.

Aztán, amikor egy polgári ruhás rendör jött érte s frásokat vett át s az frásokkal együtt Pietinszky Szaniszlót is átvette, felállott a székről s leporolta magát.

— Most tolonc vagyok, — gondolta s a zugó, csattogó kereköekre gondolt, Rómára, ahová nem jutott el s Párisra, amelybe már beleegyezett, a dézsa vízre s az ötfrankosra, amelyet keresett az uton.

— Ha megkérdeznék, szegyenszemre meg sem tudom mondani, merre felé jártam — tűnött. Lehet hogy voltam közben Rómában is... A kereköek alól iki lája a tonnyokat...

Tiszta s rendes vasuti kocsiba ültették. Van jegye, kényszerjegy s a határig szól. Ott ismét átadják majd új rendörnek. Így fog utazni, kényelmesen, okosan s kellemesen hazáig. Kalauztól nem kell félnie, alhat is útközben, ha akar.

A tenger fölött fellebbentek a ködök s egy nagy hajó most indult messzi India felé. Még kihajolt az ablakon, szemével felitta a kékséget s érezte a sós párát minden tagjában. Piros tetős házakat látott, három kislányt, tiszta fehér fejkötővel s egy pár kopogó facipőt. Halászokat látott, pipázva egy házfalnak dűlni s díszes tulipánkertet. Aztán gyárkémények jöttek feléje s messzi tonnyok. A felhök alatt, a levegökben, mosoly és jókedv reszketett, pénzság uszkált elnyúlva s egy fairagasz egyiptomi dohányról áradozott.

Gyerekek játszóttak a réten.

— Amszterdam, — sóhajtotta s behúnyta a szemét.

ÚJ KÁDER

Megint vonattal járnak haza,
megint Adyt olvassák a pad alatt,
sportolnak, mert vérüknek kell,
mit nem szabad, az új sereg mer,
kell, növekszik az új káder.

És nem állok eléjük dallal.
Énekeljen nekik szegénysors,
mert hány közülük a holnappal
emberré lesz és tagadja tegnapiját.
Felgyújtja vállalt dalát.

Késő őszig várok, mikor már
dér mart az ing alá
és egyik kaszinózik, másik
havonta hét ezret keres,
s kinek keze, szava pestises.

Nem az aulában, itt kint viharzik
minden életperc döbbenete.
Új káderek szegődnek az életbe.
Nem állok eléjük dallal,
majd övék leszek lobbanással,

mikor lepottyan róluk a plasztikon,
mikor eldobják a „dalos” költőket.
Találkozunk falusi uccasáikon
hősi elképzélések sodrában.
Új káderek, életben várlak, nem halálban!

MÁTYUSFOLDÓN

Puha göröngyök között, októberi szántáskor születtem.
Gabonahordáskor eszembe jut életem.
Nyáron nyüzsögnek a tarlón,
ősszel elindulnak
márványt faragni, acélt reszelni és elmulnak.
Úgy, mint az alma a fáról.
Párás mezőkön zsíros kalapban
arató a szobor.
Agacsból kapuszobrot faragnak és talán
Krisztus-szobor is villan valaki kezén ajakán.
Mert fával, vassal, fonállal és ásóval dolgoznak erre.
Nehéz masszát jelentenek ezek itt.
Embert, anyagot szerettek bennük,
aki tarlón és házban alkot.
Tavasszal, mikor vizekkel áradnak ők is,
vagy ősszel, mikor elindulnak
márványt faragni.
Ezek az emberek soha meg nem halnak.

MÉGIS ÖRÜLNI KELL

Mondanám, hogy vedd meg az ágyat, a borjúkat nézzük meg
lefekvés előtt és a galambokat csukjuk be,
az oltványokat öntözzük meg, de hiába.
Nincs se rózsafánk, se tipegő galambunk a kalitkában.

Kertünk, borjunk nincs, falun élünk és hányszor
magunkba fulladunk, elvágunk és keserű az ürmös bor,
mégis örülnünk kell. Megadatott az élet.
Tenyerünkéből menekülnek a napok, de újak érkeznek.

Falun vagyunk, de világszélesen csak itt verhet
a szív, csak itt tehetünk virágot a vázába, új éneket
mindig csokornak ablakba. Közel vagyunk
a bölcsőhöz és a sírhoz. Tudjuk miért és mit akarunk.

Holnap gyertyavéggel tán Párizsba kocsizunk,
vagy expresszsel álomvidéken áthúzzunk.
Este összegezzük: érdemes volt élni nekünk.
Virágoztunk mi, elhervadt nem is volt — kiskertünk.

PURITÁN LELKIISMERET

A college filozófiai tanára a kínai kultúráról tartott előadást. A dinasztia korabeli bronzszobrocskákról, zöld kőből készült edényeiről beszélt. Lelkesen, a többi között arra utalva, hogy David Hume-nak nem volt igaza, amikor bizonyos fokig a babonát összetévesztette a rajongással. Előadása folyamán a tanár megemlékezett a kínai élet irányító elveiről, rátért Kongfutse erkölcsi szempontjaira és Laotse miszticizmusára. Ebbe a szóba belekapaszkodott Carl Maxwell Frost, aki a második sorban ült, eddig alig kísérté figyelemmel a tanár fejtegetéseit s inkább azon volt, hogy hüvelykujja ropogtatásával agyonüsse az időt.

— Bocsánat — szólt közbe — azt tetszett mondani, hogy miszticizmus...

A tanár összeráncolta homlokát.

— Igen. Talán nem tetszik ez a szó?

A diák visszatolta homlokába csüngő sűrű szőke haját. Hallgatott. Társai mosolyogtak vagy vihogtak. Késő tavasz volt, a nyitott ablakon pillangó szállt a tanterembe; az egyik diák székületről panaszkodott s kiment. A tanár persze nem felejtette el Frost közbeszólását.

— Nos — kérdezte — mondja meg, hogy a miszticizmus fogalma mért hozta ki sodrából?

A tanár ösztövérc arcán a gúny árnyai táncoltak. Tanítványait kevésre becsülte. Az esztendő folyamán megtanulta, hogy a legtöbb üzleti pályára készül, s a szellem érdekmentességét, a gondolkodás önmagáért való lázát, képtelen megérteni vagy pedig nem akarja. Husz évi pedagógiai tevékenysége alatt rájött arra, hogy hiába szárnyal szavaival a magasban, hiába sutog a lélek alázatával a lármában, bizony-bizony szélmalomharcot folytat. Itt-ott akadt kivételes tanítványa, általában azonban a megértés nem énekelt szívükben, legtöbbször nem is zümmögött. Őket a sport érdekelte, a nők és a whisky, s természetesen a pénz; s neki magának nagyon is filozófikusnak kellett lennie, hogy szellemi színvakságukat eltúrje. Rendszerint uralkodott magán; olykor zsibongott benne a csalódás, de elhallgattatta. Ez alkalommal választ követelt tanítványától. Nem azon akadt fenn, hogy közbeszólt, de a közbeszólás okán.

— Frost — mondta — maga tudja, hogy én nemcsak a szellemet becsülöm, de az érzékeket is, ha az élet szépségét szolgálják. De az érzékekből kiárad a butaság a szellem rovására... legalább szerény lenne szemtelenségében, ha már nem tud értelmes lenni.

Frost sötétszürke szemével görbén nézett a tanárra.

— Én teljesen fölöslegesnek tartom — mondotta kemény hangsúlyozással — hogy a miszticizmusról bármit tudjak is. Idejémulta fogalom. Nem vagyok primitív. Olyan mindegy...

A tanár leintette.

— Hogy maga mit gondol, az egyelőre nem tartozik rám. Mindenesetre megjegyzem magamnak.

Előadás után a diákok a folyosón beszélgettek s cigarettáztak.

Nem látom be — fejezte ki véleményét Frost társainak — hogy minek ez betűzgetés a multban. Ki a fene törődik azzal, hogy Buddha mért keresett megváltást s hogy Chang Gee... vagy hogy is hitták azt a nyolcadik századbéli kínai költőt... miért nem akart aranyat, Marhaság ilyenekkel tele- rakni fejünket. Ma élünk, a huszadik században, s csak az kell, ami van, eset- leg, ami lesz. Ha rajtam állana, minden olyan tárgytól, amely nem foglal- kozik a gyakorlati étellel, eltiltanám a fiatalságot.

A diákok többsége egyetértett vele. Husz évesek voltak, newenglandiak, puritánok leszármazottai s mintegy megbosszulván a multat, a visszafojtott- ság hagyományait, a másik végletbe mentek s az anyag diadalát hirdették, a sikert, a szenzációt, a sekélyes élet mámorát. Csak egy ifjú akadt, aki megjegyezte:

— A kínai festmények... a fák, ezek a szelid, gyöngéd fák... mégis azt a hatást teszik rám, mintha a természetnek is lelke volna.

Néhányan röhögtek, a többiek meg sem hallgatták.

Aznap este a Frost otthonban nagy felfordulás volt. Az öreg Frost Wall- streeti tőzsér tapasztalatairól számolt be családjának; hivalkodását, noha méltóságos, fehér hajú, rózsás arcu külseje enyhítette, a multban unalommal hallgatták. Ez este megváltozott a kép. Frostné, aki állandóan köszvényről panaszkodott, elfelejtette nyavalyáját; a két leány (az egyik elvált asszony) idegesen követte az apa szavait; s Carl Maxwell, aki délután képtelen volt elviselni a filozófia tanárának fejtegetéseit, figyelmével szinte fojtogatta apja szavait, ha módjában lett volna, meg is tette volna, mert annyira kisan- dított belőlük a holnap réme. A roppant méretű, félig kastélyszerű connecti- cuti otthonban a rémület vert tanyát. A szegyen és a gyűlölet mérgei kava- rogtak a levegőben. A család a dohányzóban ült; az anya kivételével min- denki mohón szitta a cigarettát.

— Megszökhetnék Európába — jegyezte meg az apa.

— Mi lesz velünk? — jajdult fel a család.

— Kérlek, Robert — nyivákkolt az asszony — akkor a jövő heti estélyünk- ről is le kell mondani.

A férj mogorván bölintott.

— Holnap letartóztatnak — mondta. — Kereket oldanék, de nincs annyi pénzem, hogy rólátok gondoskodhatnék.

Másnap a tőzsért letartóztatták. Ez 1929-ben történt, a pénzügyi krach idején, amikor a megbántott lelkiismeret és felelősségtudat, váratlanul rásu- garazta fényét azokra, akik a sötétségben, hatalmukkal a fény tévhitét keltették. Két nónap elteltével a Frost család eladta házáat; a család szétszé- ledt, az apa a börtönben volt, Carl Maxwell Frost természetesen abbahagyta college-tanulmányait s azon törte fejét, hogy hol és miként sikerülne elhe- lyezkedni. New Yorkba utazott, ahol összeköttetései révén egy biztosító irodában kapott másoló állást heti tizenöt dollár fizetéssel. Napról napra megismerkedett a nyomor gyarapodó tapasztalataival; régi környezete tag- jaival nem találkozott, a new yorki East Sideon egy szobás komorságban rebbentek fel előtte a mult elképzelhetetlenül távoli színei, s az élet befe- jezettnek látszott. Egy esztendeig gürcölt az irodában, egy évig forgolódott a maga tehetetlenségének tengelyén, egy év alatt annyira megvénült, hogy

megismerkedett a melankóliával is. Huszonegy esztendő s korában úgy érezte, hogy ő lett az élet zsákmánya, nem pedig az élet az övé.

Egy este, önmagának számot adván az elmúlt esztendő tragikus szürke-ségéről, feltette a kérdést, hogy voltaképpen minek tudható be, hogy semmihez sincs kedve. A múlt kényelemhiányát fájlalta? Elvégre amerikai, ősei is a semmiből teremtették elő a valamit, sőt a valaminél lényegesen többet. Ha csökkentek is a vállalkozási lehetőségek, ebből korántsem következik, hogy a vállalkozó szellemnek el kell múlnia. Rokonaitól elvétele pénzt kért, s alighanem nagyobb összeget is kapott volna üzleti célokra. Mért olyan levert, mint az összezsugorodott erdő? Mért olyan megvert, mint aki nem állhat talpra? Jónéhányszor berúgott, nőikkel nem törődött, a templomot akkor is kerülte, amikor anyja meglátogatta New Yorkban, két hugával egyetlen egyszer sem találkozott. A kesergés levegőjében college-élményeihez is visszatért képzelete; játékos kedvvel elmosolyodott filozófiai tanárára emlékezve, s megjegyezte, hogy most csakúgyan szüksége volna arra a bölcséleti egyensúlyra, amelyet, szerinte, a tanár belemagyarázott a kínai moralistákba és gondolkodókba. Az amerikai élet tovább dübörgött, mint egy megőrült gép; a gazdasági válságban is új vagyonok születtek; a country clubok továbbra is magukba szítták a társaság hölgyeinek és urainak izlésesnek aligha mondható jókedvét; a Broadway nem szűnt meg nyoma lenni annak az útnak, amely elvisz az élet kötelességeitől a szórakozás kertjébe. Viszont apját nem látta azóta, hogy börtönbe küldték. Nem tudta felkeresni. Egypárszor rászánta magát erre az útra, s az utolsó pillanatban megdermett a lába. Levezett vele, ritkán válaszolt, sorsa alig érdekelte. Ha apja meghalt volna, nem lehetett volna tőle távolabb, mint a börtönben. Ha rá gondolt, elpirult; nem azért, mert nem kereste fel, hanem azért, mert arra a helyre gondolt, ahol apjának lennie kellett. S amikor elpirult, úgy érezte, mintha az egész világ őt nézné, mintha még szobája sötétségében is világitana a káröröm, mintha a mindenség maga azt követelné, hogy arca lángba boruljon, mert nem tudta megfelelően megválasztani apját. Ő maga is börtönben volt, mert apja végzetét magában hordta; ő maga is rácson át nézte az életet. Ujabbán mindinkább gyötrődött, nemcsak azért, mert gazdasági helyzetét elviselhetetlennek érezte, s nem talált kibúvót, hanem mert idegeiben a lélekre emlékeztető felelősségtudat jelentkezett, követelte jussát, szemrehányásokat tett neki, a kétségbeesés büntudatot követelő peremére kergette.

Arra sohasem gondolt, hogy a gazdasági viszonyok zűllésében a társadalom recsegésének-ropogásának tüneteit észlelhethé. Az se m járt eszében, hogy apja sorsán át meglássa annak kereskedelmi ruganyosságának következményeit, amely szerte az országban ezerszámra küldte a börtönbe a tőkések, viszont százezrekre rúgott azoknak a száma, akik a pénztkezelők felelőtlenségének megadták az árát. Fiu volt, aki kiábrándult apjából; minden egyéb vonatkozás kiesett ennek a kérdésnek megítéléséből. S ez a kiábrándultság annyira nyomta, hogy önmagával szemben sem ismert irgalmat, sőt még az önzés irgalmát sem ismerte, amely arra kényszerítette volna, hogy összeszedje lappangó erejét, felfedezze üzleti kilátásait, visszatérítse magához régi kapcsolatait, s daccal, kiméletlenséggel és a vállalkozó szellem kalandizével belevesse magát a vagyonszerzés áramába. Passzivitása úgy érintette, mintha rajta kívül álló okoknál élő szenvedéséért neki magának vállalnia kellene a felelősséget. Tengődött, de egyelőre a gyalázat érzését nem

hordta lelkében; arra az emberre emlékeztetett, aki a süllyedő hajóról elmenekülhetne, de úgy érezné, hogy ilyen lépéssel megbecstelenítené a hajót, amely eddig szállást adott neki s azért inkább a hajóval együtt elmerül a tengerben. Undorodott a jajveszékeléstől; undorodott életritmusa megváltoztatásától; a vaksötétben mozgott a világosság vágya nélkül. Eljutott odáig, hogy alantas lénynek vélte magát, megbélyegzett senkinek, s ekkor — közben megint eltelt hat hónap — elhatározta magát arra, hogy új életet kezd.

Csak később, vagy egy esztendő elteltével, ébredt arra, hogy életében miért kellett ennek a fordulatnak bekövetkeznie. De mikor itt tartott, akkor már behegedt a sebe, jóllehet apja még mindig nem került ki a börtönből. Ekkor sem a kínaiak, sem pedig a görögök nem érdekeltek, a benne settenkedő borzalmakat nem a filozófiai tanártól kijelölt eszközökkel űzte el magától, hanem a biblia segítségével, a tizenhetedik századbeli amerikai prédikátoroktól ellesett szavakkal. Coiten Mather szentírás-értelmezéseivel. Hajdani piros arca, amely az idők folyamán elsápadt s úgy hatott, mintha lelke a széles uccákon is kerülné a napfényt, mindinkább levékonyodott, szinte áttetsző volt, s sötétszürke tekintetében az önérzetet felcserélte az alázat; ámde kemény alázat volt ez, szigorú és könyörtelen, följényes a bűnnel szemben, türelmetlen akkor is, amikor türelmet ígért. Huszonharmadik éve felé járt, de a hatvanesztendősök közönnyével szemlélte a szenvedélyeket s ha rajta állt volna, minden new yorki mulatóhelyet feláldozott volna a lángoknak. Puritán lett, tizenhetedik századbeli lélek a huszadik században, az erkölcs megszólalt szobra. Fekete ruhában lépett az emberek elé, széleskarimájú fekete kalapot viselt, zöldségen élt, s ha gyümölcsöt evett, a legegyszerűbbet választotta, ha nagyritkán nevetett, utólag bűnbánattal kért kegyelmet a Gondviseléstől s a könnyeket álmában sem tűrte meg, mert ebből gyengeségre, az önmaga személyének túlbecsülésére lehetett volna következtetni. Érezte a maga és a környezete közti elkerülhetetlen ellentétet; szembehelezkedett a korrall, az elmúlt idők láthatatlan szárnyaival repült az égbepárók felett s megpihent a New York állami quecker és methodista templomban, ahol Istennel beszélgetett, s olykor majdnem azt a látszatot keltette hallgatói megítélésében, mintha ő maga Istennek tanácsokat adna. Prédikátor lett, theologiai képzettsége nem volt, csak saját lelkében bízott, a Bibliában és az őseitől örökölt emlékek útbaigazító varázsában. Életmértékében egy szempontot ismert: szigorúságot önmagával és embertársaival szemben. Nem tűrte, hogy az élet-rángassa, s az élet, az igazi élet Isten, akinek nincsen kapkodó természete. Régi diáktársai, ha találkozott velük, nem ismertek rá; örültnek gondolták, vagy legalább is dilynósnak, s miután saját gondoljaik sokkal jobban elfoglalták őket, napirendre tértek felette, mintha sohasem ültek volna vele egy tanteremben.

Persze meg voltak a maga átmeneti nehézségei. Nagy az út a biztosítási irodából a puritán felfogású Istenhez. Olyan út, amelyen elkísérte a kételkedés árnyéka, a gúny fintora. Mint ahogy, az emlékezés szemüvegén át, valószínűtlennek tetszett apja börtönelőtti sorsa s családjának jóléte, mint amilyen valószínűtlennek tűnt a biztosítási iroda és az east side-i rideg szoba, épp úgy valószínűtlennek látszott, amikor az új életre szánta magát, az a terve is, hogy Istent szolgálja az emberek között, mert apja bűnéért ezzel tartozott önmagának és a Gondviselésnek. Kezdetben, amikor unalmában a városi könyvtárból kivette a Bibliát, úgy érezte, mintha valamelyik őse állana mel-

lette s figyelmén át érdeklődik a Biblia iránt. Majd egy este betért az Udv Hadseregének templomába, ahol munkanélküliek imádkoztak és énekeltek. Ő maga is annyira kopott volt, hogy jelenlétével nem ritt ki ebből a környezetből. Három hónap elteltével őt magát felszólították arra, hogy mondjon beszédet, valljon, ha úgy tetszik, ismerje be bűneit, ha úgy tetszik, alázkodjék meg az Uristen előtt nyomorgó embertársai jelenlétében. S ezt a szerepet minden különösebb megerősítés nélkül betöltötte. Akkor éjjel nyugtalanul aludt, két napig kerülte a templomot, de harmadnap este, szinte beleegyezése nélkül, belépett a templomba, végül minden este megismételte ezt az útját s a hatodik hónap végén már a templom prédikátorát helyettesítette. A hetedik hónapban lemondott imoki állásáról, s csekély fizetéssel az Udv Hadseregének egyik prédikátora lett. Kiment a vidékre, uccasarkokon beszélt, templomokban prédikált; valahányszor „hivatalos” megbízatást kapott, az Udv Hadseregének egyenruhájában érintkezett az emberekkel, de szívesebben volt fekete ruhájában. Saját memzedéke izlésétől és gondolkodásától, helyesebben izléstelenségétől és gondolkodás-érzéketlenségétől távolabb állott, mint college-hallgató korában filozófia tanára elveitől. Az utóbbi esetben legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy tanára esetleg gyámoltalannak minősíti szempontjaiért, de társai sportláza, ihlet-nélküli életgyönyörködése, mulatóhely-mániája alighanem a neveltségesség színében tüntetné fel. Bizonyos azonban, ha tanárával vagy volt diáktársaival találkozna, a puritán lelkiismeret fölényével győzne a kritikán vagy a lekicsinylésen. Isten magántitkárának tudta magát, a mennyei titkok bennfentesének, ennél fogva a földi kifogások nem hathattak rá. Apja sorsának csődjében meglelte a maga megváltását.

Mikor apjával először beszélgetett a börtönben (s ez azután történt, hogy harmadszor jelent meg az Udv Hadseregének templomában) indulatán nem tudott uralkodni s apját szemrehányásokkal illette. Később sem sajnálta meg erkölcsi felháborodását, de önmagát huszonnégy órás böjttel sujtotta, mert kifogásai hangját helytelenítette. Az indulat ragaszkodott hozzá akkor is, amikor apja már kiszabadult a börtönből s feleségével együtt texasi lányához utazott, hogy „kipihenje a börtön fáradalmait”. Bibliai példákkal, krisztusi önfegyelmet hangoztató parabolákkal egyengette útját ahhoz a meggyőződéshez, hogy apja, aki ellene vétett, ime megbűnhődött, s mert megbűnhődött, ennél fogva nem szolgált rá a fia szerepében jelentkező isteni ostromra. Szüleitől könnyek nélkül elbúcsuzott, cöntudata alatt azzal a sejtéssel, hogy így végre külső korlátok nélkül teljében céljainak élhet; szívósan, meghátrálás nélkül. A nőket kerülte; színházba nem járt; korszerű könyveket nem olvasott; igénytelen életet élt, csakhogy túlvilági igényeit kielégítse. Szemében ujabban lázas fények csillogtak; mintha egy hiszterikus csillag a szemébe esett volna, úgy ragyogott tekintete, amikor a szószékről vagy az uccasarkon a bűnös világ ellen prédikált. A leendő adófizető amerikai polgár, a miszticizmus hajdani ellensége, megszűnt tucatértelemben ember lenni, amikor evangélistává vált. Főként Szent Pál apostolt idézte, akiért lelkiismerete magányában olykor jobban rajongott, mint Krisztusért.

S egy nap volt tanára haladt el melléte. A new yorki East Side olasz és zsidó lakta környezetében sétálgatott, ebben az exotikus világban, ahol a halszag és a zaj az európai tengerparti városok hangulatát hívogatta. Carl Maxwell Frost prédikált az uccasarkon. Ezuttal nem az Udv Hadseregének

égisze alatt beszélt, hanem mint önálló evangelista; fekete ruhájában, bőkarimájú fekete kalapjában, halovány arcával, villámló szemével, szavai ércs továbbításával úgy hatott, mint aki a tizenhetedik század amerikai multjának kiirathatlan tiltakozása lenne a jelennel szemben. Vagy ötven ember hallgatta. A hallgatók sorába keveredett a tanár is; megismerte volt tanítványát, majdnem hajlandó volt közbeszólni, de bevárta, amíg befejezte prédikációját. Koraőszi este volt; a levegő kánikulásan nehéz; a hallgatók többsége munkanélküli, csavargó, klvácnsi kispolgár s néhány uccai nő izzadtan és bamba figyelemmel leste a szavakat. Mozira nem volt pénz, tehát ez a prédikálás is szórakozás számba ment. A szavak egyszerűek voltak, mint a figyelelő leikek; csak a lárma, a gépkocsik zaja volt értelmetlenül kusza. S ebben a lármban megnyilatkozott a Titok egy ember ajkán. Szavai harsogtak. „Az a halandó szabad, aki nem fél a haláltól s ha felismertük Istent. . .”

A prédikáció végeztével a tanár megszólította.

— Maga Zénót idézte, kedves Frost — mondta a tanár mosolyogva.

— Engedelmet kérek, én Istenről beszéltem — jegyezte meg a fiatal evangelista, aki időtlen idők óta először pirult, amikor volt tanárával szemtől szembe állt.

— Rendben van — nyugtatta meg a tanár — maga a tanteremben sem értett velem egyet. Arra emlékszem, hogy kifogásai voltak a miszticizmus ellen. . .

— Azóta sok megváltozott.

— Sejttem.

— Szabad? — kérdezte a tanár. — Itt a közelben van egy olasz vendéglő Valahányszor Connecticutból New Yorkba jövök, azon vagyok, hogy legalább egyszer ebben a vendéglőben vacsorázzam. Szeretem a makaront. Nos, ne tépelődjék, Frost. Jöjjön velem. Legyen az én vendégem.

Frost egy ideig ingadozott. Hazudni nem akart, mert csakugyan ráért, viszont ennek a találkozásnak nem örült. A tanár annyira makacszkodott, hogy meghívását el kellett fogadnia. Útközben a vendéglő felé Frost védekezés-képpen ezt mondta:

— Kötelességem volt megváltozni. Kötelességem Istennel, magammal és embertársaimmal szemben.

Lelke mélyéről jöttek ezek a szavak. A tanár hallgatott.

A tanár a vendéglőben gazdag olasz vacsorát rendelt. Nem idegenkedett a fokhagymás ételtől; ellenkezőleg, szerette. Frost megelégedett salátával.

— Aki rám néz, azt hiszi, hogy sohasem eszem — mondta a tanár nevetve, mintegy ezzel az olcsó öntudatos kedéllyel enyhíteni akarván Frost tartózkodó viselkedését. A tanár Chiantit is rendelt; mosolyogva nézte a bort, belső derüvel, s Velencét említette és útját Velencéből Bécsbe s megjegyzéseiben kiterjeszkedett az élet érezhető és érzékeltethető szépségeire. Végre rátért a tárgyra.

— Mi történt magával Frost?

— Az evangelium bennem él — volt a válasz. A fiatalemberen meglátzott, hogy ebben a pillanatban a lekiismeret göggyével felelt; a tanárt a maga egyensúly bölcselétével messze tudta magától. — Az evangelium — ismételte s ajka remegett. Sápadt arca nem tűrte volna el a mosolyt.

— Elhiszem, elhiszem — mondta a tanár — de az ok? A változás értelme? Úgy emlékszem, maga ahhoz az aranyifjúsághoz tartozott, amely az önzés anarchiáját hangoztatta. Mi történt?

— Apám a Wall-street zuhatag idején börtönbe került.

— Tudom.

— Vagyonunk elveszett.

— Sejtettem.

— New Yorkban egy biztosítási irodában írónak alkalmaztak s az élet céltalan lett.

— Mert nem volt építő természetű világnézete.

— Valószínűleg.

— Kedves Frost, miért kell nekem harapófogóval kihúznom magából a szavakat? Háttha segíthetek magán.

— Csak én segíthetek magán, tanár uram. Én elvezethetem Istenhez.

— Háttha megtaláltam a magam Istenét.

— Ez pogány önteltség.

— Köszönöm a kritikát. De magáról van szó. Hogy oldotta meg problémáját?

— Apám visszaélt az emberek bizalmával. Apám csalt, hogy bennünket mindennel elláthasson. Apám templomba járt, de a templom nem volt benne. Apám lelkiismeretlenül élt, s én lettem az ő végzetének is a lelkiismerete. Ha az emberekkel türelmesek vagyunk, akkor türelmetlenek leszünk Istennel szemben.

— Ez a maga erkölcs?

— Erkölcsöm és metafizikám.

— Boldog?

— Nyugodt vagyok.

— Mit vár az élettől?

— Örökkévalóságot.

— Ez is cél — jegyezte meg a tanár némi katedrai oktatási szándékkal.

— Montaigne kételkedett, s mégis vallotta, hogy az örökkévalóságot is keresni kell.

— Én megtaláltam — mondta Frost önérzettel.

— Huszonhárom éves korában?

— Az érettség időtlen.

— Igen, az érettség — mondta a tanár, s megszűnt kérdéseket intézni volt tanítványához. Inkább úgy szemlélte, mint egy különös valóságot, mint az ember irracionális hiúságának megszemélyesítőjét. Huszonháromesztendő és komor. A szomszéd asztalnál olaszok hadonásztak. Dramatizálták a jelentéketlent, komédiává torzították a jelentéketnyt. Kacagó hangok bukfenceztek a füstös levegőben. A tanár megfigyelte, hogy Frost miként rágta a salátát. Szinte erkölcsi dühhel. Mintha ez a saláta is az élvezet jelképe lett volna s fogai moralitásával megbosszulta az élvezet kisértését. A tanár szivarra gyújtott s önmagában megelégedett annak a megállapításával, hogy a józan élet tagadása is anarchiára vezethet.

GOETHE VERSEK:

(Sebesi Ernő fordításai.)

MÁJUSI DAL

Minden oly pompás
Fényben térül,
Nevet a táj is
köröskörül.

Feslenek bimbók,
Száz ág alól.
És a bokorban
Száz hang dalol.

Minden kebelben
Reszket gyönyör
Ó föld, ó napfény
Kéje gyötör.

Mint rózsahajnal
Dombok felett
Szerelmi hullám
Játszik veled.

Szerelmed átdja
A tájakat.
Illatok árján
A báj fakad.

Édes Szerelmem
Tiéd e szív.
Szemed rám pillant
S csak egyre hív.

Pacsirta gyújt úgy
Dalra talán
Rózsanyitáskor
Ég hajnalán:

Épúgy szeretlek
S felforr a vér.
És izzó mámort
Tőled, ha kér:

Új dalra gyujtok,
Hevit a tánc.
S addig légy boldog,
Amíg kívánsz.

VÁNDOR ÉJI DALA

I.

Égben lel Rád, ki keres
Minden bajra van gyógyírod
S kinek bújja kétszeres,
Felüditni kétszer bírod.
Mikor lesz kínomnak vége?
Baj vagy öröm: egy se kell —
Boldog béke
Jöjj s szívemet töltsed el!

II.

Az ormokon csak csönd
Zenél.
A lombokon ott főtt
Se szél,
Se más kis nesz.
Már fészkében a madár hallgat
Várj — szép nyugalmad
Néked is lesz!

MIGNON

Hol citrom sárgul, tudod: hol a hon?
Hol narancs mindent színaranyba von?
Hol kéklő légen át a szél susog
S babér mellett suttognak mirtusok?
Mondd, ismered?

Csak oda, arra ni,
Szeretnék Veled: Kedves, tartani!

Tudod a házat? Rejtik oszlopok
Színes tetőjén s termén fény lobog.
És márványképek raja Rád figyel.
— Te szegény lány, mért szomorodsz
Mondd, ismered? Így el?

Csak oda, arra ni,
Védangyalommal tudnék tartani!

Tudod: a bérc ott ködbe öltözött,
Ott öszvér botlik ezer vész között.
Ott barlang odván sárkányfaj les és
Zuhan a kőszirt s zúg a vízesés.
Mondd, ismered?

Csak oda, arra ni,
Szeretnék Veled: Atyám tartani!

A HÁRFÁS

Ki kenyerét még nem könnyezte meg,
Ki ágya szélén nem zokogta át
A sok, keserves, szörnyű éccakát —
Az nem tudja: Kik vagytok nagy Egek.

Törvényetek a Létre kötelez
S ha itt a gyöngye, Bűnben elmerül
Ti meg nem szánjátok őt, emberül, —
Mert bosszút hívó bűnök földje ez?

A MAGYAR NACIONALIZMUS FEJLŐDÉSE

A kérdés még nem tartozik a leszűrt tudományos vita birodalmába. A magyar nacionalizmust, mint fogalmat, fejlődésének egyes fázisait és jelenségeit még mindenütt a napi sajtó bolygatja, analizálja, megvitatja, értékeli és kifogásolja. Sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ma még nemcsak a kérdés egészének tudományos értékelése tárgya a leghevesebb vitáknak és tárháza tudománytalan véleményeknek, — mint erre éppen Dérer miniszternek Pozsonyban elhangzott beszéde a példa, — hanem maguk a történelmi és adatszerűen kontrollálható tények is, ellentétes nézetek és hiányos, ki nem kutatott felfogások kereszteződő fényeiben, más és más színekben, alakban csillognak.

Ezért nem lehet csupán az illusztrációra szorítkoznom. Elégtelen és hiányos volna, ha csak történelmi egymásutániságban mutatnám be a magyar nacionalizmus fejlődését, úgy, hogy előbb az alapfogalmakat ne tisztáznók és úgy, hogy a kérdés egyéb felületeire ki ne térniék.

Ezért három csoportban tárgyalom témámat:

1. az alapfogalmak tisztázása
2. A magyar nacionalizmus történeti fejlődése.
3. Az ellentétes vélemények tudományos kritikája és azon lehetőség kutatása, milyen irányban és milyen eszközökkel lehet az ellentétes tény és értékvélemények káoszában egységes kiinduláspontokhoz és alapokhoz eljutni.

A l a p f o g l a l m a k.

Ritkán folyik olyan szakadatlan és ellentétes elemek örvényében zajló harc valamely fogalom körül, mint a nacionalizmus fogalmáról.

A legtöbb vita aibból keletkezik, hogy úgy a nacionalizmus, mint a nemzet, náción, fogalmánál nem szokták elég élesen elválasztani az etnikai és politikai értelmet és ennek megfelelően az ideológiai fejlődést, a kormánypolitikák tényleges fejlődésétől. Annakidején a Magyar Tudományos Társaság keretén belül érdekes ilyenfajta vitát láttunk. Az elhunyt Maléter István dr. tartott Prágában előadást a Kisebbségi Társaságban a magyar kisebbség problémájáról. Ez az előadás azután napvilágot látott a Magyar Figyelő hasábjain is. Sobota dr., a Národnostní Obzor szerkesztője Maléter állításait a múlt századbéli magyar nemzetiségi politikáról, megtámadta egyik cikkében. Első pillantásra úgy látszott, mintha a nézetek lényegesen ellentmondának egymásnak. Pedig az egész vita csak aibból keletkezett, hogy Maléter dr. az ideológiai fejlődéssel foglalkozott, Sobota dr. pedig az állami kormánypolitika fejlődését vizsgálta és bírálta.

Dérer miniszter említett beszéde nem tartozik ebbe a csoportba. Ez a beszéd nem azért adhatott okot oly sok ellenvéleményre, mert talán más tudományos alaptól vagy másképp értelmezett tudományos fogalmakból indult volna ki, hanem azért, mert egyszerűen sok állításában nélkülözötte a tudományos alapot és tudományos szempontot és helyett a napi politika szemszögéből értékelt és bírálta.

Amidőn a magyar nacionalizmus történelmi fejlődését akarom végigkísérni, a kérdés eszmei kialakulását fogom boncolni, — amennyire szűk keretem megengedi — teljes összefüggésében.

Megszoktuk, hogy egyrészt nemmagyar részen úgy állítják be a nemzetiségi fejlődést Magyarországon, mint a nemzetiségek ellen irányuló akciók sorozatát, másrészt pedig bennünket, a mai generációt az önkéntes bűnbak szerepre akarnak megtanítani, akik mealkulpázza tudatos és egyoldalú bűnnek minősítenek mindent, ami egykor ebben a kérdésben történt. Pedig a történelem objektív ismerete és a kérdés széleskörű és oknyomozó kivizsgálása egészen más képet mutat. — Ha a „mi volt” kérdését a „miért volt” kérdéssel egyben tárgyaljuk, minden hibáztatandó ellenére nem fogunk egyoldalú megállapításokhoz eljuthatni.

A NACIONALIZMUS FOGALMA. — Fogalmilag bizonyos közös nyelv, közös történelmi múlt és közös gazdasági és szociális jelen jegyében összekapcsolt etnikai elem törekvéseinek az összessége. — Az újkori nacionalizmus két gyökérből eredt: a német romanticizmus Herder kimagasló alakjával az élen (kulturális formájának vetette meg az alapját, a francia forradalom pedig — Franciaország sok ősi, breton, baszk és korzikai nemzetiségi autonómiájának temetője — politikai formáját alakította ki. A két kialakulási stádium, a nacionalizmus, mint kultúrforma és a nacionalizmus, mint politikai forma, mindenütt időbeli egymásutánságban követték egymást. A XVIII. század vége előtt az egész európai történelmi fejlődésben sehol sem lehet nacionalizmus után kutatni — ezt csak Ormos Ede próbálta meg, egykor Bécsben megjelent: „Mi okozta Magyarország szétbomlását” című munkájában és legújabban Dérer miniszter említett beszédében. A középkori küzdelmek nem zajlottak le a nacionalizmus jegyében. Tartalmuk egész másfajta volt. Vallási meggyőződéséért, szociális javakért harcoltak, vagy még többször magánjogi érdekek zászlaja alatt.

A nacionalizmusnak említett kifejlődése egész lényében elvi különbséget eredményezett. A kulturális nacionalizmus bélikés, harmóniára, eszmei javakra vágyó koncepció volt. Úgy mondhatnám: nem harcos nacionalizmus. Míhelyt azonban francia felfogássá alakult át és ez, hangsúlyozom, nemcsak Magyarországra, hanem minden államra egyaránt érvényes volt — harcos, hegemóniára törekvő, az állampolgárok összeségét a nemzettel azonosító eszme lett.

Igy jutottunk el a másik szigorúan tisztázandó fogalomhoz: más a nemzet fogalma politikailag és más etnikailag. Politikailag lehet egy osztály, lehet egy rend — ahogy Verbovczy határozta meg: a magyar nemességet, mint magyar nemzetet — lehet az állampolgárok összesége, mint a liberalizmus fogalmazásában, de mint ilyen nem kell hogy mindig az ideológiai fejlődés képviselője legyen. Viszont etnikailag az egynyelvű és közös nemzeti öntudatú egyének összesége és mint ilyen egészen eltérő lehet ideológiai felfogása az uralmon lévő kormányprakszistól.

A MAGYAR NACIONALIZMUS FEJLŐDÉSE 1848-IG.

A XIX. század eleje óta a magyar nacionalizmus is a német fogalmazás nyomán haladt kultúrjavakért harcolt. A romanticizmus hatása

alatt kifejlesztette nemzeti irodalmát — Vörösmarty, Czuczor, Kisfaludy műveiben — Kazinczy és társai a magyar nyelv megtisztításáért és gazdagodásáért küzdöttek. A nemzeti megújulásért vezetett politikai lépések is a kultúrjavak jegyében álltak. Az országgyűlések a magyar nyelv és iskolázás bevezetéséért szálltak síkra. Kossuth, Szemere, Weselényi és Deák politikai törekvései nem irányultak a nemzetiségek ellen, hanem az osztrák imperializmus ellen. 1848 előtt egyáltalán nem lehet Magyarországon a nemzetiségek elnyomásáról beszélni. Mert ami elnyomás volt, az szociális jellegű volt és érintette a magyar népet is, vagy Bécs kamarillájából indult ki. Erről a témáról a Národnostní Obzorba írt cikikemre Siodola dr. ismert könyvében több példát hozott fel, hogy 1848 előtt több esetben szlovák nemzetiségéért deresre húzták, vagy más módon üldözték egyeseket. Ezek a nagyon is elvett esetek vagy a szociális elnyomás terhére irandók, vagy a legrosszabb esetben is a megyei hatóságok túlkapásainak a rovására. De a megyei hatóságok, a megye nem volt akkoriban sohasem a magyar nacionalizmus képviselője. A megyei közigazgatás vezetői kevés kivétellel az osztrák expanzió csatlósai voltak — hiszen éppen Kossuth és Eötvös József vívták ellenük legelkeseredettebb küzdelmüket. Az akkori magyar nacionalizmus ott székelte Kossuth és Weselényi és Széchényi iratiban és a magyar irodalom költői megnyilvánulásaiban. Az elvett jelentkezett nemzetiségi súrlódásoknak másik oka pedig külső hatásokban keresendő. A szlovák nacionalizmus elkor még nem gondolt volna politikai követelményekre, ha nem nőtt volna fel a cseh ébresztők hatása alatt. A csehek régi államjogi önállóságuk feltámasztásáért harcoltak, Magyarországot nemzetiségeinél ez az indokolás lehetetlen volt, hisz belátható idők óta külön államban nem éltek. A nagy Morva birodalomra való visszapillantást csak pszeudokontinuitásnak lehet nevezni.

Ha ilyen alapon nézzük a monarchiában élt nemzetiségek törekvéseit, éles különbséget látunk: az egyik oldalon a csehek és a magyarok államjogi folytonossági eszméjével indultak a harcba, Magyarország nemzetiségei pedig, a szlovákok, horvátok és románok nem harcoltak területiális hatalomért, hanem csak sajját kulturális egyéniségük érdekében.

A Szent korona közjogi és történelmi felfogása még jobban kimélyítette a magyar állam területiális fogalmazását. Marczali, Acsádi és mások rámutattak arra, hogy már a középkorban is, minden más országtól eltérően, Magyarországon nem a király alakja képviselte az államegységet, hanem a korona jelképe. A középkorban a nemzet első formáját a nemzeti alapon álló rendek képviselték, de akkor, amikor a XIX. században a nacionalizmus győztesen haladt előre, felmerült az a kérdés, hogy kié a rendek öröksége. Tehát az új fejlődésnek megfelelően: melyik nemzet hivatott az államalkotó nemzet szerepét elvállalni.

Egészen természetes volt, hogy ezt a szerepet a történelmi folytonosságnál fogva, a számszerű, gazdasági és kulturális fölénye következtében a magyar nemzet vállalta. 1848 előtt ebben a tekintetben a magyar törekvések és a többi nemzetiség törekvései nem álltak ellentétben egymással. A magyarok bizonyos terület felett állami és politikai hatalmat akartak, a többiek kulturális illetőséget sajját népi ele-

maik felett. A demokráciák jegyében vezetett harc ezeket az egymást kiegészítő törekvéseket csak még szorosabbra fűzte.

Az egyes nemzeti vezérek ezt így fejezték ki:

Séchenyi kijelentette: „nem szabad nyelvünket a nemzetiségekre rákényszerítenünk” és ugyan ez az államférfiú a pozsonyi országgyűlésen azt mondta: „hagyjunk fel régi magyar közmondásunkkal: tót nem ember, mely őseinkből kellemetlen erekléként maradt ránk”.

Wesselényi már a magyarországi 5 nemzetiség kultúrföderációjára gondolt.

Kossuth a román nyelvet vette védelmébe.

A másik oldalon Stúr ezekkel a szavakkal üdvözölte 1848 március 31-én a jobbbágytság megszüntetését: „a mi népünk szabad; végre emberné lett és a birodalom polgárává”.

Hogy történhetett az mégis, hogy a 48-as szabadságharcban került a sor először a magyar nacionalizmus és a nemzetiségek összeütközésére és Stúr és Hurbán szlovák légiói, Jellašič katonái és Jacune és Axente román csoportjai a germán imperializmus soraiban küzdöttek a demokrácia ellen?

Csak néhány okot említek: 1. A császári kamarilla hatása, mely úgy akarta izolálni a magyar forradalmat, hogy aranyhegyeket ígért a nemzetiségeknek. 2. Néhány földes úr szerencsétlen szerepe, akik a Habsburgok segítségével akarták megtartani állásukat a vagyonukat a nemzeti forradalommal szemben (érdekes, hogy Jellašičot éppen Jósika Sámuel, a magyar oligarcha ajánlatára nevezték ki a horvát hadak vezérének). 3. A régi megyei rendszer túlkapásai, melyek nem akarták megérteni a nemzetiségi türelmet és az a tény, hogy a 48-as fiatal magyar kormány nem tudta ezeket a túlkapásokat még megszüntetni. 4. A nemzetiségek túlhajtott követelései: autonómia helyébe területiális és politikai hatalmat követeltek, mint Rajašich patriarcha és Sagua püspök.

Amikor 1849 március 4-én Szemere miniszter az autonómiát a nemzetiségeknek felkínálta, már késő volt. Az egyedüli alkalom arra, hogy a területiális nemzet a nemzetiségi megoldással gyógyorú harmoniába kerüljön, elmúlt. A szabadságharc kivégzésekkel és konfiskációkkal végződött, a Habsburg-dinasztia pedig a nemzetiségekkel szemben sem teljesítette ígéreteit.

AZ 1849-TŐL 1867-IG TERJEDŐ KORSZAK.

A Bach-korszak egyaránt nyomta el az összes nemzetiségeket Magyarországon és belső isúrlódásokra nem került a sor. Sőt a csödbbe hullt forradalom tanulsága kimélyítette a magyar vezérek megértését a nemzeti kérdéssel szemben. Kossuth 1862-ben a dunai konföderáció elvével állt elő. Andrassy a vallási és iskolai autonómia megadását hirdette. Deák és Eötvös azt hirdették, hogy az állam keretén belül a lehető legnagyobb kulturális lehetőségeket kell a nemzetiségeknek megadni. A kis nemesek és a középosztály emberei — egyforma elnyomásban — nem is gondoltak nemzetiségi viszályokra. A dinasztiahoz közel álló körök továbbra is az osztrák „divide et impera” politikát űzték. És csak akkor szakította meg Ausztria szövetségét a nemzetiségekkel, amikor szüksége volt Magyarországot támogatására, hogy a monarchia szétmálló épületét továbbra fenntartsa.

A KIEGYEZÉS UTÁNI KORSZAK.

Az ideológiai fejlődés a kiegyezés utáni időkben sem volt kedvezőtlen a nemzetiségekre. A magyar politika demokratikus, majd liberális iránya a béltés megegyezés felé mutatott és azt látjuk, hogy az új törvényes lépések ezt a helyes álláspontot hangsúlyozták. A XLIV./1868 számú törvénycikkely valóban a legtöbbit, amit akkor egy államhatalom nemzetiségeinek megadhatott. Deák és Eötvös nagyszerű elképzeléseinek egyes részei még ma is mintaképpül szolgálhatnak. Jellemző példának említem, hogy egyszer, amikor az országgyűlés a szerb színháznak megadandó szubvencióról tárgyalt és fedezet nem volt, Deák ezt mondta: „Ha nem adhatunk szubvenciót a szerb színháznak, a magyarnak sem szabad adnunk.” Mégis bizonyos tetteiben a kormánypraxis az ideológiai fejlődés ellen fordult. Amíg az egyik oldalon a 48-as évek örökségének józan örei, Deák, Andrássy, Szilágyi, Irányi, a fiatal Andrássy, Justh, Széll, aki mint miniszterelnök az előző iroda hírhedt nemzetiségi osztályát megszüntette, a 48-as párt és a néppárti erős harcban állottak a realitásokkal nem számoló elemekkel, Bánffy, Tisza, Apponyi és az átmeneti kormányok, szükségtelenül és hangsúlyozom, nem magyar nemzeti, hanem inkább kormányérből káros lépéseket követtek el. Hogy azok a rendelkezések, melyeket szemünkre szoktak vetni, mennyire nem tartoznak a magyar nemzet ideológiai fejlődésébe, azt éppen az előbb említett ideológiai képviselők gerinces felfogása bizonyítja és arra, hogy ezek a lépések mennyire nem fakadtak a magyar nemzeti érzelmekből és öntudatból, hanem sokkal inkább abból, hogy a kormány az ellenzék erejét akarta megtörni, csak egy példát említek: A választási kerületeket úgy osztották fel, hogy a kormánykörtések hatása alatt álló szlovákok és ruszinok szavazataikkal az ellenzékot gyöngítsék. Azt az ellenzékot, mely éppen velük szemben a megértés és engedékenység elveit hirdette.

A szűk keret nem engedi, hogy ezen kettősség okaival bőven foglalkozzam. Csak néhány főelemre akarok rámutatni:

1. Minden ujjonnan keletkezett kormányhatalom tulajdonsága, hogy hatalmát asszimilációs, nemzetiségek elleni akciókra használja fel. Ezt a törekvést a kiegyezés utáni Magyarországon Bécs hatása még csak megerősítette. Magyarország olyan kísértetek kezébe került, amelyekből később már nem szabadulhatott.

2. Egész természetes volt, hogy a széles tömegek sem lehettek a legteljesebb testvéri egyetértésben azon nemzetiségekkel, melyeknek egy része 1848-ban a szabadságért és demokráciáért folytatott harcban a magyar nemzetet cserbenhagyta. Bécs és a nemsikerült kiegyezés, mert hisz a kiegyezés egyáltalában nem jelentette a hozzáfűződő remények teljesebbsét — a széles tömegeket is lépten nyomon, praktikus következményeiben, arra figyelmeztette, hogy nem kapták meg azt, amit vártak. Ezt látjuk a függetlenségi párt egész programjában. Ezért — ahogy Pethő mondja, „Világostól — Trianonig” című munkájában: „a sovánisza magyar gondolkodás a nem teljes állami életért kárpótlást keresett abban, hogy a nemzetiségek ellen forduljon.”

3. Az új fejlődés egyik súlyos oka abban rejlett, hogy a nemzeti-ségek aspirációi túlkerülve régi kulturális követelményeiken már Magyarország határait is átlépték. Amikor a bukaresti liga pénzéből táp-

lált dákóromán mozgalom területiális román egységről beszélt híveinek és a pánszlavizmus a határokon túl vetette pillantását, a nagyobb hatásra nagyobb ellenrendszabályok feleltek.

4. Hogy a nemzetiség-ellenes hangulattal telt rétegek kerültek túlsúlyba, azt azzal is magyarázhatjuk, hogy a 48-as örökség magasztos eszméjű magyar képviselői kihaltak és elcsendesedtek, helyükbe pedig a kapitalista nem magyar gyökerű rétegek álnacionalizmusa fejlődött ki, mely kevesebb szeretettel a magyar nemzet érdekei iránt és annál több érzékkel az üres jelkép és jelszavak kihasználása iránt ily módon jobban biztosíthatta anyagi érdekeit.

AZ ELLENTÉTES VÉLEMÉNYEK KRITIKÁJA.

Ezen keretben nincsen módomban egyes konkrét kifogásokra és támadásokra válaszolni. Inkább összesűrűsíttem a kifogások komplexumait és elvi meghatározásokra törekszem.

1. A legfőbb elvi kifogást abiban a szemrehányásban találjuk, melyet Palkovič dr., a Národinostní Obzorban hozott cikkemre írt feleletében is kihangsúlyoz: „Miként a magyarok egy európai eszmét sem fogadtak el eredeti fogalmazásában, úgy a nemzet és nemzetiség fogadásában is minden egyéb nemzettől különböztek.” Más szavakkal: mindenütt természetes és igazságos útván ment volna a nemzeti fejlődés, míg Magyarországon ellentétes fejlődés következtebben egyedülálló rosszbibodás állt volna be.

Ezt a tételt két okból ab ovo el kell utasítani. Egy elvi okból: mert egészen természetes, hogy minden uralkodó koreszme más-más országban másképp jelentkezik a helyi viszonyoknak megfelelően, de el kell tudományos alapon tartalmi helytelensége miatt is utasítani.

A nacionalizmus mindenütt egyforma fejlődésen ment keresztül. Ahogy már hangoztattam: elsődleges német kultúrfelfogás átalakult politikai felfogássá. Ahogy a tudomány nevezi, francia felfogássá.

A magyarországi nemzetiségeknél is ezt látjuk.

A s z l o v á k o k n á l: a pozsonyi liceum fiatalságának kultúrtevékenysége, 1824-ben Koláf „Slávy dicéra” című költeménye, 1825-ben Bernolák szótára, Stúr nyelvészeti munkássága (mindez a német felfogás), de 1848 május 10-én, Liptószentmiklóson már a saját nemzetgyűlés, autonóm terület, honvédség, bíraskodás és közigazgatás követelménye.

A s z e r b e k n é l: 1814-ben szerb népdal gyűjtemény jelenik meg és Vuk Karadžić megalapítja az új helyesírást, 1826-ban alakul meg a Matica Srpská Budán; de 1848 március 14-én már ki mondják az autonóm szerb vajdaságot, Suplikác vajdával az élén.

A h o r v á t o k n á l: Gáj illirizmusa, 1835-ben a raguzai dialektust mint irodalmi nyelvet vezeték be; de 1848-ban már megalakult a nemzeti komité, mely önálló nemzetgyűlést és közigazgatást kért.

A r o m á n o k n á l: 1780-ban Klein Sámuel nyelvtanában különválasztja a román irodalmi nyelvet az orosz liturgikus nyelvtől, 1812-ben Aradon megalakul az első román tanítóképző (maga a magyar kormány alakította!), Major Péter és Sinkai György dákóromanizmusa következik, majd 1838-tól kiadják a Gazeta de Transilvania című lapot, de

1848. május 15-én már szintén önálló nemzetgyűlést és közigazgatást követelnek.

A magyarságnál: ezt a fejlődési menetet a következő jelenéseken kísérhetjük végig: a XVIII. század végén megújodik az irodalom és a XIX. század elején a romantizmus költészete és Kazinczy és társainak nyelvi munkássága jegyében gyarapodik; 1805, 1807 és 1811-ben történtek az első lépések a magyar nyelv bevezetésére az országgyűlésen. (Ezeket különben a császári dinasztia elutasító magatartása tette lehetetlenné.) A VIII./1830. törvénycikkely tényleg bevezette az állami alkalmazottaknál, a kúriánál és az ügyvédekénél, a VI./1840. törvénycikkely az anyakönyveknél és végül az II./1844. az egész közigazgatásban és bíraskodásban. A francia felfogást, a nemzet egységét tulajdonképpen a XLIV./1868. törvénycikkely mondotta csak ki.

A haladás gyorsasága azonban természetzerűleg nem volt mindenütt egyforma. Ahol az államalkotó nemzet legalább legnagyobb részében a kultúr-nemzet fogalmával fedte egymást, mint Franciaországban, ott a nacionalizmus két formája egyszerre jelentkezett. Németországban például, ahol az etnikumot a kis államok szerkezete szaggatta széjjel, már tovább tartott, Magyarországon pedig csak 1867 után jelentkezett a második stádium és végül a magyarországi nemzeti-ségeknél csak a világháború vége felé és elmúltával.

2. A második kifogás megoldása ebből következik. Hogy a magyar terminológia összekeveri a nemzet és nemzetiség fogalmát. Ez helytelen akkor, ha mindaddig beszélünk nemzetiségről, amíg a nacionalizmus a német felfogás stádiumában van és nemzetről csak akkor, ha már francia, politikai felfogássá alakult át.

3. Meg kell tehát állapítani, hogy a magyar nacionalizmus eszméileg ép olyan fejlődésen ment keresztül, mint mindenütt máshol és nem voltak kvalitatív különbségek. Az úgynevezett territorializmus, melyet a magyar fejlődés különlegességének szoktak említeni, máshol is jelentkezett. Általában az állam liberális teóriájából keletkezett és a gazdasági viszonyok liberális változásai következtében, de Magyarországon még különbségek is voltak. A monarchia élete 350 éven keresztül képviselte a nép és állam azonosságát és ez a felfogás átment a magyar állameszmébe. A középkorban a nemzet, tehát a nemesek összessége magyar volt. Csak a kitartó halbsburg-kolonizáció okozta, hogy a XVIII. század folyamán, a magyar és más elem aránya 1:3-hoz süllyedt. (A XVIII. századtól kezdve 3,865.000 nem magyar költözött Magyarországra. 1,200.000 német, 300.000 szlovák, 1,500.000 román, 400.000 szerb, akik az idegenek eredeti, 4,412.000 létszámát majdnem 100 százalékkal növelték.)

A történelem itt tragikus kettőségre tört; a magyar államjogi gondolat tovább élt, miközben a magyar elem évről évre újabb megtizedeléseknek volt kitéve. Tragikus, de érthető tévedés volt, hogy a XIX. század, mely politikájában még nem ismerte eléggé a nemzetiségi kérdés lényegét, ezt az arányeltávolodást nem vette figyelembe.

4. Ha már a magyar nacionalizmus különlegességei után kutatunk, — melyek a többiekhez képest kvalitatív értelemben nem léteztek — csak kvantitatív különbségeket vehetünk észre:

a) Más nemzeti államban is voltak nemzetiségek, de sokkal kisebb arányban. Magyarországon a következő viszonyokat láthatjuk:

1787-ben az összlakosság	8,003.000,	ebből nem magyar	61.1%
1850-ben " " "	11,554.000,	" " "	58.4%
1869-ben " " "	13,561.000,	" " "	54.5%
1890-ben " " "	15,133.000,	" " "	51.4%
1900-ban " " "	15,684.000,	" " "	48.5%
1910-ben " " "	18,094.000,	" " "	45.5%

(tehát az úgynevezett magyarizáció 1869-től csak 9%-ot vett el az összlakosságból, azaz a nemzetiségek 4.9%-át!)

b) Másból természetes úttján haladt előre az asszimiláció. Magyarországon a Habsburg-dinasztia nyomása és másrészt a nemzetiségekkel szemben alkalmazott taktikázása nem engedte e biékkész asszimilációt kifejlődni.

c) Más államokban mennyiségileg erős közép réteg fejlődött ki, polgárság, mely jobban értette meg a demokratikus és individualistikus nemzetiségű törekvéseket, Magyarországon ez a réteg soha ki nem alakult.

d) Ki kell emelnünk, hogy gazdasági téren a háború előtti magyar politika egyáltalán nem ismerte az elnyomást. (Erdélyben és minálunk Szabolcsa középponttal szabadon alakult meg a szövetkezetek és pénzüntézetek egész sora, sőt Erdélyben éppen a legnagyobb kultúrális harcok idején vásároltak a románok mindenféle földet a magyar tulajdonosoktól.) Ezért a kultúrális visszáságok, Björnson, Seaton Watson és Tolstoj legfőbb fegyverei, annyival erősebben hatottak.

5. De általánosan le kell szőgezn: Az említett körülmények nem az ideológiai fejlődés hibái, és ki kell emelnünk, hogy a politikai és az eszmei kialakulástól részben eltérő fejlődés kilengései mögött is olyan súlyos történelmi tragédiák húzódtak, melyekért a magyar nemzetet felelőssé tenni nem lehet. Még kevésbé vállalhatnánk felelősséget a történelmi szükségességekkel kényszerült tényekért olyan generáció tagjai, melyek a nemzeti felfogást két sarkalatos tételbe sűrűsítik: A nemzetet hová tartozás lényege: a nyelv és az öntudat. Hogy lehet a nemzetiségi kérdés neotikáját, tehát ismeretnát úgy megalapozni, hogy a kutatás és megismerés fogalmi és elvi zavarait kikérüljük és véget vethessünk a tények megmáskísításának:

I. Érzelmi előfeltételei. — Minden érzelmi előítélet kizárása az érzelmi állapot egykoron megszerkesztett források kizárásával. — b) Az értékelés helyes középútját megtalálni. Nem tekintni a szerző nevét és nemzetiséget. — c) II. Tudományos feltételei: Az általánosan helyesnek elfogadott anyag összegyűjtése. b) Általános érvényű terminológia. c) Eddig az volt érvényes, kevés kivétellel, hogy minden mulasztást és bűnt a magyar nemzetre és kormányaira igyekeznek ráhárítani. A bűn totalitásiának az elve uralkodik. (Jellemző erre megint csak Déner miniszter beszéde. A XIV./68. t. c. körüli vita. Pedig az igazsági a legtöbbször a középben van. (Pl. magyar részen beismerik, hogy az említett t.-t nem hajtották végre egészében. De viszont mért nem ismerheti el a csehszlovák tudós, hogy a törvény szép és nagyszerű alkotás volt és miért nem ismerhetné el azt, hogy a végrehajlás okai között ott látjuk a nemzetiségek túlhajtott követeléseit, melyek éppen

a magyar kormányokat azzal a félelemmel töltötték el, hogy a nemzetiségek igényeinek nagyobb mérvű teljesítésénél megerősödik a centrifugális és az akkor már határokon túl terjedő panszlávizmus és dákoromanizmus?)

Sokszor azt a kifogást is halljuk, ahogy éppen Palkovič dr. tette nekem, hogy a kisebbségi magyarok nagyobb elfogultsággal nézik a multat, mint sokszor a magyarországi magyarok. Hogy ez sokszor tényleg úgy van, annak két oka van: érzelmi és dologi oka. Dologi azért, mert a könyvbehozatal titálma folytán nem tudunk lépést tartani az egykorú magyarországi tudományos fejlődéssel. Érzelmi pedig azért, mert mi ki nem mozdulhatunk addig bizonyos védelmi helyzetünkéből, amíg a csehszlovák napi sajtóban szinte naponta látjuk a multunk legobjektívebb igazságai ellen is irányított támadásokat.

Fejtegetéseimet a következő megállapítással és visszapillantással akarom lezárni.

A magyar állam összetétele nem okozta volna felbomlását akkor, ha a fejlődés nem tört volna bele a kettőségi tragikumába. Ha az egészséges ideológiai fejlődés nem tért volna el a politikai fejlődés vonalától. A közös mult és az államalkotó nemzet és nemzetiségek összekapcsolásának territóriális lehetősége keidvezett a belső fejlődésnek. Hogy az út másfelé vitt, ezt nem a magyar nemzet és nem a magyar nép okozta, hanem a kívül álló erők hatalmas játéka, az Ausztriához kötött szerencsétlen állampolitikai fejlődés, melyért mi, a kései generáció a felelősséget nem vállalhatjuk.

TAMÁS LAJOS:

POKHÁLÓ VAGY ...

Pókháló vagy, amelybe belefotad
reményeid ezüstös csokrát
s az élet szobájának elhagyott szögletében
csillogsz csak magánosan.
Kifeszített tenyered, mint fekete szál
rezeg a gyöngye fuvalatban,
várod a nagy zsákmányt
s míg szíved vére csöppenként csordul,
már magad sem hiszed,
hogy egyszer máskép fordul a sorsod,
keserűn gondolsz a Kézre,
amely a falról végleg letörljön ...

KOVÁCS ENDRE:

HARC UTÁN

Ki nemrég, annyi bűvös verset tudtam,
ma kitartón egy verset dúdolok, —
ki annyi örömmek lihegtem terhét,
örömtelenül is ím megvagyok.

A koldus évek árja elragadott,
rohant körülöttem mind, ki tudott, —
pénz, gond és hír keverték a kártyát,
de ki e csúf harcban el nem bukott:

ma hófehér zászló alatt menetel
vagy kutatja izét a tengernek,
rokkant szívében új tüzeket táplál,
tüzet új, nemesebb fegyvereknek.

E harcban lám én is megmaradtam
és szívemben kihalt minden harci vágy, —
új fegyverem van, a neve lélek,
bár a test még hordja az elnyűtt ruhát.

Most tiszta napok serege árad
Sarum leoldva. Oly vágyon gondolok
az új tájra, mint a régi gyermek,
kinek telkével örökre egy vagyok.

Dr. HAZAYNÉ PÁPAY MARGIT:

REJTETT KINCS

Sokszor találkozunk az életben jelentéktelen, semmitmondó szürke emberekkel, akiknek külső formájuk megcsal bennünket, mert nem tudjuk mit rejtegetnek belül, külszínük annyira egyszerű, hogy a legkisebb ígységet sem keltek fel és éppen ők azok az irgylésreméltó egyének, akik utakat taposnak, göröngyöket szánítanak az utókor számára.

Ilyen szürke, igénytelen teremtes volt Kata is, alkinől a mesém szól.

Nagy, nehéz életgondok közé született, már nem is várták az öregedő szülők, csak aztán mégis megjött segítőnek, társnak és vigasztalónak.

Alig hogy elkijárta a kis Kata az iskolát, máris a legnagyobb dolgok és gondok közepette találta magát. Nemcsak kis háztartásuk adta meg a mindennapi munkát, hanem a mesterség is, amit apja űzött.

Bőrcserző vagyta volt az öreg Barcs s az élet jól meghányta-vetette szegényt, későbbi szerencséje egyedül a Kata lett, aki mindenben nagy segítségére volt. Ez a mesterség fáradságos és körülményes volt, különösen akkor, ha a nyers és véres marhabőröket talygán kitalták a közeli laborcaparra, ott áztatták, szőrtelenítették. A tavasz és nyár folyamán még csak ment valahogy ez a munka, ám ha jött az esős és havas november és ügykezni kellett a fagyok előtt télire előkészíteni a bőröket, hogy tavaszra elegendő talpbőrük legyen, ilyenkor a szegény Kata keze kékre fagyott, cipője átázott és dereka belefájdult a sok hajjalásba. Kata keze legtöbbszörre csúnya, barna volt, mert ő készítette el a cserlevet, amibe aztán apjával együtt áztatták a bőröket és megmunkálták különféle módszerekkel. Az évniek az volt a legkellemesebb időszaka, amikor kimentek az erdőbe fenyőcsert vagy gubacsot szedni és egész nap kint maradtak, ilyenkor a Kata szíve örömmel és boldogsággal telt meg a szűk, gőzös műhely után és teleszívta magát az erdő illatával.

Ha vásárra mentek, az is a jobb szórakozások közé tartozott, a változatosság, tarkaság, ami ikörülötte zajlott, sok látni valót adott. Katának is ha a téli vásárokon didergett és hidegoda topogott a sátor előtt fagyott lábával, mégis örömmel gondolt ezekre a napokra. Az éjjeli szekerezés után már hajnalban helyükön voltak és ütötték a sátrat, izgalmossal lesve a falusi parasztoikat. Nagyon sok jó nem jutott neki ebből a vásárból, mert valahogy hiába kínlódtak, küzdöttek, csak annyitok volt, hogy megjeljenek, cifraságra kevés telett.

A nagy és nehéz munkák mellett az Isten nagy ajándékot rejtett el Kata egyszerű lényében, amit környezete észre sem vett és semmibe sem vették ezt az adományt, mert abban a korban még más világot éltek az egyszerű emberek, nem láttak minden újszülöttnél tudósi és a tehetséges gyermekkel nem futkostak zsürik elé, hogy tüzön-vizen keresztül művészt csináljanak belőle.

Katának gyönyörűséges hangja volt. Olyan nagyszerűen csiszolt hangszálai voltak, hogy azon a leggyönyörűsegebb szopránok olajozott légysággal törtek fel és az althangokba finom, lehetséges könnyedséggel csapongott át. Énekelni csak a népiiskolában tanult, szerették, ha szép hangjával a kórust kiegészítette, de ott sem keltett nagyobb feltűnést. De hát ki is vette volna észre ebben a semmitmondó kis gömbölyű és nem szép Katában a magasabbrendű hangokat? Ki értette volna meg környezetében a finom hangnűánszokat, amik olyan csodálatos szépen siklottak ki a színtelen kis Kata lényéből? Öreg apja örvendett, ha lánya munka közben énekel, mert gyorsabban ment a munka mindkettőjüknek, anyja zsörtölődött vele és szorongatta a házi munkára. Sokszor leintette, ha a csupa gőzbűz és homályos konyhában erősebben fogott az énekléshez.

Amilyen homályos és gőzös volt az egész kis konyha és műhely, ahol munkálkodtak, nem volt ott semmi fény és öröm nem lakozott benne, Kata élete is olyan homályos, örömtelen volt. Legszebb napjai voltak a vasárnapok, amikor a templomba ment és ott szíve szerint kiénekelhette magát. Egyedül a templom volt számára az Azilum, ahol

kiönthette hangját anélkül, hogy leíntették volna és a kis semmitmondó testből fehéren és gazdagon kiáltott lelke az Úr felé. Ahogy a hangja egy nagy feltűnő csillogás volt a templom köznapias énekesei közt, lelke is anélkül, hogy az emberek tudták, vagy látták volna, fényesebb volt a többinél. Legalább is annyival fényesebb, mint az égbolt kicsiny pislákoló csillagai közt az Esthajnal csillagé.

Kata maga sem volt tisztában azzal az értékkel, amivel bírt, szegényebbek és szűnikébbnek találta magát valamennyi felifuvalkodott, cicomás leánytársánál és sokszor keserű könnyeket sírt emiatt.

Szíve olyan volt, mint egy templom, csak szép és jó lakozott benne, irigység, nagyravágyás be nem tudott oda törni, csak a külső bánatalmak, lenézések keserítették el. De még egy jó tulajdonság rejtőzött Katában, ha néha elővette a keserűség, csakhamar a benső énje, a testtől különálló én, a lélek győzedelmeskedett rajta, elfeledtette vele a testnek minden nyomorúságát és rácsapott hangszerére: kitérta hangját és ábrándosan énekelte ismert dalait.

Múlt az idő és hozzájuk vetődött egy szegény legény, akit próbára felvettek és az szorgalmasan végezte munkáját az öreg mellett és hamarosan a két szegény teremtséből egy pár lett.

Megszerették egymást, egymásért dolgoztak, egymásért éltek, szebbet, jobbat nem kívántak. Minthogy igen szegények voltak, az Úr Isten bőséges gyermekáldást zúdított a szegény párra, hogy legalább ebben az egyben legyenek gazdagok. Egymás után jöttek a kicsinyek és a munka egyre jobban szaporodott, kínlódtak, dolgoztak egész héten, de ha jött a vasárnap, akkor frissen éledezett a munkától meggyötört asszony lelke. Amikor már a templom padjába ült, egy nagy sóhajással elúzte az egész heti fáradtságot, minden kínlódást és kitérta hangját Isten elé, utána frissen, megszentelve indult ismét a terhes hétköznapiak elé.

A gyermekek csak jöttek egymásután sorba és a fehérlelkű asszony nem tudott lemondani róluk, egyformán szerette őket és alkármilyen fáradtságos napjai voltak, a bölcsőben ringó kis babákat mindig bűbájos énekszó mellett altatta el, ezek az apró estéli dalok úgy hozzátartoztak az életéhez, mint a mindennapi kenyér.

A bőséges gyermekáldás mellett Kata hangja semmit sem romlott meg, sőt a gyakori anyaság mézédés patinával vonta be hangszálait, ha kiült volna holdfényes estéken a tengerparti sziklára a hajósok megbúvólva sereglettek volna köréje. De ő körülötte csak tizenhárom éhes gyermek kiáltott kenyérért és rajongtak anyjukért.

A sok gond és kínlódás meghozta a maga örömeit, a tizenhárom kicsi lélek kicsiszolta lágygá, melegebbé az anya hangját és a vasárnapok tünieményesebbé váltak Kata számára, mint valaha. Ha felcsendült a templomban a köznapi hangok közt nagyszerű hangja olyan különbséggel, mint az esthajnal csillag ragyogása a pislákoló csillagok közt, tizenhárom gyermek leste a padokból azt az életet adó meleg anyai hangot, mely egyenesen az Úr trónusa elé szállidos. A hang remek férfi hanggá öröklődött, s ha megállt az ének, egy asszony leste leste pap fiát az oltárnál, aki ezt a lágy anyai hangot tovább viszi öblös baritonjával az Isten elé. Ilyenkor a boldog anya megszentelten könnyezve borult a templom padjára.

SZÜRKE KAPUK ÁRNYÉKÁBAN

Szürke kapuk árnyékában
leskelődik életem.
Rozmaring és rontó átok
száll az eiborútt réteken:
s a halál avas illata...

Szikkadt szörnyű jósasszonyok
odvasfogú, fittyedt szája
pernyét perget, sötét mesét
s elrémül a falunk tája
kehegő vén hangjukon.

Csengő kacaj, gyereksírás
nem muzsikál, itt már nincsen
s nem mondja édes anyaszív:
— álmos vagy már drága kincsem?
A sárkéményen kúvik ül...

Este, mély őszi ködökben,
temetnek a rozsdás kapák
s bűnös lelkük bűne után
sarjavesztett gyilkos apák
imbolyognak félve sután.

Rajtam ül az ős döbbenet,
gyásznak fojtó illata...
Véres örvényt, tajtékot hány
rémült Tejút csillaga,
égi átkot meddő méhre...

Elborzadva száll a hangom
boszorkányos éjszakába:
bús gyilkosság, fehér halál
sziveden jaj! helyet talál
hulló fajtám, beteg falum
kiáltottam, sikolytottam:
szomorú vers légy a tanum.

BIMBOFAKADÁS

Az égen mindmagasabbra emelkedett a nap, melegebben, barátságosabban nézett le a kék égről. Enyhe délszellő lengedezett a táj felett. Valahol, elvértve pacsirta éneke hallatszott a szántóvetők fülébe, elvitte egyik embertől a másikhoz a játsziszél... Mintha be akarta volna csapni őket a pacsirtadallal, hol hangosabban, hol meg csendesebben szólt.

Dél felé közeledett az idő. Az égen uszkáló báránnyelűk, lustán szétszédve melegedtek az égen.

Juhász Gergely ott dolgozott a tavaszi szántással, a vén topolyfa táján. Egy viharvert, kitudja hányesztendős öreg topolyfa volt a földje végén, az alatt állt a szekere, odavezette ki a lovait etetni, ahogy kifogott az ekéből. A szekérhez kötötte, elébük tette a lucernát, aztán maga is lehevert a szekér mellé. Előszedte a tarisznyából a kenyeret, szalonnát és maga is hozzálátott az evéshez.

Éhes volt. Hatalmas étvágygal fogott a paprikával telehintett szalonnához meg a kenyérhez. És szeméivel a messzeségbe nézett. A föld felületén mint színtelen füst emelkedett a pára... Aztán a falu felé vezető úton kalandozott el a tekintete. Vagy félkilométerre tőle valami pirosságot látott, mire erősebben figyelni kezdett. Még fel is emelkedett a szekér mellől, hogy jobban lássa, kivehesse, mi lehet az az elmosódó pirosság. De mindjárt vissza is ereszkedett a helyére.

— Ugyis erre jön... — gondolta magában és jóízűen folytatta az evést tovább.

De azért csak arra nézett. Találgatni kezdte, hogy ki lehet az.

Juhász Gergely tizenhét esztendő legényke volt. Már a múlt nyáron is ő dolgoztatott a lovakon, hiszen amint az apja előtt mondta, elég öreg arra, hogy maga járhasson szántani, vetni a határba...

Hát ő is járt most már. Ma is az apja kijött, segítette megbarázdolni, aztán magára hagyta Gergelyt, neki akadt dolga odahaza elég.

Gergely hát így egyedül volt. Boldogan ment az ekeszarva után, nótázva, dalolva hamar itt lett az etetés ideje.

Ilyen gondolatok jutottak az eszébe most, csak azért, mert valakit látott, aki errefelé igyekszik és talán olyan valaki lesz, aki előtt büszkélkedhet is azal, hogy rá van bízva az ekeszarva...

Csak nézett, nézett az elmosódó pirosságra addig, amíg hirtelen el nem szégyenlette magát. Érezte, hogy arcába szökik a vér, de azért mégis boldogan vette tudomásul, hogy ma valami történt vele.

Alig százméterre volt már az a pirosság. A tizenhatéves Bóna Gizi jött arrafelé piros szoknyában... Azt nézte, azt ismergette Juhász Gergely, először csak mint valami ködkép, elmosódva jelentkezett előtte, majd mindközelebb jöve kibontakozott az igazi, a sejtett kép a maga valóságában.

Gergely egy mozdulattal visszatepte a kirakott kenyérmaradványt a szalonnától átázott ujságpapírt a tarisznyába, bicskáját zsebrevágta, kezével simított egyet a száján, aztán felállva odaszólt még a lovakhoz, akik veszedni látszottak az eléjük szórt lucernán.

— Fáni, Hóka, nel!

Eléjük tőlte a takarmányt. Akkorra ért oda Bóna Gizi épen. Gergely félszemmel nézte a lányt és csak akkor emelte rá tekintetét, mikor egészen ott volt előtte.

— Hová mész Gizi? — szólította meg esetlenül. Érezte, ügyetlenül kezdte. Valahogy másképpen gondolta ő ezt a találkozást, ezt a beszélgetést elkezdeni, de nem tudott mit hirtelenében, mert látta a Bóna Gizi arca is olyan lett, mint a szoknyája. Piros.

— Az apám után... — mondta a lány távolabb nézve, arrafelé amerre az apját gondolta, De azért mintha megis állt volna, kisebbeket lépett, lassított a menésen.

— Vetni akartok? — kérdezte Gergely látva, hogy a lány nem visz magával semmit.

— Azt... Árpát...

Gergely ellépett a szekér mellől. Épen elibe került Gizinek.

— Ráérsz odamenni még, az apád ugyis etet... — fűzte a beszélgetést tovább.

Gizi szája nevetésre huzódott.

— Rá, há rá! — mondta bátrabban és nyugodtan nézve Gergely szemé közé. Valahogyan Gergely is épen Gizire nézett, tekintetük hirtelen összetá-
iáikozott, mire Gizi elcsovte magát

De Gergely is. Egyszerre olyan lett ettől a nézéstől, mint akit megbabó-
názt. Hirtelenében szólni sem tudott, csak zavartan nézegette Gizi piros szok-
nyájának mintáit, kékkarton bluzát, ami feszesen állt a fiatal leánytesten.

Gizi lett bátrabb. Ő szólalt meg.

— Úgy néz rám, mint aki sohasem látott! — mondta Gergelynek nevetve.
— Látalak, de csak ritkán. De mondj mért magázol te engem?

— Mért? Mert úgy illik! Mert már maga is legény!

Gergely úgy érezte, megint nem jót mondott. Mert igaza van Gizinek, úgy illik, ha lány megmagázza a legényt, ha többre nézi...

— Igazad lehet Gizi...

— Vagy nemtetszik magának?

— Ha épen néked tetszik, úgy tetszik nékem is!

Ezen aztán mindketten nevettek.

Valahogy közelebb kerültek egymáshoz. Gergely maga se tudta, ő lépett-e egyet-kettőt, vagy Gizi. De közel voltak egymáshoz. Alig egy lépés választotta el őket, csak Gergely egészen érezte a leány leheletét és nézte tovább a kipirult arcát, piros száját, nevető kék szemét és formás testét. Jólesett nézni neki. Tudja isten, eddig még nem nagyon jött eszébe lányokat nézni, figyelni, csak a ló érdekelte, a csikó, a borjú. Eddig csak azokon tudott szépet, vagy csunyát találni. Lányra még nem tudott szólni semmit.

Most, hogy maga előtt látta Gizit, úgyérezte, rajta több néznivaló van mint talán akármien...

— Milyen kis formás kezecskéi vannak! — gondolta magában hosszan nézve Gizi keskeny fehér kezét. Aztán megint az arcát kezdte nézni, a szemét, a piros szájaszélét.

— Ha megcsókolhatnám! — villant fel agyában a gondolat.

— Min gondolkozik Gergő — riasztotta fel gondolataiból Gizi hangja.

Gergely megrezzent. De hirtelen helyén találta magát.

— Megmondjam?

— Meg...

Gergely még közelebb akart lenni hozzá. Most már tudta, hogy az előbb is bizonyosan ő ment közelebb Gizéhez, mert most is ő lépett még egyet feléje. Egészen mellette állt. A keze ott volt a Gizi kezénél.

— Kíváncsi vagy rá? — kérdezte megfogva a lány kezét.

Az nem felelt mindjárt, hanem a kezét ilyekezett kiszabadítania Gerge-
lyéből, de mert Gergely erősen fogta, sehogy sem sikerült.

— Engedje el Gergő! — kérlette a lány.

— Nem engedem el... — mondta aztán lágyan.

Erre a gyöngé, meleg hangra, maga is felfigyelt. Eddig így sohasem mondta senkinek, ilyen melegséggel, szeretettel, pedig odahaza is van egy alig egyévvél fiatalabb leánytestvére Gizinél. Eddig sohanem érzett vágy lopakodott bele, hogy megcsókolja ezt a szép piros száját, ami most itt van előtte. Csak egy mozdulat és már megis volna...

— Engedjen igazán, hadd megyek... — kérlette a legényt látva, hogy hiába erőlködik.

— Ha...

— Mit ha?

- Ha kitalárod, hogy mit gondoltam az elébb?
- Hát én hogyan tudhassam azt?
- Igazán nem találod ki?
- Nem ...
- Megmondjám?
- Meg ...
- Ezt nil!

Hirtelen átkapta a lány derekát és magához szorítva, száját gyorsan a lány szájára tapasztotta. Egy pillanat volt ez csak, tovább nem tartott, mire Gergely elengedte magától a remegő leányt.

Boldogan, nevetve, kezét a mellén összefonva állt a lány előtt, aki ijedten menekült egy lépéssel hátrább.

— Jaj, kicsinál! — rebtent el ajkáról a szó.

— Amit gondoltam Gizi, csak azt! — és melegen nézett a lány pipacs-színű arcába.

Gizi hirtelenében azt sem tudta mit mondjon. Szeretett volna sírvafakadni szégyenében, de nem akart Gergely előtt annyira gyávának mutatkozni.

Aztán megint úgy jártak, mint az elébb. Megint összekadt a tekintetük. A legény, mélyen, melegen nézett a lány szemébe, szerelmesen, boldogan. A lány nem. Ő riadtan, félelemmel s talán gyűlölettel állta a legény meleg tekintetét. Valamit mondani akart, valami olyat, amitől a legény megijedne, elmenne a kedve az ilyen tréfáktól. De nemszól semmit. Hogy látta a legény szemében azt a melegséget, azt a szeretetfényt, elfelejtette haragját, sőt azt is bánta, hogy valamit mondani akart.

Helyette a legény szólalt meg.

— Nem haragszol?

— Haragszom! — felelte durcásan, de belül ő is valami melegséget érzett a keblében. Haragot akart mutatni, de sehogyse sikerült neki. A szeme, az arca meghazudtolta, amit mondott.

A legény nevetett. Újra közelebb ment hozzá, megint a szemébenézett, most még melegebben, nagyobb szeretettel. Megfogta kezét, a lány engedte, aztán együtt nézték az égen uszkáló apró bárányfelhőket és a zöldülő tájat. Együtt a fakadó, pacsirtadalos határt, ahová nevetve sütött le az égről a tavaszi napsugár...

ILLÉS ENDRE:

TORMAY CÉCILE 1867—1937.

Írt három regényt, megjelent három kötetre való novellája, van egy naplójegyzeteit feldolgozó könyve, s leélte azt a komoly életet, amely e hét érdemes munkához tartozik.

Az életrajzokról és életpályákról külön tanulmányt kellene egyszer írni... Amerikai írók például úgy viselik életrajzi adataikat, mint egy gengszterfilm olcsó fordulatait. A lexikont sem kell felütnünk ahhoz, hogy meggyőződjünk róla, minden valamire való tengerentúli író életrajza így kezdődik: „Volt kifutófiú, rikkancs, tányérmosó, vasúti katalauz, felügyelő egy farmon, aranyásó, szállodaigazgató, bankpénztáros, míg megjelent első könyve, amely...” Milyen szelid és ártatlan idillek, ha az ismert Magyar Életrajzra gondolunk. Úgy látszik, a mi tenyérynél is

glóbuszunk bozótjai, vízmosságos szakadékjai, orvul füstölgő tűzhányói különböző és szorongatóbb veszélyeket rejtenek: dúlt élete miatt Balthassa egy idegen tenger partjáig kénytelen futni, Mikles emigrációjában hal meg, egy francia káté lemásolásáért hat évig rontják Kazinczy tüdejét a legsúlyosabb várbörtönökben, Széchenyi halála körül méreg kísért, Katona József élve eltemetkezik, Kemény Zsigmond megőrül, Teleki László öngyilkos lesz, Petőfit kozákpika szúrja át, Vörösmarty, néhány verse miatt, halálos ítélet sejtelmével bújdiokol hónapokig, Tompát egyetlen versoráért hadbírótság elé állítják, és még a nőiesen szelid, görögtűzet lobbantó Jókait is, amikor írói jubileumát ünnepli az ország, a legsúlyosabb fórumon, a magyar képviselőházban „hazaárulás” vádjával illetheti egy képviselő-haragosa. Kemény elszánás kell hozzá, hogy valaki a magyar író útját válassza.

És milyen jellemző, hogy még Tornay Cécile is, aki alapítványi hölgy volt, gazdagságba s gondtalanságba született, társasága egy magyar Proust körének felelhetett volna meg, jóideig előkelő dilettánsnak hihette bárki, — még ő is belegázolt jódarabon ebbe az elnyúlhatatlan „magyar életrajzba”: izgalmas hónapokig bújdosott állruhában faluról-falura, menekült súlyos politikai váddal terheltlen kalandorhatalom ítélete elől. Így született meg a „Bújdosó könyv”, a két magyar forradalom naplójegyzetekbe szorított története.

De Tornay Cécile nem ezzel az izgalmas írással s nem az 1919-es évek megpróbáltatásai közben lett író. Már sokkal előbb az.

Ifjúsága üvegházban telt el. Tizenötéves korában látja meg először Olaszországot. És huszonötször jár azokon a felejthetetlen tájakon, ahol minden a Művészetre tanít. Első írásait nem is írja le; a fiatal magyar lány előkelő olasz társaságok kedvence, a firenzei szalónokban úgy becézik „la petite chanoinesse”, — itt mondja el az élő szó foszló anyagában meséit. Milyenek ezek a mesék? Finom mitológiai történetek, amelyeket az élettől távol álló, ködszerű ibánat szítal be. Egyszer D'Annuncia hallja a fiatal magyar lányt mesélni — és két ilyen mesét azonnal lefordít olaszra, így jelennek meg Tornay Cécile első írásai: a *Boldogasszony Árkádiájában* és *A fuvola*.

De ahogy Magyarországból Olaszországba utazik a gazdag fiatal írónő, akit Ferencz József a nemes alapítványi hölgyek sorába emelt: a Karsztkon kell vonatával átvergődnie. Milyen félelmetes, vad fájdalom merevedett itt köbe! Milyen alvilági szenvedélyek vonaglottak itt valaha! Az írónő addig utazik a kopár sziklavilágban, míg megérzi az élet mélységeinek rejtelmes üzenetét. Két alagút között egyszer leszál az elakadt vonatról, megpróbál belesni a kis vasúti őrházak ablakaiba. Következő nyáron egyenesen ide vált jegyet és hónapokig él a kis falvakban, megismeri Jellát, „a Karszt lányát”, ideképzeli Réz Andrást, az alföldi fiút, az életből és az álomból sző mesét; menekül valami elől és ráébred egy új életre — így születik meg első regénye, az *Emberlek a kövek között*. „Ki ez a lapparigó tehetség?” — kérdi a magyar kritika. A könyv váratlan sikert arat, évekig beszélnek róla, a magyar irodalmi életben egészen ritka s távoli hullámkarikákat vet. Ma már kissé érezzük benne a szándékoltságot, de ma se mondhatunk róla mást, mint azt, hogy hiányzik belőle minden könnyű, női impresz-

szionizmus, nem gyors noteszjegyzetek összefércelése: kemény férfi-irodalmunkban is felelősségteljes írás, jószándékú emberi dokumentum.

Amellett van irodalmi és kortörténeti jelentősége is: egy magyar írónak sikerült vérmes és elkésett naturalizmusunkat beoltani valami miszticizmus ágával, a holt tárgyak lebegő költészetével. 1911-et írunk. Három évvel vagyunk a háború előtt.

Ki ez az író? Tormay Cécile nem lép személyével elő. Négy évig hallgat. „Biztos a maga dolgában, — írja Kárpáti Aurél, a kitünő kritikus, — nem siet, nem fél, hogy elkésik, négy évig mer hallgatni, mert tudja, hogy ha megszólal: igazi mondanivalói lesznek, amelyek a reklám minden erőfeszítésével sikeresen veszik fel a versenyt, egyedül a maguk erejére támaszkodva. Európai mértékkel mérhető, nagy fajsúlyú, mély és kiforrott művésze a tollnak.” A kortárs-kritikus talán kissé túlzó, elsietett ítélete ez, de a lényegben igaz, s jellemző arra a meleg fogadtatásra, amellyel Tormay Cécile pályája Magyarországon s a nagy nyugati nyelvterületeken indult. Az ismeretlen, fiatal író nő regényére egészen csodálatos érdeklődéssel figyel fel a külföld: az Emberek a kövek között hamarosan megjelenik francia, német, angol, olasz fordításokban.

Az új mű, amellyel másodszor jelentkezett — A régi ház. Családjá történetét írja meg benne. Mintha a megszólaló fegyverek előtt valaki még egyszer fel akarná mutatni a magyar félmúlt történetét. A biedermeier Pest és három nemzedék regénye. Egy sor finom pasztell-portré, nemes aranyozású, régi keretekben. Erről a regényről is, amelyet nagy külföldi mintái miatt sokat vitattak, egyet kétségtelenül meg lehet állapítani: ma is milyen titokzatosan, élön, fájdalmasan lüktet egymásbafonódó, észrevétlen futású fejezeteiben — az idő. Magyar regényírók között kevésnek sikerült minden regénynek legfontosabb belső problémáját: az idő múlását ilyen tökéletesen, ilyen finom írásművészettel megoldani. A realitást teljesen feloldja a homály, a jelkép, a testi túli lét továbbfolytatást ígérő bizonyossága. De attól nem enyhül semilyen kín, nem gyógyul meg a duzzadt seb. Tormay Cécile képtelen bármiféle szentimentalizmusra vagy „happy end“-re. Városképe pedig — pasztelles színeiben is — kemény kritika: a Pestre bevándorló Ulwing család épp úgy felmorzsolódik itt, mint ahogy élete végéig nem tud gyökeret eresztetni Pest házaiban a magyar Illey Tamás. Végso érzésünk: valamit újra és előről kellene Pesten kezdeni.

De már jön a háború, megjelenik néhány Tormay-novella, nem egyszer ötvösművészeti remeklések; de másra, többre nincs idő, nem jut lélekzetvétele. Ezek a „Viaszfigurák” és a „Megáll az óra” darabjai; legtöbbször a túlsúlyos szimbólum a földre rogyasztja a történetet. Azután itt a forradalmak kettős kora. Ez az a pillanat, amikor Tormay Cécile, az ember, egészen átizzik. Még a kommün alatt szervezni kezd ellenállásra a magyar asszonyokat, de munkáját nem folytathatja sokáig, halálra keresik. Tormay Cécile útja itt eltér jövedelg az irodalom útjától. Irott szava s élő szava egyképen az agitáció eszköze lesz... De ezzel nem roppan be Tormay Cécile írói és emberi pályafutása. Ó, akinek minden írása az arányérzék tökéletes diadala, az életet is úgy formálta meg, azzal a nemes fegyelemmel, salaktalan példákra függesztett tekintettel, mint valami kompozíciós remeklést. Minden részlet végső finomságokig van kidolgozva, egyen-

súlyban tartja egymást, s észrevétlenül beolvad valami összefogó, nagy gondolatba, melyért az egész mű megszületett.

Milyen jelképesen szép és művészi megnevelés Tormay Cécile élete: egy artisztikus szépségéért lelkesülő, érzékeny női lélek mint szabadul ki a hideg csillogás gubójából, mint lép rá a felelősségteljes emberi lét útjára, mint hág egyre feljebb s feljebb, tisztázva közben a család, a ház és a környezet titkait, amelyekbe beleszületett; mint izzik át a szörnyű katasztrófában és tűzben, amelyet vak indulatok gyújtottak; mint tépi le magáról a magányos szépségek utolsó páncelját is — és kilép a nyilvánosság elé, hitvalló szóval a tömegek elé; alkotás helyett mint szervez és agitál, mert tudja, hogy az a gát, amelyen dolgozik, a művészetnél is fontosabb abban a pillanatban. És ahogy utolsó éveiben ismét visszatért az íráshoz, egy nagy műhöz, amelyben mindent össze akart fogni, s amelyet már nem sikerült befejeznie, — ez a visszatérés az írói hajlékonyság és az emberi elhivatottság világító, szép szimbóluma. Tormay Cécile élete sejtek mélyén végbemenő, egész ritka átalakulás, amelynek folyamán a nőből idegen sorokat átérző ember lesz, az íróból jelentős művész, a jómódba született asszonyból a szövészekeken dolgozó, elszegényedett középosztálybeli magyar nők szervezője, — ez a felemelkedés a legszebb magyar utak egyike, amelyet a háború előtti évektől máig végigjárni keveseknek adatott meg. A nők megszervezésében mélyen és erősen hisz, jelentőségéről már A régi házban így vall: „Ez az... ami összeköti az emberiséget. Egy végtelen, áldott lánc, asszonyi karokból fonódó lánc a föld felett, mely az első asszonnyal kezdődött el és az utolsó gyermekkel fog elvégezni.”

Közben megindítja irodalmi folyóiratát: a Napkelet-et is. Nagy célja: a modern, teljesen korszerű, értékes irodalmat leválasztani a baloldali politikai radikalizmusról. Hogy mennyire az irodalom érdekében állt ez a célkitűzés, mi sem bizonyítja jobban, mint az a napjainkban dúló, heves polémia, amelyet a Nyugat régi szerkesztői közül Ignotus és Hatvany folytatnak a folyóiratot ma szerkesztő Babits Mihály ellen, aki maga is eloldotta a Nyugatot minden aktuális politikától. A Napkelet új és régi írók érdekes arcvonalát sorakoztatta fel: az ismeretek közül például Szekfű Gyulát a történeoszt, vagy Horváth Jánost, a kitűnő irodalomtudóst; a fiatalok közül itt bontakozik ki igazában Németh László érdekes profilja, aki „Ember és szerep” című önéletrajzában maga is meghatott s finom portrét rajzol Tormay Cécileről.

E súlyos, terhes, évtizedes munka után akart Tormay Cécile megint az íróasztalhoz visszavonulni; teljesen az íróasztalhoz. Ott élt és forrott már benne az életét, emberi és írói szándékait betetőző mű: a mai sok könnyű, ál-történelmi magyar regény között egy olyan nagy és művészi történelmi opusz, amilyen például a Sigrid Undseté. Az ősi küldött lett volna ez a trilógia, amelynek első két kötete meg is jelent. Még halála előtti éjszakán is dolgozott mátrai magányában az utolsó kötetten. Itt akadt el... Tóth Árpád felejthetetlenül szép hasonlatával — „a tollra dőlve” halt meg, amelyre utolsó éveiben úgy támaszkodott, „mint botra a fáradt vándor”. Élete zárókövén dolgozott, s milyen görcsösen szorította a tollat! Mennyi lázzal figyelgetett, hogy éveit megtoldja legalább egy-két arasszal. De a toll,

az embernek ez a legnemesebb fegyvere, ellene fordult. Hiába „bűdosott” el Tormay Cécile másodszor is a városból; mint reménytelen menekülő, hiába húzódott vissza a mátrai hegyek közé épített villába, amelyet fenyvesek rejtjenek, — a szívét őrlő igazalom veletartott. Az az igazalom, amely az igazi írót sohasem engedi el, szorítása egyre erősebb és halálosabb lesz. Mintha csak valamelyik misztikus novellájának hősnője lett volna: utolsó hónapjaiban minden teleírt lap legalább egy-egy nappal rövidítette meg életét. De Tormay Cécile egész élete olyan tiszta szó és végigmonditott mű, hogy sem utolsó munkáját, sem övrjét nem érezhetjük többé torzónak. A legkülönb, legnemesebb írók egyike vált ki vele az élők sorából.

MÁRTONVÖLGYI LÁSZLÓ:

JUHÁSZ GYULA SZAKOLCÁN

A HALOTT MAGYAR LIRIKUS SZLOVENSZKÓI EMLÉKEI

Vagy két évtizeddel ezelőtt: 1912-ben egy különös tanárembert helyeztet felettes hatósága a volt Nyitra-megye északi csücskébe: Szakolcára. Különös volt már külseje is, rendszerint sötét ruhát viselt, s csak a bánatosan merengő két tiszta szeme árulta el, hogy a különö külső alatt, tiszta, nemes emberi lélek rejtőzik.

Különböző hírek terjedtek el Szakolcán: hogy az új tanár a mosolygó Nagyalföldről, a rengő búzatáblák végtelen hazájából került a bágyadt városka ódon falai közé. Olyasmint is rebesgettek róla, hogy költő, állítólag Ady és a többi „irodalmi rebellis” táborába tartozik, s retorzióképen helyezték át ide ebbe az álmos városba, mint költő társát Babitsot Erdély egy eldugott városába Fogarasra, vagy évezredekkel ezelőtt Ovidiust a hatalmas császár Tomiba.

Akármit is rebesgettek az új tanárról, aki magányosan rótta a szakolcai ódon utcák csendjét és egyedül bolyongott a környéken, való, hogy csakhamar mindenütt megkedvelték. Szerény és hallgatag volt, önmagáról soha sem beszélt, diákjai pedig rajongtak érte. Két éven át tanított magyart és latint a szakolcai gimnáziumban, de a két év alatt is a tanulók szívébe írta magát. Az alsó osztályokban soha sem osztogatta nádpálcával a tudást, megmegbocsájtás és nemes humanizmus járta át lelke legrejtettebb zugát is, nem felettese barátja volt a kis diákoknak. A felsőbb osztályokban, ahol irodalmat tanított, élvezettel várták minden óráját. Amikor a latin poétákról magyarázott réveteg szemében mintha titkos fény lobbant volna fel.

Igy élt Juhász Gyula Szakolcán két évig, az új magyar irodalom egyik legnagyobb büszkesége, aki Adyval, Babitsal együtt adta ki annak idején még Szakolca előtt Nagyváradon az új magyar irodalom forradalmi hangú röpiratát a „Holnap”-ot, s akinek neve akkor már szerte ismert volt a magyar földön. Az Ady utáni generáció egyik legnagyobb lírikusa tanított két évig Szakolcán, ahol benne csak a különö tanárt ismerték. Mert mialatt a különö tanár egyedül rótta a szakolcai uccákat és zökkenő nélkül teljesítette tanári penzumát; lobogott benne a vágy: vissza a Tiszához, az élethez, a világhoz, ahová minden poeta szíve vágyik. Erről nem tett említést, bánatát magába fojtotta, s csak olyankor tört ki belőle, amikor tollat vett kezébe, s a fehér papírlapon évek múltán is kibuggyant a magában hordott szenvedély:

„Bús Morva mentén árva kis Szokolca
Emlékszel-e régi vándorodra?
Ki itt tanyázott két keserű évet
és ifjúból bölcs öreg legény lett.
Ki szelek szárnyán sóhajtottam vissza
A Tisza táját vágyó dalaimba“.

Szeged volt szülőföldje, a pipaccsal tűzdelt búzatenger, napfény, azúros forró nyári ég. Ehelyett Szokolcán, nyitrai végvárosba jutott, hová még a vonat is nehezen talált el. Nagyváradon Ady, Emöd Tamás és a többi bohém költő vig kompániájában élt, itt Szokolcán egy sárfészekbe jutott, unalmas környezetbe, és álmodozó egyéniségét, mely exotikus szépségek felé szállt, a hivatás nehezéke ide rögzítette az „Isten háta mögé“.

Mert mi volt Szokolca 1912-ben? Haldokló végváros, zárkozott kis polgárokkal, ósdi házakkal, és magasabb irodalmi kulturát talán egyedül a kaszinó falán függő Gvadányi arckép képviselt. Itt kellett élnie: a főváros köreibe, az Alföldre a nagyvilágba elsóvárgó költőnek. Csoda-e, hogy az a rengeteg melódia és dallam, melyet szívében hordott, itt egy fokkal tisztábbá vált s hogy a remeteségben írt versek egész tragédiáját magukon viselik? Csoda-e, ha lelke fel-felsírt ebben a nagy elhagyatottságában? Hát írhatott ott másképp a nagy magyar lírikus mint alábbi versében?

Ma hull a hó és álom hull a hóban
Bólint a láng az üres kaszinóban.
Az öreg doktor német lapba süllývedt,
Mint vén kámzsás nézi a gót betűket.
A szolga fát tesz a beteg parázusra
Horácius hol mezeid varázsa?
Itt ólom-lábon jár a gond a hóban
És Amerika rémlik a viskóban
Amerika az aranyhimű távol!
szó be remény és kétség fonalából
Ma hull a hó és álom hull a hóban
Befüggönyözve a világ valóban.
A függönyökön túl zene szűri hangját,
Egy operában ma Puccinit adják.
Nagy operában, bordó és aranyban
És hull a hó és hull, hull szakadatlan“.

Élt már valaha Szokolcán Magyar Poéta, Gróf Gvadányi József. Csakhogy ez a daliás magyar lovas generális önként „kvietált“ Szokolcára, hogy egy élet impreszióit rímbe szedje s Szokolca csöndje idillikus munkahely volt számára. Juhász Gyulát azonban a fátum sodorta ebbe a kis végvárosba, fiatal éveiben került ide, telve vággyal és álommal a Morva föld töszomszédságába, ismeretlen emberek, ismeretlen falak közé, a kisváros fülfledt mozdulatlanságába. A lázongás később elült szívében, szomorú fájdalommá szűrdődött benne s a bánat, mely költészetének már azelőtt is velejárója volt. Szokolcán reménytelen nosztalgivá alakult. Lelekének szűk volt a kis város, de hiába röpített el gondolataival, hivatásának nehezéke visszahúzta s tehetetlenségében vissza hullott a kisváros falai közé. Amikor később végigsétál Szlovenszón, az „emlékek utján“ utolsó állomásként Szokolcán áll meg, ahol mint saját maga írta „fonyad az öröm és elhervad a vágy“.

Lelekem ma sétál a régi városokban
Hol ifjú voltam és szomorú voltam.

Némán borongok az öreg Pozsonyban,
Hol ifjú lánnyal vígan kóboroltam.

A csöndes Léva holdas udvarában
Tünt zongorát hall fölujjongni vágyam.

A nyárutói gazdag Ujvidéken
Egy hervatag kert visszhangozza léptem.

A messze, árva Szigeten, a parkban
Egy fát keresnék, hol szívem faragtam.

Szelid domb alján szomorú Szokolcán
Vidéki bánat föllege hajol rám...

Lelekem ma sétál tünt utcák nagy éjén,
Vezet az emlék, pislogó lidércfény.

Vezet a vágyam és vezet az álom
S csak a temetőnek kapuit találok.

Vidéki bánat föllege — igen ez lengi át minden szakolcai versét. Finoman csipkézett verseiben kétszeresen vonul át az a fátyolos hang, mely Juhász Gyula líráját egyébként is mindig jellemzi. A százados házak, a vén falak, tespedten ölelték magukhoz a lobogó lelkű költőt. Juhász Gyulát valóságos megölte ez a levegő.

Oly únt ma a kis város, oly szűk ma a világ
Úgy hívnak, úgy üzennek a távol Indiákt!

Oly bús a kaszinó s Gvadányi képe fáj
Úgy hív, úgy int keletről egy naphímezte tájt!

Épp azzal lett Juhász Gyula a Szlovenszkói kisváros költőjévé, hogy dalokba tudta sűríteni ezt a letargiát azt a mozdulatlanságot, mely egy kisváros atmoszféráját megfekszi. Megkapóan tudta érzékeltetni a kisváros kultúremberének helyzeti tehetetlenségét, ahol minden kultúrközpont: az öreg kaszinó.

Kevesen tudják, hogy Juhász Gyula Szokolcáról regényt is írt „Orbán lelke” címmel; egy önmagával meghasonlott vidéki tanár típusát festi meg benne. E regényéről írta Juhász Gyula a „Nyitravármegye” szerkesztőjének ezt a levelet:

„Szokolcán két évig voltam tanár. Nagy magányosság és sok szenvedés emléke köt ehhez a kisvároshoz: itt mult el az ifjúságom. Valami szláv mélabu lebeg a táj felett, ezzel olvadt össze az én magyar bánatom. Nagyon messze kerültem a világtól, az élettől, a hír piacától, de a csönd elmélyítette lelke-
met. Voltak tragikus válságaim is és ezeknek visszhangja „Orbán lelke”, ez a kis regény. Minden író megábról merít, a lírikus különösen, azért az „Orbán lelke” mégis csak regény, alakjai, míg az életből a költészetbe átmentettem őket, változásokon mentek keresztül. Nem szeretem a kulcsregényeket, az „Orbán lelke”-ben se keressen ilyesmit az olvasó. Hősömből sok van benne, hiszen lelkem gyermeke. A városka hangulata is, természetesen az én akkori hangulatom. Hosszú évek után írtam e regénykét. Makón sok művészi győtre-
lemmel és gyönyörűséggel, egészen elvonulva és belefeledkezve.

Szokolca két esztendeje számomra a romantícizmus egyik állomása volt. Vallásos líráim ekkor virágozt ki és a magyarságom ekkor vált erősen tudatossá Nagyvárad után, ahol a Sturm és Drang lendületeit és változatait éltem át. Ady táborában, Szokolca elmélyülést és elcsendülést jelentett számomra, a mult árnyai és a jövő árnyai kísértettek és én megértem a megváltó szenvedésre. Hálásan és meghatóttan gondolok vissza az életuntak épp közép felén, a messzetűnt városkára, ahol Vak Bélát idéztem és ahol kedves jó fiúkat tanítottam Petőfi szerelmére.”

Szokolcai pasztelt jelentenek verseiben az Anca szolgálóhoz írt poémák. Gyakran ír szokolcai söntés kis szlovák cseléd lányáról, aki terhes szegye-
nével a Morvába ugrott, pedig

Oly kender volt kócos haja néki
És oly kökény félős kék szeme párja
Lelkében messze fenývesek meséi
Alacsony viskók rontó babonája.

Általában rengeteg nyomot hagyott a nagy magyar poéta tollán Szokolcai Egy kis tanulmány keretében ki sem lehet mutatni. Önmaga jelentette ki Szombathy Viktor előtt:

„Szokolcán írtam a legtöbb dolgomat — ez az idő volt vallásos misztikus lírám korszaka. De életemnek ez a sorstragédiája, hogy nem akartam sem pap, sem tanár lenni. Egész életem válsága rejlett ebben, mindig fél-embernek éreztem magam. El tudja képzelni, mit jelentett ez magamfajta embernek! Nem találtam magamra, nem találtam egyensúlyos életre. Nincs magyar író aki annyiszor akart öngyilkos lenni, mint én...”

Működésének nyomát megtaláljuk Szokolcán is. Az 1913-as évi értesítőt Juhász Gyula tanulmánya vezeli be, „Poétikai tanításom kis tükre” címmel. Szokolcai tartózkodására jellegzetesen mutatnak rá igazgatójának Dr. Resch Aurélnak róla írt sorai.

„Két évet töltött Szokolcán a magával meghasonlott költő. Kedvelt tagja volt a városi társadalomnak. Mint a tanár kartársainak jó barátja tanítványainak rajongásig szeretett mestere. Mint embernek tisztelet és megbecsülés volt osztályrésze szerénysége miatt. Irodalmi nézeteit és művészeti elveit oly elragadóan tudta előadni, hogy hallgatóit akaratlanul is meggyőzte. Két évet töltött Szokolcán... a harminc éves férfi életéből ez egy parányi rész volt, de tartalmas, emlékezetes. Itt jutott költészete bizonyos nyugvópontonra, itt érte el polgári foglalkozásában a rendszert. A tanárság legprimitívebb anyagi gondjaitól megszabadította. Szokolcai tartózkodása alatt „Dalok a végekről” címen a verseknek egész sorát költötte. Érzékeny lelke óriási csapásnak tartotta, hogy neki, az alföldi embernek ott kellett élnie messze szűkebb hazájától, szeretteitől, irodalmi alakok társaságától. Elhagyatottnak érezte magát, panaszkodott, elégedetlenkedett. Ezek az érzések Szokolca nagy multjában, ódon külsejében, régi kolostoraiban, hánytatott történetében elmerülő tudó és szerető lelkén át igen gyakran megszólalnak. Szokolcai ihlet iratta meg vele azt a költeményt is, mellyel 1912-ben a Bulyovszky díjat nyerte meg. Szeretettel kutatta nagy költőtársának a szintén szokolcai Gvadányi Józsefnek emlékeit. Poétikus hangulatú tanulmányában foglalta össze a „Peleskei notárius” vitéz szerzőjére vonatkozó adatait. (E munkáját nem adta ki.) A beteg költőt a szokolcai diákgyereknek ismerték legjobban. A kis fiúk a kifogyhatatlan és tálálékony mesemondót szerették benne. Mindig tudott a kis szlovák gyerekeknek olyanról beszélni, amiért testestül-lelkestül rajta csüngtek.”

A meghasonlott lelkű költőt Szokolca még komorabbá tette. A „Holnap” munkatársát, a Petőfi társaság Bulyovszky díjával kitüntetett költőt Szokolcán az önképzőkör vezetésével bízták meg. Ennél vaskosabb tréfát satirikus sem csíholhatott volna ki!

A lelki meghasonlottság végig kísérte egész életét. 1914-ben golyót röpített szívébe, de a golyó szíve felett megakadt és haláláig szíve felett hordta. Aztán jött a háború, mely négy évre sárba taposta az emberiség, a humánus minden eszményképét melyekről a költő mindig énekelt. A költő lelke egyre jobban visszavonult, elvonult szülővárosába Szegedre s az emberektől teljesen visszavonultan élt tovább. Gyötrő anyagi gondok, ideggyógyintézet, öngyilkossági kísérletek követték egymást. Itt, ott szólalt csak meg. Nem régen jelent meg utolsó verseskötete „Fiatalok, még itt vagyok”, ezt a verseskötetét azonban már nem ő rendezte sajtó alá. — Szlovenszkoí szempontból utolsó szereplése talán a „Szlovenszkoí magyar írók antológiájában” található, melynek rendelkezésére bocsájtotta néhány szép szokolcai versét. Ő az antológia első halottja, mert 1937 április 9-én Juhász Gyula megmérgezte magát, s ma a szokolcai poéta felett bezárult a sír friss hantja. Lelke itt hagyta a bús földi létet, régi városát Szokolcát, s elenyészett a végtelen éterben, a felhőkben fürdő tavaszi ég mágikus dimenzióiban. Maradt utána egy köteg vers, sok, sok szlovenszkoí emlék, és egy aranylap a magyar irodalom-történetben.

Mielőtt innen végkép elmegyek,
szeretnék elköszönni, emberek,

Mint rab, akinek int a szabad út,
Búcsut rebeg, mielőtt szabadult.

Mint a madár, akit Dél vár arra túl,
Az eresz alján még egy dalt tanul.

Mit is daloljak, én szegény beteg,
Mit is dadogjak nektek emberek?

Talán nem is kell még búcsuzni se?
Hisz észre sem vett engem senkise?

Csak egy könny voltam, aki porba mull,
Csak egy sóhaj, ki égbe szabadul.

Csak egy csók, aki hideg kőre lel,
Csak egy szó, kire visszhang nem felel.

Egy pillangó, ki csillagot keres
És elgázolja egy durva szekeres.

MANGA JÁNOS:

NÉPI HANGSZEREINK

A népzene — Bartók Béla szerint — mindazoknak a dallamoknak összessége, amelyek valamilyen emberi közösségnél kisebb, vagy nagyobb területen bizonyos ideig használatban voltak, mint a zenei ösztön spontán kifejezői, népszerűen szólva: a népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek. Ugyanigy definiálhatjuk a népi hangszereket: a népi hangszerek azok, amelyek valamilyen emberi közösségnél bizonyos ideig használatban voltak, mint a zenei ösztön spontán kifejezői, népszerűen szólva: népi hangszereknek azokat a hangszereket nevezzük, amelyeket sokan és sokáig használtak.

Az elmondottak szerint a népzene is két részre osztjuk: népdalokra és tulajdonképeni népzeneire, vagyis a nép hangszeres zenéjére. Amíg a népdalok a félreeső falvakban még ma is virágznak, addig a hangszeres népzene már kiveszőben van. A nép magakészítette hangszereit kiszorítják a használatból a gyári, internacionális hangszerek. Ezek a gyári termékek már sohasem lehetnek egy emberi közösség spontán kifejezői, mert hiányzik belőlük az a speciális nemzeti jelleg és tradíció, amely a népi hangszereket jellemzi. A dudának kelet volt a bölcsője, onnan terjedt el nemcsak a keleti, hanem a nyugati népek között is. Ma megtaláljuk a szláv népeknél, az angoloknál, németeknél, de a magyar pásztor dudája mégis magyar népi hangszer. Az elkészítési módját és anyagát, továbbá a hangszer klaviatúráját tekintetbe véve, könnyen megállapíthatjuk, hogy az lényegesen különbözik rokonaitól.

A ma még használatban levő magyar népi hangszerek a következők: a külféle haránt- és hosszantfurulyák, a tülkök, dudák és citerák. A dobok, ame-

lyek szintén hozzátartoztak egykor a magyar népi hangszerek csoportjához, a kereszténység térhódításával eltűntek, mert az egyház nem tűrte azokat a hangszereket, amelyek híveit előbbi pogány szokásaira emlékeztette. Emléke azonban megmaradt a népszokásokban. Csallóközben a farsangi dörék felvonulásánál vasfazekakat ütögetnek. Ez a szokás minden bizonnyal a samánok dobjait jelképezi. A samándobokról részletes leírást közöl Krohn Gyula „A finnugor népek pogány istentiszteletei” című könyvének 127—128.-ik oldalán.

Népi hangszereink közül származására, illetve eredetére nézve legrégebbi a kanásztülkök. Ennek ősei az állati és emberi csontokból készült fúvóhangszerek. Szibéria és Oroszország határán élő mongolok még ma is használják az emberi combcsontból készült tülköszerű fúvóhangszereket.

A kanásztülkök hazája: Tibet, Babali, Keletafrika, Senegalia és Nubia. Egyes vidékeken előfúvással, máshol oldalfúvással szólaltatják meg (Keletafrika). A kezdetleges tülkök valószínűleg mind oldalfúvással szólaltak meg, mert a primitív ember a véletlenül, kilukadt állati csontokhoz hasonlóan készítette el. A ma használatos előfúvó tülkök már későbbi eredetűek. A szaruból készült tülköknek valamikor igen fontos hivatása volt. Mondhatnám, egykor a mai telefont és távirót helyettesítette nemcsak a mindennapi életben, hanem a hadászatban is. Nagyon sokszor még ivóedényeül is szolgált az embernek. Az ipar és technika fejlődése a tülköket kiszorította a használatból és csak a pásztoremberek őrizték meg, akik még ma is, itt-ott valósággal mesterségük elengedhetetlen jelképének tartják. A legtöbb kanásztülkök kb. 50—60 cm hosszú, egy, vagy két hajlással. A befúvás mindegyiknél elől történik. Alaphangja f-gis között van, ezenkívül még három felhang szólaltatható meg: az alaphang oktávája, ennek a quintje és az alaphang második oktávája.

A szarutülköt nálunk már csak az Ipoly-vidéki és a gömöri kanászok használják a dísznócsorda összetételére. A Csallóközben és a többi magyar vidékeken már nagyon ritka. Az ipolyvidéki kanásztülkök legnagyobb része egyszerű, díszítés nélküli. Lőrincz Vince, hidvégi kanásznak volt egy égetett díszítéssel és rézveretekkel ellátott tülköje, de mivel mesterségét abbahagyta, néhány évvel ezelőtt eladta egy magyarországi kanásznak. Érdekes, hogy a kanászok csak kanásznak hajlandók eladni hangszerüket. Én, a tulajdonomban levő tülköt Fadrás Mihály pereszlenyi kanásztól vettem, illetve a feleségtől, mert a kanász nem volt hajlandó eladni. Amikor megtudta, hogy a felesége már eladta, el akarta venni a háztól és a rendkívül kellemetlen családi szituációt egy intelligensebb gazdálkodó oldotta meg, aki valahogyan megmagyarázta, hogy a tülköt semmi rosszra nem fogom felhasználni. A kanászhit szerint ugyanis egyes tülköknek természetfeletti erejük van, amelyek szerencsét vagy szerencsétlenséget hozhatnak. Ezt a hitet megtaláljuk Keletafrikában is, ahol a primitív emberek hite szerint bizonyos kürtök tulajdonosai több vadat ejtenek el, mint mások.

A tülköszerű fúvosokból fejlődtek ki a furulyák, vagyis a sípszerű fúvóhangszerek. Hazájuk: Kína, Japán, Kis Ázsia, Kelet-Afrika, Kongo, Szíria, Palesztina, Arábia, Elő-India és Ceylon. A primitív ember először a természetes sípot ismerte meg, amely a különféle állati csontokból, bambusznádból és puhabélú faágakból természetszerűleg adódott. Ismeretes, hogy a furulyákat leginkább még ma is ezekből készítik. A keleti furulyák, így a magyar furulyák is, a hangképzést illetőleg kétfélék: haránt- és hosszantfurulyák. Játzólyukaik száma különböző. A keleti furulyák között található 3, 4, 5, 6, 7 és 8

lyukú furulya. A régebbi eredetű harántfurulyánál a hangot egy oldalsó nyíláson való befúvással képezik, mint a ma is használatos zenekari fuvoláknál. A hosszantfurulyánál ajaksípval képezik a hangot. Borneoban a dajákok orrukkal fújják a furulyát s így a legkülönösebb harmoniákat csalják ki belőle. A furulya szerepével a velünk rokon finnugor népek pogány istentiszteleteinél is találkozunk.

A haránt- és hosszantfurulyát őseink Ázsiából hozták magukkal. A magyaroknak kedvelt hangszerük volt a Középkorban is. Apor a Metamorphosis 3. részében a következőket mondja:

„...hegedű cimbalom, duda készen lévén,
furulyát is gyakran azok közé tevén.”

A XVII.-ik században a furulyák ősi formája lassan kiszorul a zenekafokból és bevonul a népi hangszerek arzenáljába.

Az ősi magyar furulyák már csak itt-ott, egy-két pásztorembernél találhatók meg. Náluk is inkább tradíció, mint hangszer. Az egyik bőszi tanyán találkoztam egy öreg juhászal, akinek csodálatosan remekbefaragott furulyája volt. Szerettem volna megvenni tőle, de semmi pénzért sem volt hajlandó eladni. Azt mondta, hogy dédapjától örökölte és ő is a fiára akarja hagyni.

A Szlovenszko magyar vidékein még található furulyák nagyjában megegyeznek. Leggyakoribbak a hosszantfurulyák. A haránt furulya már igen ritka. A gyűjteményemben levő egyik harántfurulya a kékkői járás Lukanénye nevű falujából való. Jávorfából készült, hossza 45 cm, a játszólukak száma 6. Hangterjedelme két oktáva. Körülbelül ugyanilyen méretűek az Ipoly-vidéki palóc-hosszantfurulyák is, azzal a különbséggel, hogy ezek leginkább bodzafából készülnek. Hangterjedelmük f i s - a i s², több, mint két oktáva. Díszítéseik egyszerű vonalakból állanak, ritkán falevél kombinációk, makkal.

A csallóközi és Érsekujvártól délre eső, a Zsitva és Nyitra partján elterülő vidékek pásztoréletének utolsó mohikánjai valóságos művészek a furulyakészítésben. Amint már előbb is említettem, Bösön láttam egy rövid hosszantfurulyát, amelynek figurái bármely tanult vésnöknek is díszére váltak volna. Ezek között a hosszantfurulyák között a legrövidebb kb. 25 cm hosszú, a leg hosszabb 52 cm. Az utóbbi hangterjedelme szintén két oktáva és egy nagy terc: e - g²-ig. A játszólukak száma itt is hat. A furulyán, ha kezelője kellő gyakorlattal bír, nemcsak a diatonikus, hanem a chromatikus skálát is meg lehet szólaltatni. Az úgynevezett félhang képzése a játszólukak felének lefedésével történik. Különös, hogy a furulyanóták legnagyobb része dur illetve dúr skálában van, a moll hangzású furulyanóták (eol, melodikus, harmonikus) ritkák. Ugyancsak gyakori a mixolid hangnem is.

A csallóközi, a vág- és nyitramenti vidékeken található hosszantfurulyák díszítését kétféleképpen csoportosíthatjuk. Más a díszítése a pásztorok furulyájának és más a napszámos vagy földművesének. Ezen a vidéken ugyanis nemcsak a pásztorok használták a furulyákat. A pásztorok furulyáinak díszítése: különféle geometriai figurák, gyűrűk, koszorúk és a legfontosabb díszítőelem a pásztor ismertetőjele, mely a játszólukak fölé, feltűnően van kifaragva. Ez a jelvény a juhászoknál egy birkafej, vagy a nyáját legeltető juhász, a kanászoknál egy kandisznó feje, agyarral és a teheneseknél egy tehénfej. A földművelő furulyájának díszítésében rozmaringot, muskátlit és tulipántot találunk.

A hosszanti furulya itt is leginkább bodzafából készül, melyet erre a célra már jóelőre kifúrnak és kiszáritanak. A játszólukakat tüzes vassal sütik ki. Mikor már mind a hat lyukat kisütik, akkor következik a hangolás, amely a lyukak bővítésével történik. A kész furulyát gyakran olajozzák, aminek kettős célja van: először, hogy szép sárga színt kapjon, másodszer pedig hogy a hangja kellemes, lágy legyen.

Otlyukú furulyát mindössze egyet találtam Ipolyfödemesen, melynek hangolása az ógörög skálára emlékeztet.

Az itteni magyar furulyákkal iokonvonásokat tüntetnek fel a szlovákok és a bukovinai huzulok furulyái is. A ruténeknél még gyakori az egy méter hosszú otlyukú furulya, amely náinuk már kiveszett.

A szlovenszkói furulyások közül Vaskó József 63 éves ógyallai tehénpásztornak van legszebben faragott furulyája és mondhatnám, művészettel tudja azt kezelni. Nemcsak az ismert és ismeretlen népdalokat, hanem a kucköltészet és a XVIII.-ik század cigányvirtuózainak dallamait is tökéletes precizitással és bámulatos technikával játsza. Játékát gramofónlemezre is felvettem, melyet a pozsonyi rádió magyar műsora keretében ez év március 1-én mutattam be. (A hanglemez a komáromi Jókai múzeum tulajdona). Furulyája bodzafából készült és a hossza 52 cm. Hangterjedelme két oktáva és ezenkívül egy nagy terc. A hangszer legmélyebb hangja es a legmagasabb pedig g². Ideje volna, hogy valamelyik szlovenszkói magyar kultúrtestület összegyűjtse és megmentse a pusztulástól ezeket a népi hangszereket, amelyek nemcsak népzenei, hanem népművészeti szempontból is nagy értéket képviselnek. Most még lehetséges volna, de néhány esztendő múlva már késő lesz.

A haránt- és hosszanturulyából fejlődött ki a duda, vagy tömlősíp. Ez is, mint elődei, már a pusztulásé. Szlovenszko területén mindössze csak néhány magyar dudás van. A szlovák vidékeken, különösen Besztercebánya vidékén még elég gyakori. A duda évszázadokon, vagy talán évezredekken keresztül a furulyából fejlődött ki, azáltal, hogy a furulya ajaksípját nádból, illetve bodzafából készült felcsapó nyelvvel helyettesítették. Kis Ázsiában, sőt Dalmáciában is láthatunk még felcsapó nádnyelvvel ellátott kettősfurulyákat.

A kettősfurulyáknál két egyforma dimenziójú síp van összekötve, melynek már az az óriási előnye, hogy egyszerre két hangot szólaltat meg. Később ehhez a két hanghoz még egy harmadik, a basszus, vagy bordó csatlakozott. Hogy ez a fejlődési fokozat hol és mikor játszódott le, azt már nem lehet megállapítani. Egy bizonyos, hogy keleten.

A duda Európába Ázsiából került, görög-római közvetítéssel. Eleinte csak Dél-Európában, később északon és nyugaton is megjelenik. Hogy a magyarok a dudát előbbi tartózkodási helyükről hozták-e magukkal új hazájukba, vagy pedig az itt élő szláv népektől vették át, azt már nem lehet megállapítani. Valószínű, hogy a magyarok már ázsiai hazájukban is ismerték. Az ásatások arról tanúskodnak, hogy a cseremiszek Krisztus után a VII.-ik században már ismerték. Melnikov leírása szerint a morvavidék tűzáldozatainál az égő nyírfák mellett egy pár dudás is térdel, akik az áldozati énekeket dudaszóval kísérik.

A XV. és XVII.-ik századból írásbeli adataink is vannak a duda használatára vonatkozólag. Eszterházy Pál nádor 1656.-iki énekeskönyvében a hegedű — duda együtttest említi. A duda később kiszorult a zenekarokból és a népi

tánczenét szolgáltató instrumentum lett. Bizonyára ezt akarja kifejezni a következő strófa is:

„Magyar táncot vonhatsz, te dudás is fújhatsz
Immáron,
A közrend is hadd táncoljon,
Innét senki se oszoljon.”

A XVII.-ik század vége felé a dudát már csak a nép között látjuk. Kezelői a pásztoremberek, akiknek legtöbb idejük volt a hangszer elkészítésére és a játék elsajátítására. Ők a megőrzői napjainkig is. A dudával kapcsolatos fortélyokat az idősebb pásztoremberek örökségképpen hagyták a fiatalabbakra.

A dudu három részből áll. 1. a diszkantsíp, amely egy kettősklarinéhez hasonló és két felcsapó nyelvvel van ellátva. A baloldali síp a dallamot játsza, melynek 7 hangja van: a b¹ dur skála alaphangjától a b² oktáváig, melyből septim hiányzik, vagy a septim van meg és az oktáva hiányzik. A másik sípon csak egy lyuk van, melynek nyitvatartásával az is a b¹ alaphangot adja, ha pedig lezárjuk, akkor a b¹ alatti f szólal meg. A bodzafasíppal ellátott dudák mélyebbre vannak hangolva. Azoknál f¹, g¹ körül van az alaphang. 2. része a dudának a kb. 50—60 centiméter hosszú bordósíp, mely a játékot a két oktávval mélyebb alaphanggal kíséri végig, mint orgonapont. Így a dudu egyszerre három hangot szólaltat meg. Ez a tulajdonsága tette alkalmassá a zenekari, sőt a templomi használatra is, mert fúvós, illetve a vonós hangszerek játékát tömörre tette. Harmadik része a bőrszak, melynek az a célja, hogy a sípok megszólaltatásához szükséges levegőt egyenletesen adja át a sípoknak. Anyaga lehet kutya-, kecske- és birkabőrből.

Kollárovcis Lukács bagotai dudás szerint, — aki a dudálást és a dudu készítést kb. 43 évvel ezelőtt Sinko János komáromszentpéteri juhásztól tanulta, — a dudu elő egyik sípját kontrának, a másikat pedig magyarázónak nevezik. A kontrasípon van a verőhang, a magyarázó sípon pedig a magyarázó hangok vannak. A magyarázó főhang a magyarázó síp legfelső, hátsó lyukán szólal meg. A diszkantsíp mozgatható végét „csikó”-nak nevezik. (Kollárovcis Lukács dudája a Jókai-múzeum tulajdona).

A Szlovénzskón található magyar dudákat három csoportra lehet osztani. 1. csallóközi dudák, melyek a legegyszerűbbek és amelyeknél a tömlő, vagy bőrszak kutya- vagy kecskebőrből készül. 2. a Nyitra-vidéki dudák a csallóközi dudákhoz hasonlítanak, de tömlőjük kecskebőrből készül. Hangolásuk bizonytalan, átmenetet képeznek a szlovák és magyar dudu között. 3. a palócdudák, melyek nemcsak hangtechnikailag, hanem külsőleg is sokkal művészebbek az előbbieknél. A népműszetnek valóságos remeke az a tulajdonomban lévő dudu, amelyet Lőrincz Vince 68 éves hidvégi kanász készített. A diszkantsípot egy gyönyörűen díszített, rézveretes kecskefej tartja, melynek közepében szivalakú tükör van rézkeretbe foglalva. A diszkantsíp egy szépen faragott lyrában végződik. A dudánál különös jelenség a lyra, eddig még egyáltalán nem találtam ehhez hasonlót. Valószínű, hogy a görög dudák maradványa.

A néphit a furulyát és dudát különös misztikummal veszi körül. Amíg a furulyát a szegény, de tisztalelkű juhászbojtárok kezébe adja, addig a dudások azok a kanászok, akik az ördöggel cimborálnak. Számtalan mese szól arról az ördögös dudásról, akinek akkor is szólt a dudája, amikor a szögre

akasztotta. A boszorkányok összejövetelén is dudu szól. Komáromy: Magyarországi boszorkánypercek oklevéltára című munkája számtalan esetet sorol fel, melyben a dudu is szerepel.

Szekó Vendel bagotai dudásról és dudájáról Kollárovc Lukács a következő esetet mondta el: „Szekó Ferenc a keresztutakon tanulta az ördögsíget, oszten akkor má mondta neki, mikor odagyütt, hogy tátsa el a száját, belerepű a böggő (darázs). Oszten mondta neki, hogy má mehet haza, mindent fog tunnyi. Oszten má hazament és a dudu magátú szót neki. Ameliket ő parancsúta, má, azt dudáta is. Má akkor az ördög fújta. Oszten má mondták neki, hogy te, oszten mi fújja a dudát? Oszten mondták neki, hogy húzza ki a dudaelőt, hogy mi fújja, magától, hogy szól? Oszten kiűzta a dudaeiőt és egy hangyal (hangya) mászkált sípokon. Oszten azt mondta, hogy ez fújja a dudát, ez komendérozza, hogy magátó szó. Az vót a ördög. Két évig oszten vót, oszt föl akarta magát akasztanyí, oszten levágták. Oszten mongya, hogy minek vágták le, hogy őneki olyan szép 12 cigán muzsikát piros nadrágba. Aztán még évig it, oszten beleugrott a kútba.”

Az eddig ismertetett népi hangszerek a fúvósok csoportjába tartoznak. A húros hangszerek közül a citera az, amelyet a népi kultúra a mai napig megőrzött. Rokonai megtalálhatók Japánban, Nyugat-Szibériában, a primitív népeknel, továbbá a Nilus felső folyása mentén. Az utóbbi hasonló legjobban az ősi magyar citerákhoz, amelyek egy fából készültek, vályúszerűen kifaragva. Ehhez hasonló citerák nálunk már csak elvétve akadnak. Eddig kettőt találtam: egyet Pereszlényben (Ipolság mellett) és egyet az ógyallai járás Bagota nevű falujában.

Szimonovoj orosz etnografus leírása szerint az osztják samánok a beteg gyógyításánál, amikor két-három nap is, éjjel-nappal várakoznak, a samán körül levők dombra-nevű citerájuk mellett dalolnak és táncolnak, hogy rémületbe ejtsék őt. A permiek samánavatásának szertartását a citerás kezdte meg, aki erre az alkalomra külön dallamot játszott. A cseremiszek azt állítják, hogy a citerászó melletti áldozat az ősi időkből való. Valószínű, hogy őseink áldozati szertartásainál is szerepe volt a citerának. Pápay beszámolójában elmondja, hogy a voguloknál egy öthúrú hangszert látott, melynek zenéjére az egyik vogul vad táncot lejtett. Ez bizonyára egy ősrégi pengető hangszer maradványa volt, a citerának rokona, amely nálunk már régén kiveszett.

A citerák a Csallóközben és az Ipoly mentén már kiveszöben vannak, de Komárom vidékén és a Mátyusföldön még virágznak. Alakjuk különböző. A legrövidebb kb. 60 cm és a leghosszabb 120—140 cm hosszú. Az újabbak enyvezettek, a régebbiek szögelték. Közös jellemzőjük a négy egyformán hangolt húr, melyeken a dallamot játszik és a kísérő hurok, amelyek különféle képp, leginkább oktávban és kvintben vannak hangolva.

A citerákat is, mint a többi népi hangszereket, néhány esztendő alatt megsemmisítik a gyári hangszerek. Ideje volna, hogy az utókor számára megmentésük belőlük a jellegzeteseket. Körülbelül 2—3000 koronából gyönyörű népzenei műzeumot lehetne berendezni. Ezenkívül szükséges volna egy-egy kiváló furulyás dudás, vagy citerás játékát gramofónlemezen is megörökíteni. Örömmel látom, hogy a komáromi Jókai-múzeum ajánlatomra komolyan foglalkozik ezzel a tervvel, sőt az utóbbi időben nemcsak néhány nagyon szép dudával és furulyával gyarapítottuk a múzeumot, hanem a hangszereket hanglemezekre is felvettük, melyek szintén a múzeumban vannak elhelyezve.

TÉMÁK — PROBLÉMÁK

A KISEBBSÉGI SORS

A kisebbségi sorsba került magyarság problémái iránt a magyarországi közvéleményben is kezd felébredni a komoly érdeklődés. A még néhány év előtti romantikus kisebbség szemléletet kezdi felváltani a tudományosan megalapozott kisebbségkutató munka, aminek bizalomkeltő alapja az a néhány tudományos ítézmény, amely a kisebbségkutatást tüzte ki feladatául. A legrégebb ezek közül a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, amely a kisebbségi magyarság kulturális és gazdasági helyzetéről már eddig is alapos adatgyűjtést végzett. Újabb keletűek a budapesti Pázmány egyetem kisebbségi intézete, a pécsi tudomány egyetem kisebbségi alosztálya.

Az egyes folyóiratokban is találkozunk egy-egy értékes cikkel, amely a kisebbségi kérdéssel foglalkozik. Így a Magyar Út (protestáns fiatalok hetilapja) egyik legutóbbi számában A főváros és a magyar kisebbségi magyar kultúra c. cikkében Halász Miklós hangoztatja, hogy az anyaország s különösen a főváros közönségének kötelessége a kisebbségi magyarság életét megismerni és kulturális megnyilvánulásait támogatni. A szerző erős szavakkal helyteleníti, hogy ez az érdeklődés még nincsen meg, pedig, a kisebbségi nép... joggal tarthat igényt arra, hogy népének független nemzeti életet élő része, elsősorban a főváros társadalmát kulturális küzdelmében el ne hagyja".

A tudományos objektív kisebbség kutatásnak a jegyében született meg a Láthatár című folyóirat 1923-ban, amely egy esztendő után ugyan hosszabb ideig szünetelt, de 1936-ban újból megindult s azóta értékes tájékoztató munkát végez, állandóan ismertetve az erdélyi, délszláviai és szlovenszkói magyarság kulturális, politikai, és gazdasági életét. Ennek a folyóiratnak a hasábjain februárban értékes ankét indult meg a kisebbségi sorsról. Az ankét, amelyet Makkai Sándor volt erdélyi református püspök, jelenleg debreceni egyetemi tanár indított meg a Láthatár oldalain, átcsapott a napilapok hasábjaira is s bár itt-ott a politikamentes alaphang, amely Makkai cikkét jellemezte, politikai színeződést kapott a válaszokban — eddig is számos értékes és tanulságos megállapítást hozott.

Makkai „Nem lehet” című cikkében nem politikai szempontból nézi a kérdést, hanem legmélyebb gyökerében: a humanum sorsát illetőleg, „mert a kérdést politikai oldalról és pedig mind a két ellentétes oldalról eddig is eléggé vizsgálták, vitatták anélkül hogy egyetlen lépéssel is közelebb jutottak volna valamilyen gyakorlati megoldás lehetőségéhez”. Makkai szerint a társadalmi gazdasági és kulturális viszonylatok, amelyek közé a kisebbségek kerültek, egyre jobban bonyolódhatnak s „a kérdés megoldásának igazi emberi lehetőségei, a belátás és

méltányosság is mindinkább háttérbe szorulnak az előbb említett tényezők szörnyű fizikai kényszere alatt.”

„Van azonban a kisebbségi kérdésnek — írja tovább Makkai — egy minden politikai vonatkozásnál mélyebb vonása is, amelynek komoly mérlegetése még mindeddig seholsem jutott kellő kifejezésre, pedig ha a gyökérről pillantunk, azonnal láthatjuk, hogy minden politikai és minden egyéb megoldási kísérletnek egyedüli alapját képezheti, viszont mellőzése és letagadása önmagában hordozza azt a végzetet, amelyet semmiféle politikai bölcsesség el nem háríthat.” Ezután jut ahhoz a konklúzióhoz, hogy a kisebbségi életnek nem tudja elképzelni semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert maga a kisebbségi kategória méltatlan és lelkileg lehetetlen.”

Volt ugyan egy ábránd — írja — melyet a liberalizmus szelleme táplált s amely azzal kecsegtette a világháború által teremtett kisebbségeket, hogy „az emberiség elnövi szomorú gyermekbetegségét, a faji és nemzeti elfogultságot s helyükbe lép az emberiség egységének öntudata, az általános emberszeretet és a szellem tisztelete.” Ez az ábránd azonban szétfoszlott — egy csöppet se sajnáljuk, mondja Makkai, mert hazugság volt, — s egészen más történet, „a nemzeti öntudat soha nem ismert újértelmű kivirágzása és megteljesedése, mely hadat üzen minden elszíntelenítő és képmutató hazugságnak. A nemzetek megéreztek azt, hogy emberi mivoltuk faji és történelmi sajátágaik öntudatos kiművelésében, nem pedig azoknak feláldozásában áll... Mihelyt az emberi lélek a kommunizmusban meglátta minden általános humanum igazi és végső következményeit, mint egyedüli mentsvárhoz, menekült saját nemzeti géniusának szárnyai alá s kétségtelen, hogy a nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövődőt alakító leghatalmasabb tényezővé vált.”

Az emberséget nemzeti öntudatában újra feltalált Európában azonban a „kisebbségi sors nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg és lényegileg is lehetetlenné és tarthatatlanná vált... Az ember csak a saját nemzeti közösségében érezheti és teheti magát emberré... és a nemzethez tartozó tömbök és egyének csak saját nemzetük szuverenitásának kötelékében találhatják meg az emberhez méltó élet lehetőségét.”

Ami már most a magyar kisebbségeket illeti, Makkai egész pesszimistikusan nézi a helyzetet, amikor leszögezi, hogy „teljesen képtelenek az életre, még akkor is, hogyha az életöszton parancsára ezzel biztatják, vagy hitegetik önmagukat.” Természetesen Makkai is megállapítja, hogy ez nem jelenti azt, mintha a kisebbségi magyarság máról holnapra eltűnhetne, de szerinte képtelen a fejlődésképes nemzeti életre „ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet embernek lenni.” Mindazt, amit a kisebbségek eddig a magyar kultúrának adtak „csöndes hősiesség”-nek minősíti, mit tudat alatti vágyak és ösztönök hajtottak. Azonban „egyetlen kultúra sem fejlődhetik és gyarapodhatnak, ha elvágják azoktól a feltételektől, amelyek éltetik” már pedig Makkai szerint „egy olyan kicsi nemzet mint a magyar, nem bírja meg azt a fényűzést, hogy öt nemzeti kultúrával dicse-

kedhessék, miután még egyet is csak akkor tarthat fenn és fejleszthet, ha összes legjobb erőt teljes elszánt-sággal feszíti meg erre a célra.

Makkai végül, mielőtt levonná a végső konkluziót, hogy „a kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalább is nem csak az, hanem erkölcsi lehetetlenség” — még egy igen figyelemre méltó megállapítást tesz, amelyet tőle, aki az erdélyi magyar kisebbségi életnek másfél évtizedig egyik irányítója volt, komoly figyelmeztetésként fogadhatunk. „Sohase felejtsük el, — írja — hogy van a kisebbségi magyarságnak a külső nyomásnál egy sokkal veszedelmesebb ellensége is: saját élősdiférgei, amelyek vakmerően és szemérmetlenül használják ki azt a helyzetet, hogy a külső imperium nem akadályozza meg, nem töri le, sőt sokszor a maga céljai érdekében elnézi, csendes asszisztenciával támogatja azt a nemzetgyilkos mérgezést, mellyel ezek a paraziták szétrágalmazzák a kisebbségi társadalmat, a gyanúsítások, bizalmatlanságok, kalózkodások állandó termelésével.”

Makkai cikkének fejtegetései — amelyeknek csak egész vázlatos gondolatmenetét ismertettük — természetesen élénk vitát váltottak ki. A Láthatár maga is megjegyzéssel közölte a cikket s többek között leszögezte, hogy a „nem lehet kisérev megállapításával” nem ért egyet a cikkíróval, mert „ma is hiszünk abban, hogy a nemzetek kölcsönös jóakarásával megtalálható az a sorsforma... amely ha nem is végleges megoldást jelent, de legalább enyhíti a mai elmérgesedett helyzetet s lehetőséget nyújt egy véglegesen emberi és jó megoldásnak.”

ÉS MÉGIS LEHET

A Láthatár márciusi számában elsőnek Csuka Zoltán szolt hozzá a felvetett kérdéshez hangsúlyozva, hogy a nemzeti öntudat új értelmű kivirágzása következtében a más nemzet politikai államában élő nemzetrészek életformája is új fogalmazást kíván. A németek, akik a kisebbség tudományban a legmagasabb fokra jutottak, már nem kisebbségről hanem német népcsoportokról (Völkgruppen) beszélnek. „A kisebbségi kategória átértékelésben van s a kisebbségi tudomány feladata, hogy nemzeti öntudat mai hevesége idején is a más nyelvi államban élő nemzetömbök részére az új életforma lehetőségét kölcsönös jóindulattal megtalálja... Az összesség részére tehát a kérdés nem zárulhat a „nem lehet” kimondásával, hanem inkább annak felvetésével, hogy miként lehet... A javítás tehát nem csak a mai kisebbségi nemzetrészek életérdeke, hanem a többieké is, mert Európa majd minden nemzete bizonyos részben kisebbségi vagy többségi és így a kérdés megoldása egyetemes európai érdek. Úgy is mondhatnánk, hogy ez a javítás Európa életmentő akciója.” Félreértések elkerülése végett pedig hozzát teszi, hogy a kisebbségi sors elviselése „lehet, mert kell” és a kisebbségi nemzetrészeknek „lehet

és ki kell tartani ok azon a helyen, ahova az isteni Gondviselés állította őket.”

A pécsi egyetemi kisebbségi intézet ugyanebben a számban válaszol a felvetett kérdésekre. „Makkai Sándor kategorikus megállapításának ellentmond az élet... amely megcáfolhatatlanul azt bizonyítja, hogy kisebbségek voltak, vannak és lesznek... Ma Európában majd negyven millió ember él kisebbségi sorsban s egyik sem mondott le az életről. A kisebbségi magyarság... vallja: Nekünk lehetőségessé kell tennünk mindazt, amit Makkai ma lehetetlenségnek kiált ki. Ha nem így tennénk, foghatnók az ást, hogy megássuk a sírt, hol nemzet sülyedt el. De a nemzet nem akar elsülyedni. A kisebbségi magyarság élni akar, ez pedig az első feltétele az élnitudásnak... Ha pedig a kisebbségi sors erkölcsileg nem lehetetlen, úgy lehetséges politikailag is. Ép ezért nem mondanak le a kérdés jogi, politikai és egyéb szempontból való vizsgálatáról és a reményről, hogy igenis megtalálható egy sorsforma, amely lehetőséget nyújt egy véglegesen emberi és jó megoldásnak.”

Makkai cikkének visszhangja támadt a napisajtóban is és — sajnálatosan itt félreértették a cikk alapgondolatát. A budapesti sajtóban Bertalan István (Budapesti Hírlap) és Katona Jenő (Magyarság) szállnak vitába Makkaival s utalnak arra, hogy Makkai Erdélyben a „Kisebbségi világhivatás” meghirdetője volt. Ő írta le ezeket a sorokat: „A kisebbségek hivatottak már csak szükségképeni helyzetükből következő szenvedéseiknél fogva is egy nemesebb humánium, egy egyetemesebb emberi szellemiség és az igazi, emberterestvériség nagyszerű és gyógyító jövőjének előkészítésére. Semmi szenvedés nem volt és nem lesz ok nélküli, sőt egyenesen gondviselés szerű lesz a világelemben, ha a kisebbségek azt az isteni hivatásukat megértik, vállalják és odaadóan munkálni fogják” (Magunk revíziója). Mindkét cikk Makkait régi elveinek feladásával vádolja. A személyi szempontok kidomborításában még messzebb megy az erdélyi magyar sajtó, ahol több személyeskedő cikk jelent meg. Szász Endre a Keleti Újság-ban személyi támadást intéz Makkai ellen, amit az Ellenzékben Csefő Sándor utasít vissza. A nagyváradi Magyar Lapok vezércikkben (Félreértett írás) objektíven vizsgálja a kérdést s rámutat arra, hogy Makkai szándékát végzetesen félreértették. „Amit Makkai a kisebbségi kategorizálás ellen felpanaszolt, azt már az európai nemzetiségek kongresszusa is magáévá tette... a kisebbségi kategória örökös számszerűsége helyett a népek lelkiismerete, a népek erkölce a kisebb néprészletek számára is elismerést akar.” Hegedüs Nándor a nagyváradi Szabadság-ban, Wuchetich Endre pedig a Déli Hírlapban szóltak hozzá — Makkaival ellentétes véleményt hangoztatva — a vitához.

Vásárhelyi János református püspök, Makkai Sándor utóda is jónak látta egy beszélgetés keretében hozzászólni a vitához (Ellenzék) s le-

szögezni, hogy Makkai cikkéből a helyes következtetés, hogy „A kisebb népeknek össze kell fogniok és keresniök kell a kibontakozó világháramlatok veszedelmei között erők összefogása, jogos törekvések kölcsönös, méltányos elismerése által saját létfeltételeik biztosításának útját.”

A vitában szinte klasszikus magasságokig emelkedik a költő Reményik Sándor hozzászólása az Ellenzék-ben, aki többek között ezeket írja: „Mi csakugyan elhatározottak vagyunk, hogy utolsó csepp vérünkig megmaradunk szülőföldünkön és megmaradunk kisebbségi életkategorióban, a kisebbségi önvédelem jogos útját keressük. Makkai Sándornak, az Újnak, akit éppen úgy tisztelünk, mint a régit, mert hisszük, hogy ma is érettünk és miattunk fáj a szíve, azt válaszoljuk személyeskedés nélkül az elvek és eszmék tisztaságát ohajtónak találni Vele, hogy mi ma is nőni vagyunk képesek, mint ama bizonyos pálma a suly és a kő alatt. Kisebbségi mivoltunkat, a régi Makkai Sándorról szólva: martirpéldának és tanító küldetésnek valljuk, önmagunkon túl, többségi nemzetek számára is. Hiszük, hogy állandó belmisszióval önmagunk között s a lélek végtelen lehetőségeivel a hátunk mögött, a lélekbevaló visszavonulás végtelen útjában bizva egyszer majd nyilvánvalóan is otthonra találunk a minket körülvevő népek között... Az Új Makkai Sándor elcsodálkoztató és megdöbbentő gondolatai mellett állandóan idézgetjük a régi Makkai Sándort: az erkölcsi törvény, mint magyar követelmény bennünk, a Transsylvania csillagok pedig fölöttünk és semmi más. Nekünk lehet, — mert kell!”

KISEBBSÉG VAGY KISEBB NÉP?

Ebbe a vitába kapcsolódik a kiváló erdélyi publicistának Paál Árpád dr.-nak a Láthatár áprilisi számában megjelent tanulmánya, amely önmagában is értékes szempontokat ad a kisebbségi probléma tisztázásához. Paál Árpád arra az eredményre jutott, hogy „a kisebbség fogalma nem alkalmas egy elszakadt néprészlet életigényének jelzésére, mert semmi állandóságot nem jelent, csak muló viszonylagosságot. Még kifejezésben is kapcsolandónak mondtam a kisebbség szóhoz a nép fogalmát s így együttesen a nép kisebbség összetett fogalmában láttam annak jelzését, hogy az illető kisebbség egy nép maradátságára törekszik... a népkisebbség elnevezésnek tulajdonképpen kisebb nép az értelme... Ahol ez az új külön népegység a népkisebbségekből ki nem fejlődik, ott azok csak az előbbi népközösséghez való átvándorlást választhatják, vagy csak kisebbségek lehetnek népi igény nélkül. Ez utóbbi esetben áll elő az illető kisebbségnek egyénekre való szétporladása s azután az egyéneknek felszívódása az ország hatalmi többségi népbe. „Nép nélkül tehát a kisebbség sem fog megmaradni.”

Paál Árpád igen helyesen utal arra, hogy „a népkisebbségnek nem csak egyének számszerű összegének, hanem állandó embercsoportnak, társiasságnak, kollektív lénynek

is kell lennie." Ennek a kollektív lénynek javára azonban — állapítja meg — még nincs jog. „Kikötendő az is, hogy a népkisebbségek alap tulajdonságát, a kisebb népként való életközösségét elismerjük... A népi különülésben lévő egyént csak ez a kollektív alakulás tudja embercéljaiban megtartani és elősegíteni." Erre az alapra helyezkedve szögezi le, hogy „a kisebbségi... népnek legalább a saját kollektivitása elismerése szükséges... a kisebbségi kategória helyett (tehát) más kategorizálást kell a világ hatalmasainak létrehozniok, mert a meglévő kategória erkölcsileg lehetetlen... Erről az üdvös változásról van szó, amely a mai államterületek határain belül is megoldható... s olyan új népszabadsági fejlődés áll elő, melynek nem csak a népkisebbségi sorsba öntött magyar néprésztetek vennék hasznát, de román, szlapon, szlovák, német és minden egyéb népkisebbségek is... Enélkül a mai kisebbségi kategória csak szellemi hontalanságot adhat.

A Láthatár érdekes és tanulságos vitája még nincs lezárva. Legközelebbre Szekfű Gyula hozzászólását és Makкаи Sándor összegezését igéri a lap. Kétségtelen azonban, hogy már eddig is sok értékes észrevétel hangzott el, ami a kisebbségi sors fogalmi tisztázásához vezet.

A SZLOVENSZKÓI MAGYARSÁG

Egyébként a szlovenszki magyar problémáival is egyre gyakrabban foglalkoznak a tudományos folyóiratok. A Szekfű Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar Szemle rendszeresen közöl szlovenszki vonatkozású tanulmányokat s legutóbbi (áprilisi) számában két cikkel is találkozunk.

Moravék Endre a szlovenszki magyar kultúregyesületek történelmi fejlődéséről ad áttekintést. Cikkét az optimizmus jellemzi s a szlovenszki magyar kultúréletének fejlődésére bizakodva tekint. „Némileg megalapozottá teszi reményünket ez a tény — írja cikke végén —, hogy a magyar kultúregyesületek egymás után fejlődtek ki és alakultak meg szerény kezdetből a kultúrélet minden terén, ahogyan éppen a község és a körülmények kívánták. Különösen a legutolsó évek mutatnak örvendtes fellendülést és haladást sok területen. S ha e kultúrmunkának sok hiányossága is van — rendszertelenség, a városokban túlszervezettség, a kultúrmunkások túlterheltsége s a nagy tömegek közönye — kár lenne e pesszimizmus hibájába esnünk. A magyar kultúra az elmúlt közel 20 esztendő alatt annyi vitalitásról és fejlődés képességről tett tanúságot, hogy fennmaradására, megizmosodására, hiányosságainak és hibáinak kiküszöbölésére jogos reménységgel számíthatunk.”

Sokkal pesszimiztikusabb már Borsody István ugyanitt megjelent tanulmánya (Magyarok kultúrája Csehszlovákiában). Alapítétele, hogy „a szlovenszki magyarorszag ma magyar kultúra hiányban szenved, mint mondani szokás: válságban van. A csehszlovákiai magyar kultúra válságát részben ugyanavval lehet indokolni, hogy a Középosztály tagjai a multban nem váltak eléggé izmos kultúrréteggé, mely kultúrát tudna ápolni és emelni önnön erőiből akkor is, ha anyagi érdek, vagy felső nyomás gépezetszerűen nem mozgat többé. Erősebb, öntudatosabb társadalmat nem érhe-

tett volna annyi veszteség, mint éppen a szlovenszkói magyar kisebbséget... Távolból még ma is úgy a látszhat, mintha a szlovenszkói magyar kultúra élete mozgalmas lenne, amint ezzel szokás is volt dicsekedni egyidőben. De közelebről könnyen győződhetünk meg arról, hogy a mozgalmak részben kis körben hatnak és nem terjesztenek elég magas kultúrát... Annyira atomizálódott a magyarok élete Szlovenszón, annyira mindenki saját sorsának árvája... mert mindaz, ami egyesületekben újságokban vagy akármilyen kollektív szerepben napvilágot lát, az többnyire — sajnos — igen távol van az egyesek életétől." Borsody szerint a „biztató jelek, melyek a társadalmi regenerációt hirdették: parasztság, munkásság, kispolgárság rétegeinek fel-emelkedése — ezek sem mutatnak megnyugtató kibontakozásra. A középosztályból feltörő rétegek nem idomulnak a polgári élet városi szintjeihez, hanem parlagi módon nyomulnak be a társadalomba. A színvonal kérdésén mulik ma az alakuló új középosztály életrevalósága. Az eddigi eredmények nem elegendhetnek ki. Vidéki elszigeteltség, nyomasztó gondok, szellemi eltompultság, elkedvetlenedés szállja meg Szlovenszón városait. A magyar városi polgárság maradványai éltető nedv híján száradnak. Az öregek kultúrája elfakul, mert nem tartanak lépést a mai fejlődéssel. A fiatalok is távol élnek a dús magyar formáktól és felemás műveltséggel botorkálnak. Ilyen a tömeg..."

Ebbe a sötét képbe Borsody szerint még zavarólag furakodik be az ideológiai önmegkülönbözés is, amely folytonos bajt okoz a szlovenszkói magyar kultúra ápolójának. Az egyoldalú, idejét mult konzervativizmus és az esztelenül „haladást" hajszolók állnak szemben egymással s közben hányan vannak, a szlovenszkói magyarok között, akik intelligens létükre nem tudnak egy nyelven sem rendesen beszélni és helyesen írni, nem ismerik egy nemzet irodalmát, vagy történelmét sem! Sovány a szellem élete, fakul a nyelv, mindenki úgy segít magán ahogy tud. A legtöbben nem tesznek semmit."

A sötét képbe csupán néhány reménykeltő színt vegyít: „Nyereségnek számít — írja Borsody — a komoly gondolkodás, ami az évek folyamán széles rétegekben megérett. A kisebbségi magyarság nagyon értékes emberanyaga a magyarságnak. Csak a pillanat tanulsága szerint nem képes megmutatni értékeit, mert élete még rendezetlen, zavaros. Az erők szétforgácsolódnak, a kultúra vajudik."

Sajnos, amilyen pesszimiztikus Borsody egész gondolatmenete, amely bár sok igaz meglátást tartalmaz, mégsem ad egész hű képet a szlovenszkói magyar szellemi életről — ugyanolyan konklúziója is: „Javulásra, változásra lenne szükség. A kisebbség erejéből, belülről kell jönnie a döntő elhatározásnak... tette is csak akkor képes, ha a világ körülményei kedvezőbbé válnak körötte." Ez a konklúzió hibás — úgy vélem — s talán a jövő — reméljük — megcáfolja.

REMÉNYIK SÁNDOR

A lelkiismeret, a kötelességtudás és az érzékenység költője Reményik Sándor. Nem véletlenül múlt a választás, hogy a kisebbségi lírikusok közül elsőnek kapta meg a Baumgarten díjat. Ha Reményik verset olvasunk, mindig ott érezzük a háttérben a kisebbségi élet mélybevágó élményét, tapasztalatait, tanulságát.

Nem a mi dolgunk igazságot tenni,

A mi dolgunk csak: igazabbá lenni — írja és ez igazabbá-levés, a költő belső mondanivalójának és külső magatartásának kínos figyelemmel őrzött harmóniája határozza meg írói pályáját. Az erkölcsi tartalom éppolyan fontos nála, mint az esztétikai érték. Reményiket nemcsak a vers, hanem egyéniségének ez a külső, szuggesztív ereje is segítette a népszerűség elérésében. Ha az államfordulat utáni esztendőkre emlékezünk, akkor az ő verseit épúgy tömegmozgató erőnek kell tekintenünk, mint pl. Szabó Dezső „Elsodort falu” c. regényét. A frissen vonagló magyar fájdalomnak legmeggrázóbban sikoltó hangját szóltatta meg és nagy érdeme, hogy művész tudott maradni a szónoki kifejezés könnyű súlyú emelvényén is.

Akárhonnán közelítünk feléje, mindig zárt egyéniségének falaiba ütközünk. Ösztönös lírikus, aki mindig frissen, élményszerűen alkot mondanivalójának fény- és árnyoldalával együtt. Kifejezése világos és pontos, de talán nem ismeri eléggé a félig rejtett szó zamatát. Versei könnyedén, engedelmesen suhannak tudatunkba akkor is, amikor járatlan utakra szeretnénk kapaszkodni. A logika gépezetének ez a hibátlan működése nyomja el benne többször a teremtő ihletet és hervasztja néha zörgő szavakká a vers tiszta zengését.

Tulajdonképpen kétfős arcú a költészete. Az egyik abból a nyomból fakad, amelyet Juhász Gyula magába süllyedt mélabúja fakasztott a magyar talajon, a másik pedig sorstestvéreire néz, akikkel közösséget érez és akiket tanítani akar.

Költő vagyok.

Kité vagyok?

— Hiába nekem szegzett fegyverek —

Először Istené,

Aztán önmagamé,

Aztán a tietek.

(Elefántcsonttorony 1931-ben.)

Néha leheletszerűen gyöngéd verseket ír, máskor meg dübörög a pátosz mondanivalójában és ódái szárnyalással röpít a magasság felé. Leikének lényege a tétovázás; az erő, a szilárdság és a biztonság után való szinte nőies vágyakozás. A kétség mardosása aláássa különértékelését is és ebből születnek meg ilyen sorai: „A Fény fölségét, csak felszinem fogta, és mégis napnak hittek engemet.” Ennek a léleknek

nehéz súly a vállalt föladat, a közösség harcaiba való bebocsátkozás, de ugyanakkor ez a töprengés nyitja meg előtte az emberi mélységek sötét vizeit és a fájdalom jogán váltja meg a nyugalmas öröm ritka percét.

Érzékenysége minduntalan résen áll és kifejleszti benne az emberi és nemzeti lelkiismeretet. Reményik lelkében minden kétsége ellenére is vannak megingathatatlan, örök értékű eszmék, amelyekhez mérí minden gondolatát és cselekedetét. Ez a sajátos adja meg költészetének nevelő értékét és avatja őt az erdélyi magyarság vezető költőjévé. A magyarság fennmaradásáért való lelki viaskodása valóban megrázó és tipikusan kisebbségi verseket termel (Ahogy lehet, Minden nagy és kicsi Napoleonnak stb.), amelyek ebben a nemben egészen eredetiek, és szellemi elődök nélkül valók.

A másik Reményik Sándort a pókhálószerű megérzések, a hangulatok finom átélése jellemzi. Képei nem festőiek, általános fogalmakat használ és aránylag kevés kifejezése, szava van. Táviatot tud adni azonban verseinek, mert a költő ösztönszerűségével csoportosítja gondolatait és a megénekelt tárgyakon is sokszor érezzük az új beállítás eredetiségét. Filozófiája érett és tiszta, mint az éles, hegyi levegő, csak kár, hogy némelyik versében a gondolati elem elnyomja az élmény üdeségét és száraz ízt kever beléjük.

Reményik Sándor költészete korunk virága és Erdély üzenete az egyetemes magyarságnak. Ha van költő, akit a magyar kisebbség a nemzet lelkéből fakadó élmények alapján magáénak vallhat, akkor Reményik Sándor az. Költészete jellegzetesen és hiánytalanul illeszkedik bele a háboru utáni korszak szellemi termésébe.

A HANGJÁTÉK ESZTÉTIKÁJA

A rádió révén egy új irodalmi műfajjal gazdagodtunk: a hangjátékkal. Alig esztendőkkal ezelőtt tanúi voltunk kezdeteinek, figyelemmel kísérhettük váratlan fejlődését és ma, a kezdet évei, a legkirívóbb hibák kiküszöbölése után már abban a helyzetben vagyunk, hogy jövőbeli lehetőségeiről beszélhessünk és meghatározhassuk irodalmi rangját is.

Új irodalmi műfaj? A jelek szerint feltétlenül az! Egy rövid visszatekintés igazolni fogja, hogy a megállapítás korántsem elhamarkodott.

A hangjáték őse maga átdolgozatlan színdarab volt, a színpadi előadásra szánt dráma, amelyet a szereplő színészek egyszerűen beolvastak a mikrofonba. Tudjuk, hogy ezek az eldekklamált, beolvasott színdarabok többé-kevésbé élvezhetetlenek és gyakran érthetetlenek voltak. A hallgató nem tudta kellően figyelemmel kísérni a cselekmény menetét, nem ismerte ki magát a szereplőkben és legfeljebb a szép szó zengését élvezhette olyan daraboknál, amelyeket előzetesen már jól ismert. Rendezői munkáról ezeknél a darabfelolvasásoknál még alig volt szó. A rendező szerepe kimerült abban, hogy megszabta az előadás, azaz a felolvasás ütemét.

Az első kísérletek után könnyen meg lehetett oldani azt a problémát, hogy a hallgató felismerhesse a szereplőt, aki a mikrofonba beszélt. Az előadó színészeket hangjuk árnyaltsága és színezete szerint kezdték összeválogatni. Nem lehetett egy darabban hasonló hangú színészeket szerepeltetni. Csengő tenor mellé mély basszus, szoprán mellé alt, sima hang mellé érdes csengésű hang kívánkozik. Színpadon a hangok egyfésülésége sohasem hat zavarólag; a néző pillanatok alatt a ruháról, a maszkról, termetről, mozgásról és gesztusjátékról felismeri a szereplőt. A rádió azonban kikapcsolta a szemet, a játékot tehát csak egy érzékszervre, a fülre kellett beállítani. Próbák révén bebizonyosodott az is, hogy nem minden színész állítható mikrofon elé. A gép könyörtelenül elárulta és felnagyította a legkisebb beszédhibát. Selypítő, sziszegve, pöszén beszélő színész neveltségessé vált a gép előtt. Csak a tisztán, zavartalanul csengő orgánumnak kegyelmezett a mikrofon.

Az a felismerés, hogy a színész egyedül a fülhez szólott, törvényszerűen el kellett hogy tüntesse a szavalótónusú felolvasást. A mikrofon előtt a színésznek, szöveggel a kezében, meg kellett játszania szerepét, élnie kellett azt a személyt akit alakított, olyan benső átéléssel, mintha színpadon állna a néző előtt. A színész szereplése tehát hasonlatos lett a színpadi játékhoz. De csak átélésben, a szerepnek élményszerű elmondásában hasonlatos, mert más a színpad és más a mikrofon. A gép előtt a hangnak legváltozatosabb kezelésével pótolni kellett az elmaradt, a láthatatlan gesztusjátékot. Az előadó színész játékát egyedül az a tény szabta meg, hogy láthatatlan és szereplése csak a fülnek szól.

Az így másult, hangefektusokra felépített színészi teljesítménnyel egy-

*) Felolvasásra került a pozsonyi rádió magyar óráján 1937 márciusában.

idejüleg megkezdődött a rádiórendező és az író benső munkája is. A színpadra szánt mű nem maradhatott meg eredeti formájában. A cselekményt megfelelő összevonásokkal, jelenetkihagyásokkal és az eredeti szövegbe iktatott magyarázó részekkel, világossá, könnyen áttekinthetővé kellett tenni. Újításként beleszórták gyakran a párbeszédbe a szereplők nevét is, hogy a hallgató rögtön tudja, ki beszél. Egy új mikrofon szereplő is jelentkezett: a bemondó, aki a felvonások vagy képek elején ismertette a cselekményt és aki olykor a játék folyamán is szóhoz jutott, amikor nyilvánvaló volt, hogy a hallgató utalás vagy magyarázat nélkül elveszti a cselekmény fonalát. Ez a megoldás művésziellen, de technikailag helytállóan bizonyult.

Nyilvánvaló, hogy a formai problémák megoldása nélkül csak valami teletelés, művésziellen kísérletezést köszönhetünk a technikának. Az íróra várt a hangjáték formai megoldásának kérdése. Az író felbontotta a dráma felvonásokra és képekre tagolt épületét. Tudva azt, hogy nincsen helyhez, színpadhoz kötve, technikai újításokat alkalmazott. A színpad sűrítést kíván, a mikrofon megengedi a cselekmények folyamatosabb, filmszerű lepergetését. A történet időrendben lehet érzékeltetni a mikrofon előtt, ami által a rádiódarab írója egészen váratlan lehetőségekhez jut. Ha például a szereplő jelenete végén azt mondja, hogy lóra száll és elvágta valamerre, a következő pillanatokban mi további folyamatos cselekménynek tanui lehetünk, hallhatjuk a ló nyerítését, a paták dobaját. A hangjáték író tehát hangokkal érzékelteti az eseményt és folytonosságot ad a cselekménynek. A játék színhelyei percről-percre váltakozhatnak, oly gyorsasággal és zökkenők nélkül, mint a filmben. A rendezőnek mindössze azt kell szem előtt tartania, hogy a változásokat tisztára a fül számára érzékeltesse.

A cselekmény menetének, változásának érzékeltetését a rendező a hangkuliszákkal éri el. Két új fogalommal találkozunk a hangkulisszával és a zajmesterrel. Egyes készülékek, hanglemezek ma lehetővé teszik, hogy a hallgató minden hangulatot a játékkal kapcsolatban élményszerűen megélhessen. A zajmester, a rendező technikai segédje, készülékeivel és hanglemezeivel kitűnően kikeveri egy közlő vonatnak zaját; de vihart, árvizet, erdei ébredést ugyanúgy érzékeltet előttünk, mint egy nagyvárosi ucca forgalmát. Megfelelő hanglemezekkel minden hangulatra lel zenei aláfestést és az írókat megsegíti abban, hogy a különálló hangképek összefolynak és folytonosságot érezen a hallgató.

Tagadhatatlan, hogy korunk eltechnikaizálódott embere rokonszenvvel kíséri ezt a most kialakuló új játékformát. Élénk tempóra, riportszerű irodalmi élményekre beállított idegzetének megfelel a hangjáték rohanó stílusa, filmszerű cselekményével, gyors ütemével, váltakozó képeivel. Az átlagolvasó ma egyre ritkábban nyul a nagy klasszikus regényírók művei után, de szívesen meghallgatja például hangjáték formájában a Karenin Annát vagy a Gösta Berlinget. Amíg az írók kiválóbbjai nem foglalkoznak eredeti hangjátékok írásával, ezek a regényekből készült hangjátékok jelentik az irodalmi színvonalat. Költői elmélyülésről, jellemábrázolásról környezet és tájfestésről le kell mondanunk, de megkaphatjuk kielégítően a történet érzékeltetését, a cselekmény drámaiságát és olykor szerencsésebb párbeszédekben némi lírát, ízelítőt az igazi alkotásból is. Úgy vagyunk vele, mint a nagy drámák vagy regények után készült filmekkel: a költő mély mondani-
valója foszlányokban elhal néhány hangképben.

A legtöbb hangjátéknak feltűnő hibája, hogy minden áron újat akar nyújtani és nem számol a gép kötöttségeivel. Nem számol azzal, hogy a hangok állandó krescsendójában elhal az író mondanivalója. Minden alkalommal, amikor a zajmester túlságos szerephez jut és a hangkulisszák előtérbe kerülnek, elvész valami a játék benső értelméből. A tapasztalat azt mutatja, hogy csinján kell bánni a hangkulisszákkal. Ahol túl zajos a kulissza, ott elvész a szó szerepe és megfeneklik a játék. És másik legfőbb feltétele a jól érthető hangjátéknak, hogy kevés szereplőt vonaltasson fel. Egyetlen érzékszervünk, a fül nem követheti oly figyelemmel a játékot, mintha szemtanui is volnánk. Számolni kell tehát a hallás kötöttségével; a leegyszerűsített cselekményt az írónak a legkevesebb szereplővel kell érzékeltetnie.

Fájlalható, hogy ma még kevés verbéli író foglalkozik eredeti hangjátékok írásával és a stúdiók műsorán a kelletténél nagyobb szerephez jut a műkedvelő. Ennek az a következménye, hogy a hangjáték technikai részében ugrásszerű, káprázatos haladást mutat, színészi és rendezői produkcióban szerfölött bravúros, de tartalomban méo igen igénytelen. A túlságosan rövid, allg pár esztendő múlt, csak éppen körvonalalaiban mutathatta meg azt, amit hangjátéknak nyújtania kell: az igazi mély irodalmi élményt. Nem állhatunk meg ismertebb szindarabok vagy regények hangjátékra való átdolgozásánál. A hangjátéknak egészében önálló, eredeti műfajjá kell kefejlődnie!

Az eddigi kísérletek igazolták, hogy nem minden ismert klasszikus mű alkalmas rádiódarab. Shakespeare romantikus Rómeó és Juliája dikciója nemességével, fiatalos tüzével és erős drámaiságával kitűnően hat a mikrofon előtt, de már például a Makrancos hölgye teljesen alkalmatlan a hangjáték szempontjából. Hogyan is érzékeltesse a gép azt a nagyszerű, nevetető jelenetet, amikor Petrucchio a gögös Kata előtt álszent hangon, szánakozva emlegeti, hogy sántának mondják. A színen ekkor feipattan a makrancos Kata és begyesen ellép az ifjú előtt. Petrucchio elérte, amit akart, látjuk a szemünkkel, ahogy megsétáltatja Katát. Mikrofonban elhal a jelenet grotesksége. Elvész mindenütt a gesztusban, az arcjátékban rejlt kórikum vagy drámaiság, csak hang marad meg, ez szabja meg a játék lehetőségeit és határait.

A hangjátéknál az író szerepe ott válik értékesé, amikor lehetővé teszi, hogy a játék lélektani finomsága, a mondanivaló lelke és költőisége ne haljon el a gépben. Azt az izgalmat, aminek a fül tanuja lehet, ne a hangkulisszák, hanem az író szava teremse meg. Ez az írói feladat még a jövőé. A jövőnek kell megmutatnia, hogy a hangjáték nem valami technikai csodabogár, hanem a mában erősen gyökérző új irodalmi lehetőség.

A technika hozta a legfelemásabb művészi alkotást: a filmet és ugyancsak a technikának köszönhetjük a felemás kezdeteiből egészséges életre törő újdonságot: a hangjátékot. A rádiórendező már megtette a magáét, amikor a szereplő színészeket az egyhangú felolvasás helyett a hangra a hallásra beállított újszerű játékra kényszerítette és hangkulisszákkal színesebbé és valóbbá emelte a játékot. **Az író eljövendő feladata volna kiaknázni az új lehetőségeket, hogy a hangjáték benső formájában és tartalmában is rerezentálón kialakuljon. Hálás feladat ez, mert hiszen egy hangjátékleadásnak több hallgatója lehet, mint száz színpadi előadásnak. A lehetőségek is nagyok és ösztönzők. Ma tehát egyedül az írón mulik, hogy értéket lássunk a hangjátékban, jó könyveknek, igazi színháznak egyenrangú mását vagy csak irodalmi mázzal bevont technikai csudát.**

MILYEN VÉLEMÉNYE LEHET EGY CSAK CSEHÜL BESZÉLŐ EMBERNEK IRODALMUNKRÓL ?

Az irodalom minden nép, nemzet lelkének, kultúrájának, műveltségének tükré. Az a nép, amelynek nívós irodalma van, nem lehet kultúrátalan, mert az irodalom színvonala kétségkívül a kultúra fokmérője.

Amikor nap mint nap hallunk, olvasunk a cseh-magyar kultúrközeledésről, amely kisebbségi kultúréletünk egyik legfontosabb program-pontja, nem érdektelen kérdés az, hogy mit ismerhet a cseh közvélemény, a csak csehül beszélő olvasóközönség irodalmunkból. Azaz a kérdés megfordítva: mennyi és milyen magyar szépirodalmi alkotás van eddig lefordítva cseh nyelvre.

Nyelvi elszigeteltségünk következtében nagyon fontos kérdés ez, hiszen éppen az irodalom az az út, amelyen át legkönnyebben, legjobban ismerheti meg egymás lelkét két nemzet, nép.

1843-tól kezdve (az ezt az évet megelőző esetleg megjelent fordításokat nem sikerült felkutatnom) napjainkig összesen 908 magyar szépirodalmi fordítás jelent meg cseh nyelven. Ez a szám az összes magyarból cseh nyelvre átültetett és megjelent fordítást adja meg. 117 esetben történt meg az, hogy egyazon magyar szépirodalmi terméket kétszer, vagy még többször is lefordították cseh nyelvre, illetőleg egyazon mű fordítása több ízben jelent meg. Így tulajdonképpen eddig 731 magyar szépirodalmi alkotás jelent meg cseh fordításban, amely 136 magyar író tollából származik.

A legtöbb magyar-cseh fordítás, számszerint ötvennyolc 1895-ben jelent meg, de az 1892, 1894, 1896 és 1897. években is meghaladta a fordítások száma az ötvenet. (Ezekre az évekre esnek Jókai regényeinek fordításai!) A kilencszázas évek közül 1912-ben jelent meg a legtöbb fordítás, számszerint huszonkettő, míg az államfordulat utáni évek során 1922-ben fordították a legtöbbet magyarról cseh nyelvre, összesen tizenhét művet.

A magyar-cseh szépirodalmi fordítások évi átlaga (9.75%, azaz évenként majdnem 10 fordítás) nem fedí teljesen a valóságot. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy 1843-tól kezdve vettük figyelembe a megfelelő adatokat, aminek következtében több olyan év is belekerült az osztószámba, amelyben egyáltalán nem jelent meg magyar-cseh fordítás. Egészen 1853-ig összesen csak egyetlen magyar mű volt lefordítva cseh nyelvre és 1860-ig is csak tizenötre emelkedett ez a szám.

Szerettem volna a magyar-cseh fordítások számát, évi átlagát összehasonlítani a többi európai nyelvről csehre fordított szépirodalmi termékek számával, sajnos azonban ilyen kimutatásra minden utánjárásom ellenére sem sikerült ráakadnom.

A fordítók közül Jókai regényeinek fordítója, G. N. Mayerhoffert volt a legszorgalmasabb. Összesen 405 magyar szépirodalmi terméket ültetett át cseh nyelvre, ami igazán csodálatos nagy teljesítmény. Több jó fordítás fűződik Brábek Ferenc (49), L. F. Budínsky (L. Fríč) (25), L. Kostoiný (23), V. Vyhnálek (18) és B. Andres (16) nevéhez.

A fordítások egy része külön kötetben jelent meg, viszont sokkal több napilapok, folyóiratok hasábjain, vagy naptárakban, évkönyvekben.

Itt adom azon cseh folyóiratok, napilapok, naptárak, évkönyvek jegyzékét, amelyekben magyarból fordított szépirodalmi művek jelentek meg: (A zárójelbe tett szám a megjelent fordítások számát jelenti.)

Amor (4)	Národní Listy (33)
A-Zet (1)	Národní Politika (61)
Besedy Lidu (19)	Naše Hlasy (1)
Budijov (1)	Našinec (3)
Časopis České Muzea (5)	Níva (7)
Česká Politika (4)	Nové Mody (4)
Česká Včela (4)	Nový Boleslavan (1)
České Slovo (8)	Ostravice (2)
Českomoravský Posel (1)	Otavan (1)
Československá Republika (6)	Paleček (6)
Český Figaro (1)	Palečkův Hum. Kalendář (1)
Český Denník (1)	Paříské Mody (5)
Český Jih (8)	Pardubický Obzor (2)
Český Sever (1)	Posel z Podhoří (3)
Český Svět (3)	Posel z Podhoran (1)
Český Východ (2)	Pcutník od Otavy (1)
Český Venkov (2)	Pizenské Listy (66)
Dělník (1)	Pramen (1)
Duch Času (1)	Pravda (3)
Hlas Národa (90)	Prážísky Kalendář (1)
Hlasy z Chrudímska (7)	Přemysel (kalendář) (3)
Hudební Listy (1)	Radhost (1)
Hvězda (3)	Ratibor (5)
Illustrovaný Zpravodaj (3)	Rochův Dom. Radce (1)
Jičínský Obzor (1)	Rozkvět (5)
Kalendář českých vyslužilců (4)	Ruch (1)
Kalendář Chrastinův (1)	Šumavan (4)
Kalendář Vlast (1)	Slavia (Romanové Listy) (2)
Lidové Divadlo (1)	Svat. večer (1)
Lidové Listy (1)	Světozor (16)
Lidové Noviny (5)	Večerní noviny (1)
Listy ze záp. Moravy (12)	Venkov (9)
Lumír (17)	Vesna (2)
Malý čtenář (2)	Videnský Denník (2)
Moravská Orlice (23)	Vlast (kalendář) (1)
Moravské Listy (4)	Vyšehrad (1)
Milos. Hospodář (1)	Zábavné Listy (28)
Národní Kalendář (3)	Zlatá Praha (2)

A napilapokban, folyóiratokban, naptárakban, évkönyvekben megjelent magyar-cseh fordítások kiadási és nyomtatási helye kivétel nélkül a történelmi országok, kivéve a Videnský Denník-ben megjelent két novella, amely természetesen Bécsben hagyta el a sajtót.

A könyvekben megjelent fordítások kiadási és nyomtatási helye

egyetlen kivételével szintén a történelmi országok. A kivétel: M. Jókai: *Souboj s Bohem* (Párbaj Istennel), amely regény cseh nyelven Sláma fordításában és kiadásában, 1872-ben Pesten jelent meg.

A fordított írók névsora a következő:

(Igyekszem mindenütt az értékesebb fordítások címét megadni. A számok az illető írótól csehre lefordított írások számát adja. Rövidítések: n = novella, elbeszélés, stb., sz = színmű, r = regény, k = költemény.)

Az író neve	Cseh nyelvre lefordított írásainak száma		
	Napilap, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Abonyi Árpád	n: 5 r: 1		
Ady Endre	k: 29 (?)	n: 2 k: 1	
Ágai Adolf		n: 1	
Andor Károly		n: 1	
Arany János	k: ? (Balladái)	k: 1 (Buda halála)	
Almási Balogh Tihamér	n: 1		
Balázs Sándor	n: 5		sz: 1
Baján Miklós	n: 1		
Bányai Pál		r: 1 (Fakó földek)	
Bársony István	n: 4 r: 1	r: 1 (A királytigris)	
Bede Jób	n: 1		
Békefy Antal	k: 2		
Békeffi István			sz: 1
Béla Henrik		n: 1	
B. Bajza Lenke	n: 1		
Berczik Árpád	n: 7 sz: 1	sz: 1 (A bálkirályné, Egy szellemdús hölgy.)	sz: 1
Bíró Lajos		n: 1	
Boross Elemér		sz: 1	
Bródy Sándor	n: 2 r: 1	n: 5 r: 2 (Színészvér, A két-lelkű asszony)	sz: 1 (A tanító-nő)
Bús Fekete László			sz: 1
Csiky Gergely		n: 2 sz: 1 (Buborékok) r: 2 (Arnold, Az első és második)	sz: 1 (Proletárok)
Derecskei A.	n: 1		
Dóczy Lajos	n: 1	sz: 1 (A csók)	sz: 1 (Utolsó szerelem)
Drégely Gábor		sz: 1	sz: 2
Br. Eötvös József	k: 1 (A megfagyott gyermek)	r: 3 (A falu jegyzője, Téli vásár)	

Az író neve	Cseh nyelvre lefordított írásainak száma		
	Napilap, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Erdős Renée	n: 2		
Faludi Ferenc	r: 1		
Farkas Károly	n: 1		sz: 1
Farkas Pál	n: 2		
Fekete Alfonz		r: 1	sz: 1
Fodor László			sz: 7 (A töltőtoll, A templom egere, Dr Szabó Juci, Erettségi)
Forgács Sándor			sz: 1
Földes Imre		r: 1 (A halászó macska uccája)	sz: 3
Földes Jolán			
Gabányi Árpád	n: 3 r: 1 (Proletárok)		
Gábor Andor	r: 1	r: 1 (Út a dicsőséghez és hatalomhoz)	sz: 1
Garay János	k: 1		
Gárdonyi Géza	n: 4		
Guthi Soma			sz: 1
Gyarmathy Zsigáné	n: 4		
Gyulai Pál	n: 2 (Nők a tüdő kör előtt)	n: 1	
Hatvany Lili		r: 1	sz: 1 (A szerelem párbaja)
Heltai Jenő	n: 1	n: 1 r: 1 (Második feleségem)	sz: 2
Herczeg Ferenc	n: 48	n: 8 (Böske, Erzsi, Erzsébet, Szabolcs házassága)	
	r: 4 (Simon Zsuzsa, Gyurkovics fiúk, Az első fecske; Fenn és lenn)	r: 5 (Gyurkovics fiúk, Gyurkovics lányok, Fenn és lenn, Simon Zsuzsa)	
		sz: 1 (A dolovai nábob leánya)	sz: 1 (Gyurkovics lányok)

Az író neve	Cseh-nyelvre lefordított írásainak száma		
	Napló, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Hevesi József	n: 9 (Scarabeus)	n: 1	
Horváth J. H.	n: 1	n: 45	
Jókai Mór	n: 131 r: 8	r: 61 (A jövő század regénye. A köszívü ember fiai, 2 kiad. A lőcsei fehér asszony, 2 kiad. Akkik kétszer halnak meg. Asszony kísért, Isten kísért. A szerelem bolondjai, 2 kiad. Az arany álarc. Az aranyember, 4 kiad. Az élet komédiásai, 4 kiad. Az új földesúr. Bálványos vár. Egy az Isten. Cigánybáró. Egy hírhedt kalandor a XVII. századból, 2 kiad. Egy magyar nábob, 2 kiad. Egész az északi pólusig. Erdély aranykora, 3 kiad. Egy játékos, aki nyer. Enyém, tied, övé. Gazdag szegények. Fekete gyémántok, 3 kiad. Fekete vér. Kárpáty Zoltán, 2 kiad. Kis királyok. Lélekidomár. Névtelen vár, 3 kiad. Nincsen ördög. Párbaj Istennel, 3 kiad. Páter Péter, 2 kiad. Politikai divatok. Rab Ráby, 2 kiad. Szabadság a hó alatt, 2 kiad. Szegény gazdagok, 2 kiad. Szép Mikhál. Török világ Magyarországon.)	
Jósika Miklós	n: 1 (Borne-missza Anna)	n: 1 (A hűtlen hív)	
Juhász Árpád - Sipos Iván		r: 1 (Abafy)	sz: 1 (Uri-kaszinó)
Justh Zsigmond	n: 2	n: 1 (Nazarénusok)	
Kabos Ede	n: 2.		
Kafka Margit		n: 1 (Állomások)	
Kacziányi Géza	n: 5 (Egy évig mondurban)		
Kádár Lehel	n: 2		
Kálnicky András	n: 1		
Kaposi Béla	n: 2 (Az öreg bolond)		
Karczag Vilmos	n: 6		

Az író neve	Cseh nyelvre lefordított írásainak száma		
	Nepilap, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Kendi Géza	n: 1		
Karinthy Frigyes	n: 7 (Tanár úr kérem)		
Kisfaludy Károly	n: 3 (Fehér palást, Karácsonyest, Bűn és bűnhődés)	n: 1 (Sulyosdi Simon)	sz: 1 (Szeget szegget)
Kóbor Tamás	n: 8 (Adél és Alfréd, Fennella, India)		
Korcsmáros Nándor	r: 1 (Marianne)		
Kozma Andor	n: 1 (Egyszer egy író)		
Körmendi Ferenc	n: 6 (Szegény rokon, A tolvaj, Napok és évek)	n: 2 (Humoros történetek)	
Lakatos Lajos		r: 5 Via Bodenbach Budapesti kaland és a trilógiája: Boldog Emberöltő)	sz: 1
Lengyel Menyhért - Bíró Lajos			sz: 2 (Cárevnya)
Lengyel Menyhért			sz: 5 (Tajfun, Árnyék, Seybold, Teta Rosa)
Lipcsey Ádám	n: 1		
Madách Imre			sz: 2 (Az ember tragédiája, 2 kiad.)
Malonyay Dezső	n: 1	r: 1 (Idegen emberek)	
Márai Sándor		r: 1 (Megölt lélek)	
Margittay Dezső	n: 3		
Márkus József	n: 2		
Máriaffy Dávid	n: 1	r: 1 (Amerika cézárja)	
Méray Horváth Károly		n: 26 (A jó palocok Falusi történetek A pernye A gyerekek Két választás Magyarországon)	
Mikszáth Kálmán	n: 94	r: 3 (Szt. Péter esernyője A beszélő köntös Prakovszky, a siket kovács)	
Molnár Ferenc		r: 1 (A Pál-uccai fiuk) sz: 1 (Az ördög)	sz: 6 (A testőr, Liliom, Olympia, A farkas, Egy, kettő, három, Játék a kastélyban)
Molnár Ferenc és Halmy Béla		sz: 1 (A reklám tolvaj)	

Cseh nyelvre lefordított írásainak száma

Az író neve	Cseh nyelvre lefordított írásainak száma		
	Napitap, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Molnár László	n: 1	n: 1	
Móricz Zsigmond		r: 1 (Légy jó mindhaláig)	
Morocz György	n: 1		
Munkácsy Kálmán	n: 2		
Muray Károly	n: 19	sz: 1 (Huszárszerelem)	
Nagy Endre	n: 1 (Zoli)		sz: 1 (A miniszterelnök ur)
Obernyik Károly	n: 1 (Az özvegy)		
Pálffy Albert	n: 1		
Palotás Fausztin	n: 3		
Pásztor Árpád			sz: 1 (Jácintka)
Pekár Gyula		n: 1 (Atlantisz csókja) r: 2 (Hatalom, 2 kiad.)	
Petelei István	n: 1		
Petőfi Sándor	k: 15	k: 1	
Rákosi Jenő			sz: 1 (Aezopus)
Rákosi Viktor	n: 52 (Sipulusz h.)	n: 2 (Az oroszlánketrecben)	
Raggamby András és Békeffy László			sz: 1
Révész Gyula	n: 1		
Revický Pál	n: 1		
Sebők Zsigmond	n: 2		
Siklósy József	n: 1		
Somló Erzsébet		n: 1 (Cigánybecsület)	
Spielberger Leó	r: 1		
Szabó Dezső		r: 1 (Segítség, szlovákból átültetve)	
Szatmári E.	n: 1		
Szántó András és Vaszary János			sz: 1
Szécsei Ferdinand	n: 1		sz: 1
Szecső Vilmos	n: 2		
Szederkényi Anna	n: 1 (Katonasapka)		
Székely István			sz: 1 (A felhőkarcoló)
Szekula Jenő	n: 1 r: 1 (A fekete báró)	r: 1 (A rabszolga és a római nő)	
Szenes Béla		sz: 1	sz: 8
Szép Ernő			sz: 1 (Azra)
dr. Sziklay János	n: 1		
Szomaházy István	n: 1	n: 1 (A clariette-keringő)	
Szóllósi Zsigmond	n: 5	n: 1	
gr. Teleki László		n: 2	
Toldy Ferenc	n: 2 (tanulmány!)		
Torkos László	n: 1 k: 1		
Tóth Béla	n: 2		
Thury Zoltán	n: 1	n: 2 (Elintézett ügy)	
Töttös Béla	n: 1		
Ujlaky Géza	n: 1		
Ujvári Béla	n: 1		

Az író neve	Cseh nyelvre lefordított írásainak száma		
	Napilap, folyóirat, évkönyv, naptár	Könyv	Kézirat
Vachot Sándor Vadnay Károly	k: 1 n: 1	n: 3 (Az elveszett asz- szony)	
Vajda János	k: 1		
Vajda Ernő Vándor Iván Vaskó István Vaszary János	n: 1	r: 1 (Míiért)	sz: 1 (Fata morgana) sz: 2 (Angyalt vettem el feleségül)
Vértési Arnold Vértesy Gyula Vörösmarty Mihály Werner Gyula Wolh Stefánia Zilahy Lajos	n: 2 n: 1 n: 1	k: 1 k: 1 r: 2 (Két fogoly Szökevény)	sz: 2 (Zenebo- hócok, A tá- bornok) sz: 1 (A világ- bajnok)
Zoltán Vilmos Zöldi Márton	n: 1 n: 1		

Ebből a névsorból láthatjuk, hogy a magyar irodalom egészen furcsa képet ad a cseh fordítások tükrében. Számtalan olyan írást, olyan író alkotását fordították le cseh nyelvre, amelyekről mi, a magyar olvasóközönség szinte tudomást sem szereztünk.

Láthatjuk, hogy Jókai regényeit éppúgy olvashatják cseh nyelven, mint mi magyarul. Hiszen számottevő regénye közül talán csak az egyetlen „És mégis mozog a föld” az, amelyet nem találjuk a csehre fordított Jókai regények között. Jókai cseh nyelvű sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem egy regénye cseh nyelven megérte harmadik kiadását is.

A mesemondó Jókai Mór mellett az elbeszélő Mikszáth Kálmán is nagy sikert aratott cseh nyelven. Regényei közül csak a Szent Péter esernyőjét és a Prakovszky, a süket kovácsot fordították ugyan le csehre, ez utóbbit szlovákra is, de annál több elbeszélését és novelláját, novelláskötetét. Így a Jó palócokat, A gyerekeket (Z povídek Mikszáth Kálmána címmel), A beszélő köntöst, a Falusi történeteket és a Két választás Magyarországon.

Br. Eötvös József A fajú jegyzője és a Téli vásár című regénnyel, br. Jósika Miklós Abafija, Kisfaludy Károly Súlyosdi Simonja jelentik a magyar „klasszikus-prózát” a cseh fordítások tükrében.

A magyar epikát cseh nyelven Arany János Buda halálával képviseli, a balladát ugyancsak ő, míg a klasszikus magyar drámát Madách Imre az ember tragédiájával.

A lírát viszont Garay János, Petőfi Sándor, Vajda János és Vörösmarty Mihály reprezentálják cseh nyelven.

Az élő magyar prózaírók közül Herczeg Ferenc írásait fordították

leggyakrabban. Negyvennyolc kisebb prózai munkája és négy regénye jelent meg különböző napilapokban, majd önálló kötetben.

Rákosai Viktor Sipulusz humoreszkjainak egy része is megjelent cseh nyelven, különböző napilapokban, folyóiratokban, majd gyűjteményesen önálló kötetben Az oroszlanketrecben címmel.

Gárdonyi Gézá-t csupán négy novellája képviseli cseh nyelven.

Legmodernebb regényirodalmunk európai nivóját Zilahy Lajos két regénye, Szabó Dezső Segítsége (Ez utóbbit Göllnerova szlovák fordítása után készítették. Érdekes, hogy Szabó más írása nem jelent mindaddig meg csehül!) és Mórlicz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regénye mellett Márai Sándor képviseli a legújabb magyar-cseh prózai fordítások között. Csodálkozunk kell azon, hogy Babits Mihály és Kosztolányi Dezső írásai nincsenek csehre fordítva, különösen az utóbbin, akinek Nerója Kravavý básník Nero címmel Göllnerová fordításában szlovákul megjelent. Karinty Frigyeset egy-két humoreszkje képviseli. Ezzel szemben a Budapesten csak közepes sikert arató Körmenydy Ferenc regényei mind le vannak fordítva csehre. Külön szenzációt jelentett a cseh könyvpiacra Körmenydy regényeinek megjelenése, ami élénk bizonyítéka annak, hogy Körmenydy inkább európai, mint sajátosan magyar. Talán így érthető meg a számunkra különösebb élményt nem jelentő Budapesti kaland nagy londoni sikere. A már említetteken kívül Abonyi Árpád, Erdős Renée, Gábor Andor, Heltay Jenő, Kaffka Margit, Kozma Andor, Nagy Endre, Pásztor Árpád, Pekár Gyula, Rákosai Jenő, Szekula Jenő, Szederkényi Anna, Szenes Béla, Szép Ernő, Szomaházy István és Vadnay Károly képviselik cseh nyelven az élő magyar prózairodalmat.

A modern magyar költészetet Ady verseinek két gyűjteményes kiadása méltóan reprezentálja. Ady nem maradt hatás nélkül a modern cseh lírára, amit sokban köszönhet kitűnő fordítójának, Mirek Elpnek.

A Molnár-törte résen külföldre rajzó magyar drámairodalom, az úgynevezett export-dráma Prága színpadain is épp oly tért hódított, mint bármely más világváros színpadán.

Molnár Ferenc tíz színművét mutatták be nagy sikerrel Prágában és az öndögöt könyvalakban is kiadták.

A magyar export-drámát a prágai színpadokon Békeffi István, Biró Lajos, Bródy Sándor, Bús Fekete László, Fodor László, Földes Imre, Hatvany Lili, Lengyel Menyhért, Halimi Alfréd, Szántó Anand és Vaszary János képviselik. Az igazi irodalmi értéket jelentő modern magyar drámák közül csuán Szép Ernő Azrája van csehre lefordítva.

A szlovenszki magyar irodalmat sokáig egyetlen mű képviselte a cseh fordítások között. Érdekes, hogy éppen kisebbségi irodalmunk legkevesébé művelt ágából, a drámából került ez ki: a Juhász Árpád hasonló című regényéből Sipos Istvánnal színműre átírt Urikaszinó.

Spielberger Leó kétes értékű sportregényének lefordítása után ez év elején jelent meg az első szlovenszki írótól származó regény cseh nyelven: Bányai Pál regénye, a Falkó földek, amely mellett Voskó István háborús reminiscenciája, a Miért? képviseli még szerényen kisebbségi irodalmunkat a cseh fordítások között.

Egy kérdés maradt még nyitva: a fordítások mennyiben fedik az eredeti magyar szöveget, mennyiben járulnak hozzá ahhoz, hogy nemcsak tartalmat, hanem a stílust, annak egyéni szépségét is megőrizték

— megítélni nagyon nehéz feladat. Különösen azért fontos ez a kérdés, mert nem minden esetben eredeti magyar szövegből fordították csehre (Szabó Segítségét Göllnerová szlovák fordításából ültették át csehre, Zilahyt angolból fordították).

Mayerhoffer Jókai fordításai mintaszerűek. Elpl. Ady-fordításai sokban hozzájárultak az Ady-versek cseh sikeréhez, de egészen külön élményt jelent elolvasni a Hobzík fordításában megjelent Hoši z naší ulice-t, azaz Molnár Pál-uccai fiúkjait. Azonban ez már teljesen szubjektív, egyéni vélemény.

NAGY ZOLTÁN:

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK

Az utóbbi években nagy mértékben megszorodott a kiállító művészek és kiállító helyiségek, vállalkozások száma. De korántsem mondhatjuk el egyúttal azt is, hogy ez alatt az idő alatt maga a művészi alkotás nagy emelkedést mutatna. Sőt. A már az elmúlt évtizedben kivívott és megvalósított új stílusproblémák most közkinccsé váltak — s rengeteg silány, modoros művet hoztak létre. Vannak kiváló modern művészeink, akik mindig hoznak valami újat, valami meglepőt, egy-egy nagyszerű alkotást, de művészeink nagy átlaga gyors léptekkel halad a modern irányok megmerevedése, akadémiikus előregedése felé.

Hasonló a helyzet az u. n. „k o n z e r v a t i v o k”-vonalán. Ez a vonal már régen megmerevedett, de álláspontját talán még hevesebben és nagyobb eréllyel védi, mint az „öregedő fiatalok”.

Ha visszaemlékezünk néhány „fontosabb”, „nagyobb jelentőségű” kiállításra, sajnos igazolva látjuk az előbb mondottakat. Az alábbiakban nem törekszünk arra, hogy minden kiállításról beszámoljunk, sőt nem is saját szempontjaink szerint válogatunk, hanem azokat ismertetjük, amelyeket a sajtó és a közönség többé-kevésbé elismeréssel fogadott. Az sem célunk, hogy a mai magyar művészetről ez alkalommal összefoglaló képet alkossunk, de még csak keresztmetszetet sem nyújthatunk az elmúlt év eredményéről, azon egyszerű oknál fogva, hogy a kiállítások ezt nem teszik lehetővé. Kritikáinkat a kiállítási társulatok, illetve helyiségek szerint csoportosítjuk.

MŰCSARNOK.

A Képzőművészeti Társulat fennállásának 75. évében „ünnepi programmal” kedveskedett a műélvező közönségnek. Még az 1936. telén rendezett nagyszerű Olasz Képzőművészeti Kiállítás után, jubiláris évének második kiállítása az ígéretes „A n ő a m ű v é s z e t b e n” címet viseli, ami a kiállítás ka-

talógusának bevezető sorai szerint „méltán csatlakozik eddigi kötött tárgyú (akt-, táj- és népéleti) kiállításainak sorozatához, hiszen annak tárgya a művészet éltető forrásainak egyik legbővebben csorduló érére mutat rá”.

Ez az utolsó, idézett állítás rövid gondolkozásra késztet.

Mi a művészet tárgya? Merül fel a kérdés. Lehet-e a nő tárgya a művészetnek? Azt kell felelnünk erre a kérdésre, hogy épen úgy nem lehet, miként nem lehet az akt, a tájkép, vagy bármi más élő vagy élettelen „tárgy” sem. A művészet tárgya maga a művész, helyesebben a művész lelkivilága, amelynek a kifejezéséhez a fönebbi „tárgyak” csak eszközül szolgálhatnak, eszközül annak a viszonynak, tehát végeredményben világnézetnek, amely közöttük és az alkotó lélek között fennáll.

Azonban ennek a kiállításnak célja volt, amit az előszó világosan ki is fejez: „Felhívásunkban beszámolót kértünk művészeinktől arról az ihletadó hatásról, amelyet a női nem a maga természettől adott belső és külső tulajdonságaival képzeletükre gyakorol”. Jóllehet ez a felfogás másképp hangzik, mint amit a művészet tárgyára nézve előbb megállapítottunk, némely fogalom téves alkalmazásától eltekintve azzal csaknem azonosnak látszik. Nem vagyunk hive annak a törekvésnek, amely a művészi alkotást „tárgya” szerint akarja megítélni, mégis a föntebbi magyarázat értelmében elfogadjuk, épen azon tanulságok miatt, amit a célkítűzésből és annak megvalósításából meríthetünk.

Ha tehát tárgyilagosan akarunk eljárni, akkor első feladatunk annak a vizsgálata, hogy maga a kiállítás mennyire felel meg ennek a kétségtelenül erkölcsi, nevelő szándéku célnak?

Amikor a Társulat elhatározta ennek a kiállításnak a megrendezését, tisztában kellett lennie azzal, hogy csak úgy felelhet meg kitűzött céljának, ha hiánytalanul mutatja be a mai magyar művészet keresztmetszetének azt a szakaszát, amelyen a nőt-ábrázoló mai magyar művészi alkotások foglalnak helyet, stílusoktól és irányoktól függetlenül. Mert, ha valamelyik u. n. „stílus-törekvésnek” a nőről megvallott felfogását nem találjuk meg, akkor a cél téves, az eredmény hiányos.

A kiállításon felsorakozó mintegy hatodfélszáz mű között legtöbb festmény, s a szobrok nagyrésze arckép, ami nagyban megkönnyíti megismerési szándékunk keresztülvitelét. Hiszen épen a portraít az a „műfaj”, amely leginkább választ adhat az ábrázolt lelkivilágát kutató érdeklődésünkre. Elsősorban azokkal foglalkozunk, akik sorozatokkal szerepelnek, bizonyosra vesszük ugyanis, hogy a kiállítás rendezősege ezeket értékelte legmagasabbra. Legelsőül a agg mesterről, Karlovsky Bertalanról kell szólnunk. Mint az arckép kiváló mesterét, már régen ismeri a közönség. Sokan vannak, akik nem értettek egyet vele, művészek és műélvezők között. Nem értettek egyet aprólékos naturalizmusával. Sohasem lehetett megtagadni tőle azonban azt, hogy páratlan technikai felkészültséggel rendelkezik, úgy a rajzot, mint a színek kezelését illetően. És azt sem tagadhatta senki, hogy különösen fiatalabb korából származó arcképei, valóban kifejezik az ábrázolt jellemét és lelkivilágát. Most azonban már félreismerhetlenül mutatkoznak a hanyatlás jelei. Régebbi képei tele voltak erővel. Rózsaszín-lila-zöld, de elsősorban barnás tónusú színei erőt sugároztak, most ernyedtek, fáradtak, fénytelenek. A lelki élet kifejezése is mind jobban háttérbe szorú a mikroszkópikus, anatómiai könyvbe is beillő aprólékoság mellett. Több arcképpel szerepel

Márk Lajos, akinek franciás könnyedséggel festett portrait-i a nagytársasági nőt, az estélyek elegáns asszonyait ábrázolják. Ugyanezt a felfogást olvassuk le Halmi Arthur képeiről. Ernyedt naturalizmus, impresszionizmus s némi expresszionizmus keveredik Márffy Ödön hasonló szellemű női arcképein. Több finoman jellemzett arcképet találunk Csók István, Benkhard Ágost, Zádor István művei között. A nagy átlag azonban igen keveset nyújt, akár a művészet technikai- és stílus problémáit, akár pedig tartalmiságát tekintve. Mint általános törekvést figyeltük meg, hogy a kiállító művészek, akik korábban az akademizmus, naturalizmus és az impresszionizmus hívei voltak, most megpróbálnak a modern művészet egyszerűsége felé közeledni. De ezt a törekvést a szükségszerűség irányítja bennük, nem pedig lelki rugók. Ezért van az, hogy annak csak külső formáit tudják elsajátítani. A mai „műterem-fényképészet” is ugyanezt teszi. A laboratóriumban dolgozó, retouche-áló festők ebben nagy segítségére vannak. Gyakran látunk a foto-műtermek kirakataiban, divatrevükből s a színházi lapokban is ilyen „művészi fénykép-portraitokat”, amelyek ugyanolyan mértékig közelítik meg a valóban modern művészetet, mint ezeknek a festmény-arcképeknek a nagy átlaga. Nem szolgálhatunk most ennek a sajátos jelenségnek bővebb magyarázatával, a célzott kapcsolat részletesebb leírásával. Mégis le kell szögezni azt, hogy a kiállításnak arcképanyaga a műterem-fényképészet modorával rokon szellemben akar „modern stílusú” lenni, de úgy, hogy a nagyközönség művészi igénytelenségének is megfeleljen. Ez a művészet tehát, kevés kivételtől eltekintve, némely más a mai divat bemutatásánál. Nem sokkal jobb a helyzet a szobrászatot illetően. Mint a legjobbakat kell megemlíteni Damkó József jellem-portrét, Kisfaludy Stróbl Zsigmond kissé merev és száraz Bajor Gizijét, valamint Petri Lajos néhány derűs, mosolygó leányarcképét.

Aránylag kis számban találkozunk az „Anyaság” ábrázolásával, amelyek közül egyedül Damkó József terracotta szobrát említjük meg. Ugyancsak kis számban találkozunk Madonna-ábrázolásokkal. Több szimbolikus tartalmú és című festményt vagy szobrot is látunk. Ilyen például Székely Károly „Hit” c. szobra, amely bájos kisleány áhítatos félalakját ábrázolja.

A kiállításnak a portrait mellett legnagyobb témaszerinti csoportját az akt képek alkotják. Itt le kell szögeznünk, hogy az akt, mint magáé váló feladat csak tanulmány lehet. Ha a művész nem tanulmányt akar végezni, hanem kész képet fest, akkor az akt külső megjelenítése mellett okvetlenül valamelyes más problémát is fel kell vetnie, ami lehet festői hangulat, lehet allegória, vagy szimbólum. Már most, ha a kiállítás akt képeit végig nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy ezek, ismét kevés kivételtől eltekintve, önmagukért valók. Szánthó Mária kacér női aktjai a legkifejezőbb példái ennek a művészi világnak. Aktok, amilyenekkel a különféle magazinok lapjain nagy mennyiségben találkozunk.

És vessünk végül egy rövid pillantást a katalógus előszavában hivatkozott dolgozó nőre. Többször végigjártuk a kiállítás termeit, hogy ilyeneket találjunk. Végül is meg kellett állapodni Glatz Oszkár képei előtt: Készül a babaruha, Kötő leány, Libapásztor, Vízhordó, stb. Már a címek is igen érdekesek. Glatz Oszkár korábban, nagybányai tartózkodása ellenére a friss és őszinte naturalizmus híve volt. Most mintha a modern problémák felé hajolna. De csak látszólag, mert a modern művészet klasszicizáló irányával párhuzamosan halad, s a korábbi naturalizmusából most kissé németes szellemű

biedermeier stílusba ment át. Erre vallanak a címek is. Tipikusan kispolgári „témák”. De téves alapon állunk, amikor nála a dolgozó nőt keressük. A művésznek sem ez volt a szándéka. Ő népi genre-képeket? akar festeni, a nép karakterét akarja kifejezni. De beállítottsága kispolgári pszichológiája erre nem alkalmas. Hogy miért — arról most bővebben nem szólhatunk.

Mindent összevetve meg kell állapítanunk azt, hogy ha a mai nőt ez a kiállítás hiánytalanul mutatná be, akkor nagyon el kellene szomorkodnunk. De nem így van. A hiba nem a nőben rejlik, hanem abban, hogy a kiállítás nem felel meg a saját célkitűzésének és az ebből önként folyó követelménynek: nem mutatja be hiánytalanul a mai magyar művészet keresztmetszetének azt a részét, amelyen a nőt ábrázoló mai magyar művészi ábrázolások foglalnak helyet, stílusoktól és irányoktól függetlenül. A kiállítás vezetősége olyan értékelési szempontokból indult ki, amelyek nem szorosan stilisztikai kérdések. A nő lelkivilágát és életproblémáit akarja látni a művészet vetítőkészülékén keresztül. Teljesen tárgyilagosan járunk el, amidőn megállapítjuk azt, hogy a Kiállítás eltévesztette célját és nem érte el eredményét. A kritika célja nem lehet az, hogy ki nem állított művekről írjon. Ezt nem is akarjuk tenni, de megjegyezzük, hogy ha a mai magyar művészet keresztmetszetének már idézett szakasza a maga teljességében bontakozott volna ki a Műcsarnok termeiben, akkor elfogadható lett volna a cél, az eredmény pedig teljes és kecsgetőbb lett volna.

Megszoktuk már, hogy a Műcsarnok nem rejteget számunkra meglepetéseket. Az Idei Téli Tárlat sem hozott. A régi gárda, s a nyomába lépő néhány fiatalabb művész szerepel állandóan a Társulat tárlatain — a változatoság és újszerűség minden igénye nélkül. Bizony, az idő eljár, s ők nagyjából még ma is a múlt század müncheni akadémiájánál tartanak. A hatalmas kiállítási csarnokot megtöltő, mérhetetlen mennyiségű anyagból a legnagyobb jó akarat mellett is, alig tudunk egy-két művet kiemelni, így Bosznay István ősz hangulatú tájképét, a fiatal Domián Árpád realista gondolatvilágot képeit, Szlányi Lajos, a modern szín- és fényproblémák felé hajló Udvary Pál, Czencz János, Sárdy Brutusz, Pólya Iván festményeit. Az akvarelisták közül Nagy Sándor, Diósy Antal, Halápy Ede lapjait. A szobrászok között több értéket látunk, így a fiatal gárda néhány képviselőjét, Antal Károlyt, Erdey Dezsőt, Hiesz Gézárt és másokat.

Az ilyenkor szokásos Tavaszí Tárlat helyett most a Képzőművészeti Főiskola növendékeinek kiállítása foglalja el a Műcsarnok termeit. A Főiskola 8—10 évenként rendez ilyen tájékoztató kiállításokat, hogy bemutassa módszerét, a művésznevelés és rajztanárképzés szellemét, s számot adjon növendékei előhaladásáról. A Főiskola szervezete ma nem választja el a kettőt egymástól, mint az régebben volt. A tanítás csak bizonyos területeken ágazik el egymástól, inkább az elméleti oktatás terén. A kiállításon is együtt szerepelnek „művésznövendékek” és „tanárképzősök”.

A kiállítás színvonalá megüti a budapesti átlagos kiállítások mértékét, s nem egy ígéretes fiatal tehetség mutatkozik be rajta. Mégis, épen az oktatás módszerét illetően megtevesztő ez a kiállítás. Látszik a kiállított műveken, hogy ezek inkább a kiállítás kedvéért készültek, s nem a tanmenet folyamán keletkeztek. Legalább is lényeges „csiszoláson” mehettek keresztül. Ezt a feltevésünket egyebek mellett igazolja az is, hogy a növendékek művei között látjuk a tanársegédek, s nem egy esetben már külföldi ösztöndíjat érkezett

„volt növendék” alkotását is. Ami épen nem volna baj, ha a növendékkori műveikkel szerepelnének, — de nem egy esetben nem így van. Vannak azonban örvendetes kivételek. Például a grafikai osztálynál. Noha a grafikai anyag tulajdonképpen az osztály harmincéves fennállásának anyagát mutatja be, s a mostanira kis terület jut, ez a kis anyag is jól szemlélteti a kiváló tanár helyes tanítási módszerét. Ugyanezt látjuk az iparművészeti anyagnál. Előbbi Varga Nándor, utóbbi Meyer Antal tanárok érdeme. Legtöbb fiatal tehetség a szobrászók közül fog kikerülni, akikkel most még nem foglalkozhatunk névszerint, de a kiállítás azt a benyomást kelti, hogy a fiatalok folytatni fogják a magyar szobrászatnak azt a föllendülését ami az utóbbi években erősen érezhetővé vált.

A Nemzeti Szalon egyik első őszi kiállítása a Benczur Társaság „emlékkiállítása” volt. A nagy teremben Benczur Gyulának néhány alkotását, s a Társaság elhunyt tagjainak, Déry Bélának, Pentelei Molnár Jánosnak, Vágó Pálnak s másoknak a képeit láttuk. Benczur még ezeken a kisebb jelentőségű alkotásain is tanúságot tett nagy művészi tehetségéről, s a magyar művészettörténet újabb korszakában vitt fontos szerepéről. Az oldal termekben vonult fel a fiatalabb gárda, akiket már nem azonos stílusproblémák kapcsolnak össze, csupán a mester tisztelete. Néhány fiatal, modern, vagy moderneskedő művész alkotásától eltekintve semmi újat nem hozott a kiállítás. A Basilides-testvérek képei már régebbiek, s nem vetnek fényt mostani stílusukra. A kiállítás legjobb képei Istokovits Kálmántól valók, — ezek is régebbiek, s erősen éreztetik Aba-Novák hatását. Sárkány Gyula képei érdekes kettősséget árulnak el: a régebbiek a naturalizmus hívének tüntetik fel, míg néhány újabban készült arcképén a modernnek egyszerűsége, kompozíciós és színproblémái felé hajlik. Mellettük Berán Lajos érmeit, Margó Ede nagy női figuráját (Színésznő) s Udvardy Pál festményeit kell kiemelni.

A Nemzeti Szalon másik érdekes kiállítása a „Les Artistes Musicalistes” címen fellépő művészcsoport „képeit” mutatja be. A gyanútlan műpártoló és a szépet kereső ember nagy kíváncsisággal vetődött be az Erzsébet-téri kiállításra, ahol nem kis meglepetésben volt része, amilyent már évtizedek óta nem láthatott, a futuristák és kubisták fellépése óta. A „muzsikálók” megfogalmazzák és írásban is lefektették a maguk „elveit”, a maguk „elméletét”, aminek a lényege az, hogy csak az a művészet művészet, aminek alkotó eleme a zene. Tehát elmélet és elvek. Ezek szerint a kritikusnak is jogában áll, hogy elvek szerint vizsgálja őket.

Tagadhatatlan és általánosan ismert tény, hogy a művészet egy és oszthatatlan, hogy a művészettörténet folyamán minden egyetemes értékű alkotásnak lényeges eleme volt az, amit ezek a „művészek”, akik tizenhét országból(?) verődtek össze Párisban, sajnálatos módon félreértének. Ez a lényeges és fontos elem a ritmus, az ábrázolt eszmék, lelkületek, magának az ábrázolt szellemi és fizikai életnek a ritmusa. Dehát ezt tisztán festőként fejezte ki a görög vázák névtelen művésze, a barlangok állatokat kőbe karcoló primitív ember, mesterei módon szólaltatta meg Simone Martini, a trecento festészetének mondhatni csupán ritmusokban élő közismert alakja, s ezt érezzük Michelangelo szobraiban, ez lüktet Rafael és Murillo festményein, ez tör elő Rodin márványaiból, ez élte a francia Claude-Monet, a Magyar Munkácsy, vagy hogy egészen modern művészt is említsünk, az olasz Felice Carena, a fiatalon elhunyt Modigliani, vagy a mi Ferenczy Károlyunk képeit.

Hangsúlyozzuk, hogy csak véletlenül épen ezeket a neveket soroltuk fel, egészen más művészekkel is bizonyíthattuk volna állításunkat, akiknek a művészetében mint éltető forrás szerepel a ritmus, a zenének is leglényegesebb eleme. Dehát a festészet ezt egészen másképen fejezi ki, mint a szobrászat, vagy mint az építészet. Az egyik síkban, a másik térben történik, a költészet ritmusa szavak, a zene ritmusa pedig hangok közvetítésével fejeződik ki. Ezzel az örök művészi igazsággal áll éles ellentétben a Párisban véletlenül vagy tudatosan összekerült tizenhét nemzetbeli művészek programja. Miután elvi tévedésükre rámutattunk, nézzük a gyakorlatot. Stílusproblémáik, hol a kubizmussal, hol a futurizmussal azonosodik, néha még naturalista részletekkel is találkozunk, csak épen az emberi alakot, valamint a kompozíciót akarják számúzni. Érdekes dolog, hogy az építészetben nem térhetnek el az építészet örök törvényeitől, legföljebb arról lehet szó, hogy nem tartoznak a nagy építőművészek közé. Ami a festőket illeti, megállapíthatjuk, hogy olykor igen finom színekkel és színtónusokkal rendelkeznek, de ezek a színek és tónusok nem mondanak semmit. Egyszeri megtekintésre örömet okoznak a szemnek, de mivel hiányzik belőlük az alkotó lélek, másodsor, harmadszor már unalmasak. És nem lehet megtagadni tőlük bizonyos dekoratív érdemeket. A plakátművészetben, egyáltalán a dekoratív iparművészetben, például szőnyegek, bútorszövetek, falikárpitok készítésében sok hasznos tanulságot lehet belőlük meríteni. Azt sem vonjuk kétségbe, hogy a színházi díszleteknél, különösen vetített díszletek esetében ne lehetne gyömcöszötni egyik-másik szín- vagy „ritmus”-gondolatukat. De végeredményben a színházi díszlettervező, Klausz Ernesztnek a pasztelljei sem egyebek, mint a sötétben felvillanó és aztán maradéktalanul eltűnő tűzijáték. Ures, tartalom nélküli, lélek nélküli, vérszegény iparművészet ez, helyesebben még csak az sem, hanem a tagadhatatlan, majdnem mindegyik kiállító művésznél megállapítható dekoratív színérzék következtében, út az iparművészethez, miként a futurizmus és a kubizmus is nagyon sok helyes ösztönzést adott az iparművészet új fejlődésének. Végeredményben tehát úgy elvi, mint gyakorlati szempontból, teljesen elfogadhatatlan hóborttal állunk szemben, ami annál különösebb, hiszen ezt már néhányszor megpróbálták a háboru előtt kiadott, különféle „izmus-manifestációk”. De akkor legalább volt valami értelme, mert azok harcot indítottak a közelmúlt akadémiájának és „sablonművészetének” ellen. Itt már arról sem lehet szó. 1937 januárjában a „8 festő — 8 szobrász” néven már ismert, fiatal művészekből álló együttes kiállítását láttuk a Nemzeti Szalonban. Nagyrészt a Római Magyar Intézet fiatalabb ösztöndíjasaiból tevődnek össze, akiket a római élmények mellett művészi hitvallásuk rokonsága, valamint az élet küzdelmeinek testvéri vállalása kapcsol egybe.

Ezek a fiatal művészek nem tekinthetők sem maradiaknak, sem forradalmároknak. Róma nagyszulú művészi hagyományainak hatása alatt váltak higgadt, nyugodt, de kétségtelenül modern művészekké.

A festők közül elsősorban Bartha Lászlóról emlékezhetünk meg, mint az együttes legjobb festőjéről. Sötét barnás tónusú képei, melyeken Szőnyi és Derkovits festői elemeinek ügyes, egyéni stílussá való összeolvasztását látjuk, elsősorban a paraszti munkát ábrázolják. Művészi tehetsége mellett mély szociális érzékről tanuskodnak, csak az a kár, hogy ezeket az alakokat nem a faluból, hanem a városzélek proletárjai közül válogatja. — Kellemes benyomást keltenek Udvary Pál erősen színes, némileg impresszionista képei,

Say Géza leegyszerűsített tájai, valamint Gallé Tibor egyik-másik vízfestménye. Nem elégitik ki a hozzáfűzött várakozásokat Basilides Barna illusztratív-dekoratív jellegű vásznai. Ezek a népi jeleneteket ábrázoló festményeken már-már túlságosan előtérbe lép az üres dekoráció, a sablonos ipari jelleg. Heintz Henrik még mindig nem tudott kibontakozni az olasz korai reneszánsz nyomasztó hatásából.

A sobrászok jóval többet nyújtanak, bár ők sem szolgálnak olyan meglepetésekkel, mint tavalyi kiállításukon. Különösen Szomor Lászlóra áll ez a megállapítás, aki pedig legutóbbi gyűjteményes kiállításán (Tamás-Galéria) sokkal többet ígért. Hasonló a helyzet Grandtner Jenővel. A Hajdúk emlékművének reliefjein kellemetlen elrajzolások vannak, amit még nővel ennek a két túlméretezett alaknak üres álheroizmusa. Örvendetes fejlődést láthatunk Boldogfai Farkas Sándornál, akinek Tanulmány éváról c. szobra a kiállítás egyik legjobb darabja, míg Tüköry bronz mellszobra ujjab emlékműszobrászatunk kellemes meglepetése. Antal Károly két Szent Lászlója és Szent Pétere meglep tudatos archaizálásával, s éppen ezen keresztül mutat rá középkori plasztikánk értékes hagyományaira (Szent László herma, Győr). Vitéz Szabados Béla, különösen portréinak szűkszavú, de kifejező egyszerűségével hat a szemlélőre, míg Ispánki József nagyméretű pilótájával, Madarassy Walter pedig, modern érmészetünk egyik legkiválóbb művelője, emlékérméivel érdemel különös figyelmet.

Végül meg kell állapítani azt, hogy régen nem volt részünk ilyen kiválóan, mondhatni mintaszerűen rendezett kiállításban, ahol a különböző egyéniségek előtérbe hozása mellett is nagyszerű harmónia uralkodik. Ami Kopp Jenő dr.-nak, a Fővárosi Képtár vezetőjének az érdeme.

A FŐVÁROSI MÚZEUM ÉS A FŐVÁROSI KÉPTÁR

három évi gyűjtőtevékenységéről, mint mondani szokás, múzeumpolitikájáról számolt be ez év januárjában a Nemzeti Szalónban. vásárolt anyagának válogatott gyűjteménye kiállításával. Ebből az alkalomból ez intézmények vezetői, dr. Horváth Henrik központi igazgató és dr. Kopp Jenő, a Képtár vezetője a Magyar Művészet külön számában foglalják össze és ismertetik azokat az elveket, melyek vásárlásaikban szemük előtt lebegett.

„Múzeumi program és gyakorlati tevékenység csak a valóságban fedik egymást, nem az egyes államásokon” — írja Horváth Henrik. Ez a megállapítás természetesen csak a Múzeum, valamint a Képtár történeti anyagára vonatkozik, hiszen a vásárlást ebben az anyagban nagy mértékben a felbukkanás és fennmaradás véletlen szeszélye szabályozza. Másképp áll a helyzet a modern művészet anyagával szemben. Erre vonatkozólag Dr. Kopp Jenő fekteti le a Képtár szempontjait: az élő művészek azon alkotásait megvásárolni, melyek lehető tárgyilagos megítélés szerint az elkövetkező korszakok szemében is értéket fognak jelenteni, másrészt pedig köteleességüknek tekintik a művészek nehéz anyagi helyzetén képek, illetve szobrok vásárlása útján segíteni. Ez utóbbi látszólag ellentétben áll a helyes múzeumpolitikával, de csak látszólag, mert egyes korok művészi alkotásait, legalább is annak nagy átlagát, minden kor a maga művészi felfogása, hitvallása, mondhatnám világnézete szerint fogja megítélni és „újra”-értékelni. Tekintettel kell lenni termé-

szetesen a megvásárolt mű „kvalitására” is, de a múzeum elsősorban tudományos intézmény, nem pedig értékelő fórum. Mert a „kevésbé” jó alkotások nem egy esetben sokkal inkább kifejeznek egy kort, mint az úgynevezett „abszolút” értékek. A múzeum vezetőjének a kor minden irányú alkotásából, művészi törekvéséből gyűjteni kell, ha nem akarja utódait olyan nehéz feladatok elé állítani, mint amilyen nehézségek tárnak a mostani igazgatók és vezetők elé, amikor egyes műveknek a megszerzése már szinte lehetetlenné vált holott tudományos szempontokból ezekre nagy szükség volna.

A kiállított anyag három különálló részre oszlik. Az első kettő egymással szoros kapcsolatban áll: a Fővárosi Múzeum várostörténeti és a Képtárnak az elmúlt korokból való anyaga. A harmadik csoportot pedig mai művésztünk különféle irányainak képviselői alkotják.

A városi Múzeum új anyaga örvendetesen egészíti ki a Múzeum meglévő gyűjteményét. Szép sorozatot vásároltak a múlt századi Pest-Budát ábrázoló látképekből, amelyek közül kiemeljük Rudolf v. Alt osztrák festőnek, s a mi Darabás Miklósunknak néhány, művészi tekintetben is igen értékes vízfestményét, a műkedvelő gróf Forray István pesti árvízképeit, Clarot J. B. gróf Sándor Mórícot, Barabás Miklós Clark Vilmost, valamint Farkas Mihály pesti asztalos főcéh mestert ábrázoló arcképeit, Heicke E. Sándor Móric gróf lovasbravurját bemutató, végül pedig egy ismeretlen festőnek a Pilvax-kávéházat ábrázoló vízfestményét. Ezeket, s a többi kiállított történeti vonatkozású képeken elének táru a múlt századi pest-budai társadalmi, s a mindjobban kibontakozó művészi élet, de szép képet kapunk magának az épülő városnak egyes állomásairól is.

Ezzel a múzeumi anyaggal van szoros kapcsolatban a Képtár új szerzeményeinek egy része, amelyek a magyar művészet régibb korszakaiból valók, s az utóbbi években bukkantak elő. Így történeti sorrendben is első helyen kell megemlítenünk Bogdán Jakab „Csendélet”-ét, majd Bernwaller József „Vénusz és Amorát”, Pesky József „Zichy Mihály fiatalkori arcképét”; Kiss Bálint „Dobó Katicá”-ját, hogy csak a legkiválóbbak felsorolására szorítkozunk. Még a múlt anyagához tartozik, bár már nagyon is a jelen felé mutat Munkácsy Mihálynak a Zalogház című művéhez készült tanulmánya, Mészölyi Géza, Tornay János és Bihari Sándor egy-egy alkotása. Ferenczy Károlynak fivérére ábrázoló képével az új szerzemények harmadik csoportjához érünk. Kőröfői-Kriesch Aladár, Csók István, Vaszary János, Rudnay Gyula s Ferenczy Károly művei nem tartoznak a legmodernebb alkotások közé, de néhány most bemutatott művük is mutatja, hogy egész mai művészetünk mennyire az ő gyökereiből nő ki. Különösen Vaszary János Parkban c. képét kell megemlítenünk, amely a kiállításnak egyik legszebb darabja. Míg Rudnay Gyulának nagyszerű, látmoki erejű rézkarc-sorozatát említjük meg. Több tagozadású mai festészetünknek két fő irányát látjuk képviselve; egyik a Szőnyi-Bernáth-Egry által képviselt, laza festőiségről, fény- és tónusproblémákról tanuskodó képeiből áll míg a másik csoportot az ú. n. rómaiak, Molnár C. Pál, Medveczky Jenő és Kákay-Szabó György alkotják. A festészeti tárgyak mellett szép szobrászati anyagot is látunk ezen a kiállításon. Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Boldogfai Farkas Sándor, Csúcs Ferenc, Madarassy Walter művei a legjobbak.

Minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy a bemutatott anyag magas művészi nívóról tanuskodik, okos művészet-politikáról beszél, szavak nélkül, a műveken keresztül, mindennél ékebben.

Ugyancsak a Nemzeti Szalón rendezte a múlt évben bemutatott dán művészet után a mai belga művészet budapesti kiállítását. A kiállítás nagyjából felölelte az utolsó negyven év fejlődését, — egy-két igen érdekes fokozat kihagyásával. Mai művészetük messzire elmarad a régi flamand reneszánsz festészetnek valóban európai művészi korszakot jelentő színvonalától és jelentőségétől. De a feltétlen biztos technikai tudás, a művészet mester-ségbeli részének tiszteletbentartása, a hagyományokhoz való ragaszkodás ma is erényeik közé tartozik a belga festőknek és szobrászoknak, valamint a grafikusoknak egyaránt. Az egész „modern”, szélsőséges törekvések hiány-zanak a kiállításról, pedig tudjuk, hogy ezekben nem szűkölködnek a Páris közelében és nohöz árnyékában élő belga művészek. Ugy látszik azonban, hogy a „rossz gyerekeket” — otthon hagyták.

A belgák kiállításával kapcsolatban meg kell emlékezni az Iparművészeti Múzeumban legutóbb rendezett „lett reprezentatív” kiállításról is. Ez az utóbbi időben nemzeti önállóságra jutott kis nép meglepően kiforrott és sajátosan nemzeti arculatú művészetet tud felmutatni. Már az orosz impérium elnyomása idején nagy erőfeszítéseket tettek a leit művészek, hogy a sajátos művészi kultúrájukat megteremtsék. Fáradozásaiknak azonban csak a háború után vált nyilvánvalóvá az eredmény, amit részben a külföldi tanulmányok, nagyrészt pedig a népi művészet és a népi kollektív lélek tanulmányozása, átélése és átérzése tette lehetővé.

Érdekes és érfékes kiállítást rendezett a Nemzeti Szalónban az elmúlt hetek folyamán a Szepesi Szövetség: „Szepesi művészek a XIX.—XX. században” címmel. A kiállítás szakavatott rendezője, Kőszeghy Elemér fáradtságos munkával gyűjtötte össze a múlt századi szepesi művészek, mint Czauczik József, Müller János, Rombauer János, Markó Károly, Tibély Károly, Faragó József, Boemm Tivadar, Mednyánszky László báró, Katona Nándor és mások festményeit, amelyek főként a szepesi társadalom kiválóságait ábrázolják. De felvonulnak ezen a kiállításon a Szepességről elszármazott, élő, modern művészek is. Itt látjuk a kiváló szobrász, Lux Elek több művét, Medveczky Jenő és Kiss Viktor neoklasszikus képeit, magának Kőszeghy Elemérnek néhány finom tájképpozícióját, Vitéz Mátyás borongós templombelsőit s más szepesi művészek szép galériájának még számos jelentős alkotását.

A kiállítás érdeme tehát kettős: egyrészt bemutat jó néhány, eddig ismeretlen alkotást a múlt századból, rámutat a Szepességnak még a XIX. században is jelentős művészi stílusegységére, másrészt pedig a szepesi művészek közös szerepeltetésével növeli az összetartozás tudatát.

A FOVÁROSI KÉPTAR

termeiben gyűjtötték össze az idei Ferenc József díjra pályázó festők képeit. A díjat Jeges Ernő nyerte történelmi tárgyú képeivel: Bakócz Tamás bevonulása Rómába és Buda visszafoglalása 1686-ban. Előbbi szokatlanul nagyméretű kép, harsogó színekkel. Bár épen ezeknek a színeknek köszönhető a kép kellemes, üde tavaszi hangulata, s mintha ez is elősegítené a történelmi tény fontosságának kibontakozását, mégis ennek rovására kell írunk a nagy méret mellett egyébként is érthető kompozícióknak szétesését, Sokal egységesebb, s festői megoldásában is jobb Buda visszafoglalása. Meg kell jegyezni Jeges

Ernről, hogy jóformán egyedüli modern magyar festő, aki a l'art pour l'art korszaka után határozott szándékkal fordul az u. n. tartalmi művészet, a történelmi ábrázolás felé, amely jelenséggel a regény- és drámairodalomban már évek óta örvendően találkozunk. Ez a nemes törekvés, éppen Buda visszafoglalásának 250. évfordulóján érdemel különös méltánylást, s a Ferenc József-díj odaítélése bizonyára biztítást fog adni a tehetséges művésznek, a kitartó, s még sok küzdelmet igénylő munkára, de bizonyára más művészekben is felkeltheti a történelem iránti érdeklődést. Medveczky Jenő és Kontuly Béla régebbi, neoklasszikus képeikkel pályáztak, s mint a pályázat más résztvevői mutatják, már széleskörű iskolát teremtettek. Ki kell emelni, mint a múlt évi kiállítások legnagyobb meglepetését, Mágori Vargha Bélát. Eddig alig hallottunk róla s most egyszerre határozott, bár teljesen ki nem forrott egyéniségként jelenik meg. A Kubikusok, az Építkezés c. képek döbbenetes erővel tárják elénk a munka küzdelmes erőfeszítéseit, de előtűnik a neki lendülő, izmos, bár olykor érthetően fáradt alakokon keresztül a munka csodálatos mélységű, sok szenvedést sejtető üteme. Vargha Béla, akire nem régen figyelt fel Róma művészi kritikája, külön gyűjteményes kiállításon mutatkozik be az International Club kiállítási termeiben. Erdélyi élményei, a romantikus hegyvidék hangulatai mellett itt is elsősorban munkát ábrázoló képeket látunk. A Szénhordók, a Hídépítők csak megerősítik a korábban mondottakat. Meg kell jegyezni azt, hogy színei kissé nyersek, de ezek csak fokozzák a kifejezés erőteljességét és mélységét, s nem hatnak károsan a képek festői benyomására sem, noha meggyőződésünk szerint, amit eddigi fejlődésére alapítunk, színei ki fognak teljesen tisztulni, anélkül, hogy üzességükből és kifejező erejükből veszítenének. Vargha Bélának a magyar művészeti életben való megjelenése nagy nyereség: Erdély ismét kiváló tehetséggel ajándékozta meg a magyar kultúrát.

A főnnebb ismertetett, s megkritizált kiállításokon kívül még számos másról kellene megemlékeznünk, így az Ernst-Múzeumban rendezett Rippl-Rónai, Koszta József és a Vaszary-Borbereki-féle kiállításokról. Szólni kellene az erdélyi Nagy Imrének a Nemzetközi Klubban rendezett pompás és megérdemelten nagyszerű kiállításáról, továbbá a Fränkl-Szalón, a Tamás-Galéria, a Kosúth Lajos-utcai Múterem kiállításairól, amelyek között nem egy jelentős is akad. De ezeket most el kell halasztanunk, noha a tárgyaltak kisebb térrel is beérhették volna. Erdemükön túl foglalkoztunk egyik-másik kiállítással. De szükségünk volt erre a belőlük levonható tanulságok miatt.

A SZLOVÁK IRODALOM ÉS A NÉPISÉG

Aki következetesen és szeretettel figyeli a vezető szlovák folyóiratokat, mindig bizonyos sokat váró vágyakozással veszi kezébe a Prágában megjelenő európai színvonalú *Elán* minden számát. A folyóirat a prágai sziget-életet élő Ján Smrek kezében száz százalékosan betölti azt a hivatását, hogy a szlovák intelligenciát megnyerje egy tisztultabb ideológiai harc számára és kérlelhetetlen igazmondással vetítsen tükröt mai és régebbi hibákra is.

A márciusi számban „Még valami arról az áruhárról” címmel az immár európai nevet szerzett Milo Urban ír igen érdekes dolgokat. Bevezetésképpen el kell mondanunk, hogy a szlovák írók és kritikusok legkiválóbbjai folytattak vitát arról, vajjon a régebbi szlovák írónemzedék, Stúrék utódai foglalkoztak-e műveikben a szlovák néppel, mint nemzetalkotó és nemzetformáló — vagy akár fenntartó egyenrangú elemmel avagy nem foglalkoztak. A kérdéshez hozzászolt dr. Stanislav Mečiar, a Slovenská Matica fiatal titkára, dr. Andrej Mráz, a Slovenské pohľady főszerkesztője, Dr. J. V. Ormis, a nagyszerű szlovák historikus és műbíráló, s Milo Urban különösen ez utóbbi rehabilitációs kísérletével foglalkozik.

Ez a fiatal szlovák író, a Živý bič szerzője, a mai viszonyokra (kisebbségi magyar viszonylatokat is értek alatta) is könnyen applikálható megállapításokat ír. Még pedig szószerint a következőkép: „Ormis igyekezete, hogy műveltjeink štúr-utáni nemzedékét rehabilitálja, bizonyára szimpatikus. Hiszen mindnyájan azt szeretnénk, ha semmit sem lehetne a szemükre vetni. De fájdalom! Védelme csak kivételeken alapul. Figyelembe veszi az egyedeket, akik itt-ott segítettek népünkön, de megfeledeznek az egészről, arról a képről, amelyet elháríthatatlanul nyerünk, ha összegyűjtjük nemzeti életünk utolsó századának minden megnyilvánulását. Ha a multat tárgyilagosan akarjuk értékelni, mindenekelőtt erre az egységes képre kell tekintettel lennünk. Nos, ebben a képben láthatólag még az egyedek nagy tettei is összezsugorodnak, és csak azok viszonylagos értéke látszik. Ez kár ugyan, de mit tehetünk? Akárhogy is nagyítanánk azokat, megmarad a szomorú valóság, hogy a Mudroňok, Zochok stb. mellett, akiket Ormis felsorol, nemzeti életünk feltartóztatathatatlanul süllyedt. Miért? Mert minden ilyen lelkes egyedre a štúr-utáni nemzedék százai jutottak, akik munkájukat csirájában elfojtották. Itt kezdődött minden sikertelenségünk és vere-ségünk, itt ült győzelmi triumfot az árulás a szlovák népen. Vae victis!

Azt is mondhatnánk, hogy ezek a szolgaság következményei voltak, az osztrák-magyar kiegyezés utáni magyarosítás megerősödött hullámai. Legalább is ez a mi megszokott kifogásunk. De vajjon segít-e rajtunk, ha minden sikertelenséget a magyarok nyakába varrunk? Aligha. Ha ugyanis józanul, minden elfogultság nélkül tekintünk a dolgokra, akarva-nem akarva konstatálnunk kell, hogy a magyarosítás eredményei bizony nagyo bbrészt a mi „érde-meink” voltak. Éppen a štúr-utáni művelt nemzedékek árulására támaszkodtak. Hiszen a magyar gondolat hány lelkes propagátora került ki éppen azoknak a soraiból, akiknek a mi oldalunkon kellett volna lenniök, de akik a mi nemzeti sorsunkban való tevőleges részvétel helyett, a szlovák közösség érdekébe vállalt alkotó és szervező munka helyett kényelmesen az idegen gazdagság felé hajoltak. Váratlanul átvették a számunkra idegen, de „úriasság” funkcióját, annak gesztusait, eljárását, annak fennhéjázó, elutasító magatartását mindennel szemben, ami a néptől származik.”

Milo Urban a továbbiak során utal arra, hogy a szlovák nép érzelmeiben még ma is „az urak” ellen van, népköltészete tele van váddal és panaszsal az urak ellen, s ezért élő tanulságként áll a tétel, hogy az intelligencia a nép nélkül nem élhet meg, s viszonyuk egymással szemben kölcsönös.

A szlovák irodalom szerinte még mai formájában sem közeledett a népi-

ség felé, holott nemzeti öntudatot, fenntartó erőt ma már semmi biznnyal sem adhat a néppel szemben való negációs irodalompolitika. Mi magyarok is nagyon jól tudjuk, hogy irodalmunk éppen a népies irányú irodalommal kezdett magasabb távlatokba és szélesebb horizontok fölé emelkedni, a nép közössége a nemzeti irodalom együttthatójával mindinkább természetessé vált.

Irodalmi kérdéstről beszéltünk, de vajjon nem lenne-e érdekes és helyénvaló, ha a tizennyolc eltelt kisebbségi év után megkeresnénk annak a bizonyos Stúr-utáni generációnak a mai szlovákságba való visszaolvadását, vagy annak jelen lehetőségét?

Bizonyos, hogy a „szent” kenyér tisztelete sok elmagyarosodott szlovákot visszatérített elhagyott fajtájához, de vajjon hány magyar szlovákosodik el ma a darab kenyérért?

Ilyen népi irodalmat szeretnénk látni, pontos vagy legalább körvonalai-ban pontos szociográfiát a két nemzet át- vagy visszaalakulásáról.

Egyszer egy kedves, fiatal szlovák barátomnak azt találtam mondani, hogy 1918-ban „ezeréves elnyomatás” után nem alakulhatott volna meg a csehszlovák köztársaság, ha nem lett volna két és félmillió szlovák. A harmadfél millió kisember, a nép, tartotta fen a fajt, nélküük az új köztársaság csupán fikció lehetett volna, vagy furcsa történeti erőszakpolitika. Az új szlovák igazat adott. Most Milo Urban is igazat ad nekünk, akik mindkét oldalon egyformán aggódunk a népi politika és a népies irányú irodalom mellett. Mutassanak rá ők is renegátjaikra, mutassunk rájuk mi is!

KRITIKA

KOMOR ANDRÁS: A VARÁZSLÓ.

Pantheon kiadás.

A történet, melyet Komor elmond, lent a lélek legmélyén zajlik le. Ami mozgás adódik benne, az csak keret, melyet a téma örök szétfeszítéssel fenyeget. Innen adódik a regénynek az a tulajdonsága, hogy kissé vaiószínűtlen. Viszont a lelki folyamat mente annyira világos s megokolt, hogy a regénynek ezt a fogyatékoságát feledtetni tudja. A hősök gyermekek, akik az élet egyetlen igazi nagyvakációját, a gyermekkort élik. A kaland izgatja lelküket, nem ismernek lehetetlent s száguldásaik közben önmagukat és a valóságot is letiporják. Buli a hős, kinek fantáziáját a varázsló nagybácsi bűvös hatalmáról szóló mesével felgyújtja Kalmuk. Buli ott ámul a vélt csodánál, módfelett izgatja mindaz, amit Kalmuk csodálatos tudásáról feltételez. — Varázslónak lenni volna jó, — sóhajt Buli. Egyedül marad szeretlen vágyával s ebben az embertelen vágyódásban éppen az hagyja őt cserben, aki folyamatot indított benne.

Az életkor, amelyben a történet lejátsszódik, veszedelmes és merész. A fantázia lobog végig minden mozdulatán, mely elpusztít mindent, amit szülők és pedagógusok felépítettek benne. Az eskü ott van már a hazugság elején, mert a mondottak valószínűtlensége miatt ki kell kényszerítenie a hitet. A rét a történet színhelye, hol bátran csaponghat a gyermeki fantázia s azt képzelet magá köré, akit éppen akar. Ebben a korban semmiféle lehetetlen, s ez adja meg azt az édes ízt, ami miatt mindenkor fájóan emlékezünk vissza életünknek erre az elmúlt szakaszára. Komor András jó írói eszközökkel érezte ezt regényében, itt ott kissé túlélnkre festve a színeket, hogy hősenek a varázslatokon való nagy nagy ámulása minél elfogadhatóbbá váljon. Buli természetellenes barátsága nem Kalmuknak szólt, akinél a varázslat titkát feltételezte, hanem a kalandnak aminek titkát pedig nem is Kalmuk, hanem ő hordozta bőszséggel tarsolyában. A táj élénken élhet az író fantáziájában, mert színesen s meleg emlékezéssel adja vissza azt. Mindenütt komoly önmérséklés van

a sorokon. Itt ott naturalisztikus az író, de csak azért, hogy minél élethűbben adja vissza annak a kornak minden tévedését és nyersségét. Ez kifejezetten sikerült az írónak. Biztos vonalvezetéssel vitt el bennünket a véghez, amely kissé groteszk. Buli Kalmukot vízbe löki s ahogyan Kalmukot magához rántja a víz, Buli egyre a csodát várja. A legnagyobb csodát, melyre most kényszerítette barátját mikor vízbe taszította. A csoda nem jelentkezik s most már kíváncsian vártuk volna az ébredést a csodavárásból, a nagy csalódást, mely az élet józan színeit hozta volna az előtérbe s Buli ezután életének tengelyébe. Talán regényfolytatást tervez az író, amiben ezt a tartozását megadja olvasóinak.

Komor András első prózaíróink között foglal helyet. Merészsége témában és kidolgozásban nehéz feladat elé állítja őt és sok erőt kivesz az íróból. Egyenletes vonalvezetéssel még sok mondanivalója lesz az írónak. Egyéni meglátásai komoly írói kvalitásokra utalnak, aminek egyik jelentős állomása a Varázsló c. regénye.

MARÉK ANTAL,

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: DOVERI ÁTKELÉS.

Cserépfalvi.

Egészen elsőrangú s a kor izléséhez közelálló művek kiadásával rövid időn belül a magyar kiadók első sorába küzdötte fel magát a Cserépfalvi könyvkiadó. Válság és új élet a sorozat címe, melynek első köteteként Cs. Szabó könyve megjelent. Államforma, nemzetgazdaságtan s költészet érdekli a szerzőt elsősorban utazásai során. Alaposan felkészülve kél útra, felvértezi magát tudással s ezzel az érzelmes és impresszionista utirajzt megölti tartalommal. Természetes, hogy mindaz a hatás, melyet útközben felszed, átszűrődik a valóság szűrőjén. de nem annyira, hogy az író egyéniségének bélyegét rá ne nyomja. A régi (itt természetesen nem kell régmúlta gondolni, csak a Márai nyomán szaporán megjelenő útirajzokra) útleírásokban a tájélmény s az idegen ember arcának változása s szokásainak eltérő

volta jelentkezett az írók feldolgozásában s az egyéni impresszió, melyet a táj és az idegen ember ébresztett az íróban. Cs. Szabó messzebb jutott, mint elődei s ezzel a műfaj is komolyabb értékelésre tart számot.

A doveri átkelés tulajdonképpen nyugateurópai helyzetkép: államformákról, közgazdasági kérdésekről és — irodalomról, szorosabban költészet-ről. E keretben, hol az írókat folyton elragadja egy-egy érzelmes hangulat s elérzékenyedik egy-egy költőt idézőn cseppet sem fárasztó az a komoly mondanivaló, melyet a szerző fontosnak tart. Ez nem írói trükk, de szívből szakadó érzés, mely itt-ott a politikát is lefojtja s túlszárnyal országok alkotmányjogi problémáin is. Ausztria politikai statusquojának megrajzolása sikerült a legtökéletesebben, látszik, hogy az író a szomszédot ismeri a legjobban. Az is lehet, hogy mi ismerjük közelről Ausztria helyzetét s az író talán csak jobban megvilágította az események összefüggését s tisztában látja a jövődőt. Belgium következik ezután, hol a királyság széleszterendős hagyományát a Volkstum eszmei forradalma tépdési. Megállapítja, hogy a belgák franciabarátsága kultúrkacérkodás, politikájuk évszázadok óta angol érdekek függvénye. Érdekes mindaz, amit a sztrájk lélektanáról mond. Aztán következik Anglia. Csalódás a doveri átkelésnél, a határőrök „rosszkedve” három példány magyar zsebkönyv miatt, melyet a szerző angoliai magyar barátainak visz. Politikai gyanúsítottként léptem Angliába, — írja Cs. Szabó. Az angol font útját rajzolta meg azután szellemesen, majd Erasmusnál rejtőzik el rövid ideig, hogy a multból kilépve az Economist szerkesztőségében ajtóstul nagy vitába keveredjék a szerkesztővel Európa helyzetét illetően. Négy angol államférfiu mesteri arcképe következik ezután: Stanley Baldwin, Neville Chamberlain, Eden és Duff Copper a sorrend. Egyikük sem vezér, a nép nem követi őket. Az angol Cromwell óta nem követ senkit. El sem lehet hirtelenében sorolni, mi mindent lát meg a szerző Angliában, milyen titkokkal találkozik s milyen érzékeltetően közli azt az olvasóval. Öröm olvasni a doveri átkelést, mert intelligens s látó író írta, aki érti tökéletesen a mesterséget, nem zavarják előítéletek, a saját két látó szemével győződik meg minderről s a látottakat érdekesen s tiszt-

ta írói eszközökkel közli. Az útleírás új faja született Cs. Szabó tolla nyomán s ez nagy és értékes nyeresége az egyetemes magyar irodaturnának.

MARÉK ANTAL.

FERTSEK FERENC: FICKÓ MEG A TÖBBIK.

Szent István társulat kiadása.

„E fiukért valaki felelős!” idézi a kötet első oldalán Mécs László versét, a Vád és védőbeszédet a tehetséges szerző. A mű ifjúsági regénynek íródott s végül is komoly irodalmi alkotás lett belőle. Fickó az Angyalföldön indul el, citromot árul, kettőt tizér, négyet huszér, kis keze kék a hidegtől, lába rongyokba burkolt. Mikor éleletsora mellé szegődünk, alig látszik ki a földből a kis árva s elkísérjük őt addig, amíg mint második elemista mohón habzsolja a tudást. Nehéz feladatra vállalkozott a szerző, mikor olyan kor érzésvilágába próbál bevilágítani, amelyről nagyon keveset tudunk még. Fertsek Ferenc ügyes kézzel fogta meg a témát s vidám, gyerekeknek való histórián át megható pillanatokkal tarkítottan vezeti a kis Vasadi István életét a nyomorból, a szenvedésből egy szebb és becsületesebb, főleg emberibb élet felé. E nemes szándék mély-séges erkölcsi értékkel tölti meg a könyvet. Közben sok minden történik, alakok kergetőznek Fickó élete körül, akik részint jők, részint rosszak, akik a bánatot és az örömet jóformán egyenlő mértékben szállították neki. Fickó ezekután lehetett volna rossz is, de a sors különös játéka folytán megtisztultatott, elhagyhatta a nyomort s az a rövid kis idő, melyet a családi élet melegénél eltölthetett visszaadta őt az igaz emberek társadalmának. Vasadi István második elemistát tehát azzal a nyugodt érzéssel hagyhatjuk el, hogy egyenes úton indult tovább s ezen az úton valamilyen tisztos iparhoz, vagy mit lehessen tudni — esetleg doktori címhez is elérkezhet.

Végig élvezetes formában megírt munka méltán sorakozik a legkiválóbb gyermekregények közé. Fertsek Ferenc ismeri a gyermek lelket, mert ebben a műben mindent „szállít” ami valaha is gyerek fantáziáját izgatta vagy izgatni fogja. S mindenből csak egyetlen igazság csendül ki: légy igaz s erős, s akkor te győzol. Fialat gyerekeknek adhat-e ifjúsági regényíró ennél magasztosabb biztatást?

De nemcsak apró gyerekek számára

írta meg Fertsek ezt a regényt, hanem nagyobb diákok számára is, akik sok sok szociális igazságot tanulhatnak Fickó körülményes élete sorából. A mai kor szociális igazságkereséséhez nem lehet elég korán beállítani a fiatalság lelkét. Ha Fertsek Ferenc ezzel a könyvével a szociális igazságkeresés szunynyadó érzését felkeltette fiatal olvasóiban, nagyon büszke lehet a művére. A kritikus ezek után nem tehet mást, mint olvasásra ajánlja a könyvet mindenkinek, aki gyermekét a kor szei-

lemi áramlataiba már kora ifjúságában be akarja állítani. A jó szülő pedig ezt teszi. Hazug romantikától megóvja a gyermekét s a szórakoztató olvasmányban is adni akar valamit, melyet a gyermek későbbi életében a saját és embertársai hasznára fordíthat. Még azt a tiszta stílust szeretnénk megemlíteni, mely egyetlen ütemben árnalik át a kötetet, érthetően és hangulatosan konzonzáló a témával.

MÁRÉK ANTAL.

SZÍNHÁZ

BUDAPESTI BEMUTATÓK.

O'Neill-dráma a Nemzeti Színházban.

A hányt-vetett életű Eugene Gladstone O'Neill világviszonylatban is egyik legnagyobb élő drámaíró. Kevés író, különösen drámaíró életvonala hullámosabb, változatosabb az övénél. Színész, napzsámos, tanító, tevehajcsár, tengerész, ügynök, újságíró és sok más különböző foglalkozás után kötött ki végérvényesen a színpadnál.

Fiatal színészekből szervezett társulattal New York külvárosában még a háborús években színházat alapított. Színházhelyiségül egy istálló szolgált. Talán mindenütt máshol a világon csödbe jutott volna ez a nagyszerű és bátor „kiállítás”, de a haladóbb természetű Amerika O'Neillék vállalkozásában megbecsülte a szándékot, a tehetséget és szeretetébe fogadta az úttörőket. O'Neill műfajújító kísérletei olyan általános sikert arattak, hogy néhány év elteltével, mint újkori hős vonult be az arisztokratikusan büszke Broadway kellős közepébe — társulattal együtt. Az istállósínházat pedig műemlékké avatták az amerikaiak. O'Neill nem volt hálátlan. Nemcsak a legtermékenyebb amerikai drámaíró lett, de a „Különös közbjáték”, „Anna Christie”, „Jones Császár” a drámái megalkotásával első vonalba emelte az amerikai drámaírodalmat. Majd a múlt évben „hazavitte” a világ első irodalmi díját, a Nobel-díjat.

A Nemzeti Színházban bemutatott Amerikai Elektra c. drámája legutóbbi alkotásai közül való. Kétségtelenül őrnálló művészi alkotása még akkor is, ha

Amerikai Elektra az antik tragédia másolata is. Végeredményben ő is az ógörög mondát dolgozta fel, mint Aischylos Sophokles, Euripides, s még az is igaz, hogy ezek nyomán. Megbecsülendő írói hitere és bátorságára legjellemzőbb, hogy a görögök óta az első író, aki erre a hatalmas feladatra vállalkozni mert. (Az osztrák Hofmannsthal annak idején csak átköltötte görögöt).

O'Neillnek e vállalkozási kedvét tévedés volna a jellegzetes amerikai vállalkozó szellemmel magyarázni, mert az „Amerikai Elektra” a teljesen független íróművész minden általános szellemiségtől nagyban elütő sajátos szelleméből fakad. Az egyetlen, ami ennek némileg ellenszólhatna, a drámacselekményben és mondanivalóban végig felismerhető elfogultság a „szereplőkkel”, az amerikai felsőbb körökkel szemben. De ez az elfogultság nem írói, hanem természetesen emberi elfogultság, s nem megy szellemi függetlensége rovására. Tudni kell, hogy O'Neill élete során minden szociális igazságtalansággal gyakorlatban találkozott. — Többek között hosszú ideig egy kevésbé igénybevett hullakamra volt a lakása. (A hajtörötték teteit ravatalozták itt fel.) És ahogy az igazi ember, aki ilyen közletről látta az életet és halált, eljut a legigazabb élet-szemléletig, mennyivel inkább eljut az író az életnek és halálnak ennyire valószínű ismeretével.

O'Neillt támadni, védeni egyaránt nevetséges. De hogy ezt a művét minél világosabban láthassuk, megérthesük, szembe kell szállnunk az elfogult-

ság vádját emberi és írói alapon hangoztatókkal. Azokkal, kik bár írói rangja miatt sietve elismerik, hogy azután annál inkább vádolhassák azzal, hogy az Amerikai Elektrában a hullaházban eltöltött rossz napokért és még rosszabb éjszákért akar „visszafejtetni.”

Ez az állítás legalábbis tévedés. O'Neill bizonyítottan teljesen független szellemű író. És eddigi működése alapján teljes joggal él az íróművész határtalan szabadságával. (Ne felejtjük, hogy olyan írónak lenni, mint O'Neill, külön isteni adomány.) Ezért is tökéletes minden szempontból a modern-Elektra felépítése. És ezentúl is van egy külön igen jelentékeny érdeme: a múlt század Amerikájának olyan élethű röntgenfotografiáját kapjuk az „Amerikai Elektrában”, amilyent eddig még nem kaptunk sem regényben, sem drámában a legamerikáibb amerikai írótól sem. A múlt századközepe Amerika társadalmi elrendezkedése — mely mai napig is inkább csak külsőségekben változott azóta — a kialakulóban lévő „új” Amerika levegője, a hang, a nyelv, a legjelentéktelenebb ruhadarabtól a legbensőbb érzelmű megnyilvánulásig igazi múlt századi amerikai itt minden.

Az „Amerikai Elektrát” amerikai színpadokon három estén át játszották. A magyar fordítás egy esti előadásba „sűrítette”. A tizennégyfelvonásos dráma előadása így is több mint öt órát igényelt. Meg kell állapítani, hogy a színház és a fordító sűrítése semmit sem ártott a drámának.

A több, mint kétezeréves téma némi változtatással így szól: Mannon Dávid és Mannon Ezra fiatalabb korukban egyaránt szerették a család szolgálatában álló félvér szolgát. Végül is egyedül a fiatalabb fivéré, Dávid lett, ki feleségül vette s a szülői háztól messze költözött vele. Ezra ezalatt minden örökségéből kiforgatta testvéröccsét, aki közben meghal s nemsokára utána nagy nyomorban levő felesége is. (Ezra bosszúból engedte, hogy éhenupsztuljon.) De él egy fiúk Adám. Mikor a tulajdonképpeni dráma kezdődik, a volt szolgáloány fia, Adám Brant álnéven már hajóskapitány és udvarol Christinének, Ezra feleségének. Ő is bosszút akar állni. Hogy minél biztosabb legyen a dolgában, Christine leányának, tehát hazukának Lavinának is szerelmet hozdik. A két nő végzetesen beleszeret Adam Brantba. Ezra

Mannon pedig távol van. Mint tábornok vezeti az északi seregeket a déliek ellen és győz. Különben otthon is tekintélyes és nagy tisztéseket viselő úr, — bíró és polgármester. A harctéren vele van fia is, Orin. (Megjegyzendő, hogy Lavinia feltűnően gyanus vonzalmat mutat apja iránt és Orin ugyanígy anyja iránt. S mint ilyenkor lenni szokott, Orin idegenkedéssel viseltetik apjához, Lavinia pedig folyton fokozódó gyűlölettel anyjához.)

A dráma iszonyatos keretét tehát nagyrészt ez az öt szereplő tölti ki: A vérfertőző Ezra, a házasságtörő anya, az anyához természetellenesen vonzó fiú, a bosszúállásért mindenre hajlandó Adam Brant és a bele szintén halálosan szerelmes, anyját halálosan gyűlölő és apját túlzottan imádó Lavinia.

Lavinia felfedi anyja házasságtörését s kényszeríti, hogy Adammal szakítson. Adam mérget szerez anyjának s anyja, hogy egyedül Adamé lehessen, megmérgezi a hazatérő győztest, — Ezrát. Lavinia előtt ez sem marad titok s most már anyja teljes tönkrettevésére törekszik. Testvére, a néhány nappal később hazatérő Orin előtt feleplezi anyjukat. Szörnyű versenyfutás kezdődik a fiú kegyeiert, melyben végül is éppen fiára való természetellenes hatása miatt, az anya győz. Orin nem hisz Lavinának, csak akkor már, mikor az anyjuk és Adam egyik találkozásánál kézzelfoghatóan bizonyítja a bűnös viszonyt. Orin lelövi Adamot, Anyjuk, ki elvesztette az élethez egyetlen kapcsolatot és az élethez való „jogát”, agyon lövi magát. Orin teljesen Lavinia hatása alá kerül, annál is inkább, mert anyja iránt táplált vonzalma most már Lavinia irányába fejlődik. Utazni, felejtetni mennek, de hiába. (Orin nővérét, valami szigetlakó félvaddal szerethetően kapja s ebbe előbb majd beleőrül s később azonban menthetetlenül beleszeret testvéérébe.) Visszatérnek. A hazai levegő pillanatnyilag jó hatással van rájuk. Különösen Orinra. Az „ötös” legkevésbé bűnös tagja menekülni szeretne a fertőből s őszintén megírja a Mannon család „történetét”. Lavinia szintén menekülni akar és régi udvarlóját lóhalálban vőlegényévé avatja. De ezzel újra felborítja Orin nyugalmit. Lavinia, hogy leszerelje őt, felkínálja neki magát. Orinban feltámadnak a vérfertőző ösök, de mikor hallgatása árát akarja behajtani, Lavi-

nia mégis megborzad s az öngyilkosságot ajánlja neki, amit a lelki-testironcs Orin el is követ. A sors a negyedik Mannonn is beteljesedett. De Lavinia végzete talán még kegyetlenebb. Egyedül marad és a Mannon kastély ablaktábláit, ajtaját magára szögezteti. Hogy sorsa „beteljesedik”, az nem is lehet kétséges.

Kibirhatatlan rémdráma lenne ebből az „anyagból”, ha nem olyan zseniális író dolgozta volna fel, mint O'Neill. Ha nem volna e mögött a lázítóan, szennyesen meztelen darab mögött egy csodálatosan biztoskezü lélekbeszéd — az író. És ha nem lenne ebben a darabban valami hátborzongató és mégis tökéletes igazság. — Így az ötórási előadás és minden kiváltott ellenszenv ellenére is lenyűgöző.

A darab megírása drámaírói bravur. Nincs egy felesleges szó, egy mozdulat, vagy szereplő. Mindenből csak a „letisztított” lényegét kapjuk. Amerikában a múlt század eleje lehetett az újvilág középkora. Talán csak akkor kezdődött ott, a „rablólovagok” elnevezése, illetve Amerikáról lévén szó, elpolgáriasodása. Ki tudná azt most már, hogy honnan s hogyan eredt el a bűn, mely a Mannon családban a vérfertőzésig olyan teljesen kivirágzott és beérett?

O'Neill az író, mint a mindenkori társadalmak örök bírója lép fel, a bűnökben legféltelenebbül tobzódó Mannonok ellen. És kegyetlen, de igazságos bíró. Minden kibuvót, minden szabadulási lehetőséget megtagad tőlük és az utolsó s talán legbőnösebb Mannonnak a megváltó halál helyett csak az élve eltemetkezést engedélyezi. És olyan eleven írói erővel képviseli az igazságot, sújt és büntet, hogy még vitába sem lehet vele szállni. Ahol itél s gyilkol, ott a halál már a magasabb életrend szerint is elkerülhetetlen.

Talán csak az lehet vitás, hogy kell-e a mai társadalom elé olyan tükröt tartani, melyből a teljes lelki és erkölcsi felbomlottság és a halál vígyorog vissza? Miért írta meg O'Neill az Amerikai Elektrát? Mint a Nobeldíj érdemes tulajdonosának íróművészetét, drámaszerkesztő zsenijét nem kell már fitogtatnia. Bizonyára még nem merült ki sem, hogy írói játékot üzzön. Sőt régebbi művei még az alól a vád alól is fejtentik, mint hogyha ember, osztály vagy társadalomgyűlölet fűtené. Sokkal valószínűbb, hogy művészi erejében bízva, félnagyította a dráma

erkölcsi és érzelmi motivumait, hogy — mivel Amerikáról is szó van — látványosabb legyen.

A Nemzeti Színház az összevont előadással olyan hatalmas munkát vállalt, hogy már maga a pusztán tény nagy teljesítmény. Legfőbb rész ebből is a rendezésre hárult. Kár, hogy a rendezés még ennél is többet vállalt, igyekezett minden erősebb drámai jelenetet még jobban felhangolni. Bizonyos, hogy kevesebb rendezői buzgóság többet használt volna a drámának. Ez a rendezésbeli túlzás a színészek fizikai erején amugyis túlerő teljesítményeket még növelte. Szerencsére egyik nagy jelenettől a másikig adódott néha anynyi szünet, hogy fizikailag is kipihenttékk magukat. Bajor Gizi pl. több mint három órát töltött színpadon. De Makkay Margit és Timár József sem sokkal kevesebbet. Tagadhatatlan, hogy ezekben a remek szerepekben így is kiváló teljesítményeket nyújtottak, de ennyi szereplés még a legnagyobb színészből és legremekebb szerepből is sok. Míg a fáradtság el nem lepte őket és a közönséget egyaránt, addig hiánytalan és nagyvonalú élvezetet nyújtott az előadás. Csontos, bár a haláljelenésben — pedig ez nem a már színpadon megszokott elhalálozási jelenetek közé tartozott — felejtetlent nyújtott, egyébként nem találta el szerepét. Hosszú Zoltán jelenései voltak a legjobban elosztottak, de ettől eltekintve is, játékbán, hangban, formában ő volt az előadás legkellemebb meglepetése. Lehotay és Szőrényi élénk és tiszta színfoltokat jelentettek ebben a sötét és komor drámában. Urayból Adam Brant szerepéhez éppen a legszükségesebb kellékek hiányoztak. Az író néhány szereplőn kívül talán legjobban megértették Varga Mátyás, ki a díszleteket és Nagyajtay Teréz, aki a jelmezeket tervezte.

SZÉP ERNŐ VÍGJÁTEKA A VÍGSZÍNHÁZBAN.

Az Amerikai Elektrával szemben, amely a legfelfűtöttebb egyetemes szemszögű színpadot s az erőteljes drámai játékok jelentette, a Vígszínházban „Háromlevelű lóhere” című újdonsága nyújtotta a minden izgalomtól mentes, édeskésen gyöngye, finomkodó általános európai színpadot.

Szép Ernő költői jellegű vígjátéka erősen emlékeztet azokra a városi utcákon árusított virágokra, melyek már

frissességüket, illatukat elvesztették s amelyeket az eladhatóság okából parfümmel illatosítanak s frissítenek fel.

A Háromlevelű lóhere jól festene bármelyik napilapban kis versike vagy elbeszélés formájában, de mint vígjáték nem színpadképes. (Ezt bizonyította a darab alig néhány előadása is. Pedig Budapestnek szép számmal van külön „szépernő” közönsége.)

A vígjáték onnan nyeri jelképes címét, hogy szerinte a rengeteg háromlevelű lóhere között mindenki négylevelűt szeretne találni. Az író tizenhárom színpadi képben vitatja a keresés hiábavalóságát és végül is arra a következtetésre jut, hogy nem is érdemes négylevelűt keresni, mert talán mégis a háromlevelű jelenti az igazi szerencsét.

A darab főszereplője egy színővendékleány s mint ilyen híres író pártfogoltjaként szeretne színpadi csillaggá fejlődni. De kívül róla, hogy nem elég tehetséges. Ez ugyan a beérkezés lehetőségét nem zavarná túlságosan, de nagyobb baj, hogy komolyan szerelmes lesz nagy íróra, még nagyobb baj, hogy nagy író is őbelé. És mivel nagy író a vígjáték szerint legalább is ötlevelű, nemcsak hogy visszautasítja kis színővendék félreérthetetlen felkínálkozását, de még háromlevelű vőlegényét is vasszaszerzi neki.

Hogy kis színővendék a nagy író elég önkényes cselekedetébe beleenyugszik-e, ez az előadás befejezésével nem derül ki.

A vígjáték szerepei a színészek számára nem jelentettek feladatot, mert nem adtak elég játéklehetőséget. A kis Szombathelyi Blankát ebben a főszerepben avatták elsővonalbeli színésznővé. Ezt a megérdemelt előléptetést a szerep semmivel sem segítette. A többiek számára nem jelentettek a szerepek ennyire életkérdést s ezért nem is próbálták megmenteni még a megmenthetőt sem. Néhány színpadilag is jó kisebb szerepben említésre méltók Eszterházy Ilona, Gárdonyi Lajos, Peti Sándor, Köpeczy Boócz Lajos és Bihari József.

BULLA UTOLSÓ SZEREPE A BELVÁROSI-BAN.

Marian Hemar: Százéves cég című vígjátékában búcsuzott Bulla Elma a Belvárosi Színháztól, hogy legközelebb már, mint a Vigszínház sztárja lépjen közönség elé. De nemcsak valóságos sztári minőségben, hanem valóságos

sztári tiszteletdíjért is. (Ez elméletben, szigorú szabályok szerint esti kétszáz pengő. Persze gyakorlatban ez sokszor több is lehet, de hát színházi szabályról van itt szó.) Távozását váratlanul „komoly” műfelháborodás kísérte, Erdemes hát az esettel kapcsolatban megállapítani, hogy a sztárrelfedezés sohasem a leendő sztár, hanem mindig a színház üzleti és csak viszonylagosan a közönség érdekében történik. Mivel pedig a sztár helyét a sztárok rangsorában mindig a fellépti díj dönti el, a sztár még szíve ellenére is kénytelen a magasabb fellépti díjat vállalni. (Szögezzük le, hogy egyetlen vesztes lehet mindig csak a színház és sztár viszályában — a közönség. De róla persze még a műfelháborodásokban sem esik szó. De hát ez a mai sztáros színházi rendben nem is meglepő.)

Ha a Százéves cég előadásán keresztül nézzük a Belvárosi-Bulla-Vigszínház ügyét, azt is megállapíthatjuk, hogy Bulla Elma már kinőtt a Belvárosi keretéből. Márcsak azért is, mert a sztári rang folytonos emelkedést követel és a Belvárosi Színház nem tudta és nem tudja Bullának ezt megfelelő szerepekkel biztosítani. Bulla Vallomásbéli-szerepe óta egyetlen olyan szerep nem jutott, amelyik emelkedést jelentett volna számára. Ebből a szempontból a Vigszínház kétségtelenül előnyösebb neki, de az eddigi jelekből ítélve az is valószínűnek látszik, hogy Bullának nem a Vigszínház jelenti majd pályája végállomását.

Bulla utolsó Belvárosi szereplése sem Bullának, sem a színháznak nem jelentett sikert. Úgy látszik a lengyel szerzők nem tudják megnódtítani a budapesti közönséget, amely az idén már a második lengyel darabot utasítja vissza. (Ennek a szeszélyes közönségnek, bár sokszor csunyan téved, most mind a két esetben igaza volt.)

A Százéves cég darabnak talán még öregebb, mint cégnek. Az ünnepezt színésznő, illetve szeszélyes sztár úgy érzi, hogy torkig van a színpaddal és elbolondítja a Száz éves cég fiatalon is öreg főnökét. De mikor már a főnök a szerelemtől visszafiatalodik és komolyra fordulna a dolog, egy sürgönyben kínált jó szerepért lemond a józan hűvös Százéves cég mindenféle polgári örmérő, azaz szeszélyes sztár hű marad a hamis világhoz, a színpadhoz. A Százéves cég főnöke pedig legalább olyan csalódottan távozik vissza a cégbe, mint a közönség a színházból.

Bármilyen élethűen szeszélyes sztár is volt Bulla Elma, ebben a szerepben ő sem tudta megmenteni a darabot. Sőt hiába vonultak fel elég jelentéktelen szerepekben a komika és komikus ágyúk Gombaszögi Ella és Rózsahegyi is. A Belvárosítói szintén távozó Páger, a cégfőnök szerepében, el-

tekintve attól, hogy maszkban és hangban is tévedett, játékban sem járult hozzá sikeresen az előadáshoz. A sikertelenségért sem a rendező Pünkösti Andor, sem a díszlettervező Gara Zoltán nem felelősek, hanem csak a színház és a Marian Hemar, az író.

MUHORAY ELEMÉR.

MŰVÉSZET

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR MŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA POZSONYBAN.

Kellemes meglepetést jelentett számunkra a Szlovenszói Magyar Közművelődési Egyesület rendezésében a pozsonyi Képzőművészeti Egyesület kiállításának megnyitója. Mintha egy pillanatra megszűnt volna művészeink magárahagyatottsága. Szépszájú közönség hullámzott a megnyitó napon a kiállító termekben. Képzőművészetünk eddig, vonatkozik ez különösen Pozsonyra, minden társadalmi hátvéd nélkül folytatta küzdelmét a létért és művészetért. A középosztály elfordulása különösen érzékeny sebet ütött a művészet fejlődési lehetőségein. A munkásosztály minden érdeklődése ellenére anyagi helyzete miatt mint művészetet eltartó réteg szóba sem jöhet. Így valósággal a nemzeti kultúra légtüres terébe jutott művészetünk. Ezért volt nagyjelentőségű a SzMKE gesztusa: társadalmi propagandát vállalt a magyar művészetért.

A kiállítást Krausz dr., a város alpolgármestere nyitotta meg. A kiállító művészek részéről Schubert Gyula festőművész beszélt. A statisztikái elmondja, hogy 24 művész 87 darabot állított ki. A művészek között 7 német volt.

Ha a kiállítást összehasonlítjuk az elmúlt évek közös magyar kiállításával, sokkal egységesebbnek tűnik fel, mint azok voltak. Hiányzik belőle az akkori kiállítások lendülettelisége. Megállapodottabb és nyugodtabb lett. Ennek az a következménye, hogy az általános, felületes benyomás után sokkal színvonalasabbnak vagyunk hajlandók megítélni a kiállítást, mint arra az egyes művek feljogosítanak. A kiállított képek és szobrok a Mezőgazdasági Múzeum három termét töltik meg. Szlo-

venszónak valamennyi magyar művésze résztvevett a kiállításon, főként a nyugati részről. Úgy látszik a kulturális decentralizációnak mélyebb, okai vannak.

Az újonnan jelentkező művészek közül a csallóközi Alló Gyulát és Staudt Mihályt kell megemlítenem. Alló két dunaparti képe meglepő technikai ügyességről tanuskodik, anélkül azonban, hogy az egyéniség biztos nyomait észrevehetnénk. Staudt Mihály már ismertebb. A komáromi művészek régi gárdájához tartozott, Pozsonyban három éve tünt fel, azóta félrevonult. A most kiállított képei bizonyítják, hogy nem hiába, bár még nélkülözik a festői finomság könnyedségét, amelyet még a legrobosztusabb alkotások is magukon viselnek, mégis sok tudással és erővel teliek.

A kiállítási terem legsajátságosabb képei a modern művészektől valók. Ők a korszerű művészeti felfogás hirdetői. Prochászka, Lőrincze, Pálffyra és Weinerre gondolok.

Prochászka újra a kiapadhatatlan témájához fordult, a kisalföldi magyar falu életéhez. Nyers és hideg színeivel, meglepő jellemző erejével mindig újabb és újabb felületeket tár fel. A jégördást ábrázoló képén például a hideg szinte sugárzik. Ösztönös és igaz művészet az, amit Prochászka alkot. Lőrincz Gyula újból fejeket állított ki. Kiállításról-kiállításra figyeljük ennek a művésznék a fejlődését. Egyre egyenebben és egyre biztosabban futja pályáját. Most kiállított művein a szín mély kulturájáról és sajátos egyéni formáltságáról tett tanúságot. Képei a fájdalmat kifejező emberi arc monumentalísa torzított ábrázolásai.

Weiner Imre mély realizmussal megfestett képei új kifejezése síkjára vonták a hangsúlyozottan szürrealisztikus

korszakának kompozíciós formáit. A munkásszínházszók című képén nagyszerűen használja fel a bizánci aranyhátteret, így érzékelteti a színpad valószerűtlen világát. Ezt a felfogást azután átviszi a kép középterére is. Az alakok egymásmellettsége valószerűtlen a lagikus látás számára, de ugyanakkor a festői kompozíciót meglepően hangsúlyozzák. A valóságnak és festőileg értelmezett szimbólumoknak ez a nagyszerű összeolvastása Weiner művészetének egyik legjellemzőbb vonása.

Pálffy Péter művészete sokkal hűvösebb. Az ő festői problémái visszahúzódtak a kubizmus sokszor uniformizáló, ma már európaiilag általános formanyelve mögé. A szlovenszki művészek körében szinte páratlanul álló festői kultúrája, a színek legvégző finomsága iránti érzék jellemzi. Aquarelljeiben azután teljesen felszabadul a kötött formanyelv terhe alól és szabadon alkotja szebbnél szebb és kifejezőbb vallomásait a természetről, úgy, ahogyan azt ő látja és érzi.

Nagy Márton egyetlen olajképe kissé elcsúszott munka. Sokkal jobb és jellemzőbb aquarellje. Ideje lenne már Nagy Márton kollektív bemutatkozását Pozsonyban megrendezni, hogy teljes értékében lássuk egyéni oeuvrejét. Az ilyen részletekben való megismerések mindig torzítanak.

Gwerk Ödön stilizált képei egyike azon keveseknek, amelyek előtt a legtovább időzik a közönség. Sajnos az érdeklődés nem áll arányban a festői értékével. Várjuk a régebbi kiállítások gwerki oeuvrejének folytatását.

Murmann József műveiben az egyszerű formák nemességének és a finom tónusok szépségének megszólaltatója. Szobraiban mély plasztikai in-

vencióról tanuskozik. A valóság formái tökéletes anyagszerűséggel kelnek új életre mintázó keze alatt.

Schubert Gyula nagyméretű, pozsonyi uccarészletet ábrázoló képe a kísérletezés hibáival ékes. A keretbe foglalt, tablószerű freskó lehetőségei után kutat. Új anyagát még nem uralja annyira, hogy pasztelljei és aquarelljei magas színvonalra emelje is utolérje.

Harmos Károly új képeiben elvont fogalmakat igyekszik optikai élménnyé átforgalmazni. Úgy látszik előkészületül szolgálnak ezen alkotások valamilyen újabb kifejezési periódushoz.

Erdélyi Béla munkái széles folthatásokra törekednek, de hiányzik belőlük a nagy felületek lendülete. Hasonlóan jár Angyal Géza is, kinek kis gyermekket ölében tartó ülő női aktja nem eléggé kifejező, elnagyolt képe inkább tanulmányzerűen ható mint befejezett kész alkotásnak.

Polonyi Károly műveinek festői fogypatékosságait nagyban takarja a monumentális téma, a Tátrahegy világa. Szemere János művei sok festői készséget és tudást árulnak el, de hiányzik belőlük az elmélyedés. Tichy Kálmán egyetlen kisméretű olaja nem ad elég alapot arra, hogy véleményt mondjunk róla.

Külön kell megemlítenem Wintersteiner, Frech és Schäffer műveit. A Képzőművészeti Egyesület régi gárdájából valók. Művészetüket régen túlhaladta az idő és úgylátszik a mult rekvizitumaként kaptak vendégjogot a többi alkotások között.

A szobrászati részben Murmann mellett Fleischmann Artur lágy formájú térdeplő nőt ábrázoló faszobra és Rigele Alajos Madách síremlék modellje tűnt fel.

b. k.

FILM

ÚJ TÖRTÉNETI FILMEK.

(Stuart Mária, Balaklava.)

Amióta az amerikai filmgyártás felismerte a történeti témákban rejlő kitűnő üzleti lehetőségeket, azóta egyre több historial tárgyú film készül. Az idén bemutatásra kerülő újdonságokból két történeti film, a Stuart Mária

és a Balaklava érdemlik meg, hogy kritikailag méltassuk őket.

A történeti film vagy hiteles történeti személyeket szerepeltet és azoknak életéből ragadja ki a legdrámaibb eseményeket, vagy pedig költött hősalakokkal bemutat egy nagyjelentőségű történeti eseményt. Két szembenálló irányról beszélhetünk tehát: az alak-

jaiban és cselekményében hitelesnek jelentkező filmről és olyan filmről, melyben a képzelet tág teret kap és csak egyetlen hiteles eseménnyel igazolja történelmi voltát. A Stuart Mária és a Balaklava jellemzően képviselik ezt a két teljesen szembenálló és lényegben eltérő irányt.

Az első film, Stuart Mária, a híres királynő életét és tragikus halálát választotta tárgyul igazolt, hiteles történelmi eseményekre támaszkodik, hiteles történelmi személyeket szerepeltet, a másik film, a Balaklava, költött hősokeket hoz, költött epizódokkal színesíti cselekményét, melynek egyetlen hiteles történelmi eseménye az a halált megvető bravúros roham, amelyet hatszáz angol katona indít az orosz ütegek ellen. „Történelmi” jelzővel illetjük mind a két filmet, noha jól tudjuk, hogy merőben eltérnek egymástól.

A Stuart Mária hősei jellemrajzának kimélyítésével inkább mint érdekesség hat. Színdarabízú és túlságosan színpadszerű, hogy az események jóréséről csak beszéltet. Ami egy színműnek elkerülhetetlen kifejezőmódja: a cselekményekről való beszéltetés az filmben erős hátránynak tűnik. Hiba, hogy nem látjuk Mária üldöztetését a tengeren, nem látjuk, hogyan veri le Bothwell a lázadó lordokat, majd később hogyan ousztul el hadserege és hogyan kerül fogságba Dániában. Ehelyett hosszú tanácskozásokat, politikázásokat, felesleges beszéddel, elnyújtott szerelmi jeleneteket és fásaszó bírósági tárgyalásokat kapunk. Az igen hosszú beszéltetés érdekes és színszerű a színpadon, de csökkenti a film érdekességét, lefokozza tempóit és filmszerűtlenné teszi az egész alkotást.

A Balaklava ezzel szemben színes, pezsgő és változatos, még politikai részei is érdekesek és lebilincselők. Zökkenő és megállás nélkül perreg a film meséje izgalmas befejezése felé. Az epizódoknak, a sok harcnak voltaképpen a helyzet valódi megvilágítása és jellemzése a célja. És itt nem beszélnek a szereplők az eseményekről, hanem ellentétben a Stuart Mária színpadszerűségével, filmszerűen, történészek formájában tárulnak elénk.

A két rendezőnek: John Fordnak és a magyar Kertész Mihálynak rendezői munkája is felmutatja természetszerű-

leg ezeket az ellentéteket. Ford az egyhelyben történő és színpadias, Kertész az állandóan változó, mozgalmasság jelenetekre fekteti le rendezői készségének alapját. A Stuart Mária végtelen nyugvópontjaival szemben a Balaklava az állandó mozgásnak és változatosságnak a példaképe. Filmszerűség szempontjából tehát Kertész stílusa a helyiállóbb.

A Stuart Mária szereplői közül Darnley, az első férj és Rizzio, a titkár alakja az első jelenetekben érdekelnek, később megszokjuk és egyoldalulaknak találjuk őket. Erzsébet alakítója, Florence Eldridge is csak helyenként hat meggyőzően és érdekesen. Bothwellt, a történelmi torzborz hőst Frederic Marchhoz egyenesen átídomították; a börtönbeli haláljától jelenete tulajdonképpen független a szerepétől és színészi képességének érvényülését szolgálja. Hepburne királynője érdekes alakítás, de nem érezzük át, hogy éppen Stuart Mária áll előttünk. Kivégzésének jelenete, mely teljesen reá összpontosul, nélkülözi a kirobbanó drámai erőt.

A Balaklavában a típusok rajza sikerültebb, mint a Stuart Máriaiban az egyéneké. A hősnő alakját, Olivia de Havilland behizelgő kedvességgel hozza közel hozzánk. Természetessége hitelessé teszi ezt az alakítást. A főhős megkapó erővel kél. életre Errol Flynn játékában. Minden cselekedetét és érzésmegnyilvánulását elhisszük, olyan közvetlen emberi és szellemes. Alakítása egyébként iskolapéldája annak, hogy a színész egyénileg hogyan használhatja ki a filmszerűség lehetőségeit mozgásban, gesztusjátékban és hangsúlyban. Mindkét színész nevével bizonyára sűrűn fogunk találkozni a következő filmekben.

A Balaklavának egy jelenetét hangsúlyozottan kell szembeállítanunk Stuart Mária kivégzésével. Suristani katonák nyomulnak be Chukoti kapuin. A parancsnok, körülötte néhány tiszt, egyszerű meghatott hangon imádt olvas és néhány lépésnyire a kis csoporttól látjuk a suristani katonákat, amint kezük a lővésre kész fegyvert markolja. A rendezésnek, a színészek beállításának ez a módja hatásosabb minden nagyméretű vérpadnál és vaskos hatásra kidolgozott jelenetnél. Egyálta-

lában a Balaklava költött hősei jobban belevésődnek a nézők emlékezetébe, mint a Stuart Mária ismert, hiteles történeti szereplői.

Szembeállítva a két produkciót, levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a filmgyártás szempontjából előnyösebb a Balaklava-szerű filmek készítése. Itt ugyanis nincsenek az események és alakok hűsége szempontjából kötöttségek és éppen ezért nem állhat-

nak elő stílustalanságok, mint az olyan filmeknél, amelyek minden áron a hitelesség látszatát akarják kelteni és közben mégis koncessziókat kénytelenek tenni. A filmszerűség kiaknázására tehát sokkal alkalmasabbak azok a témák, melyeknek ugyan történeti magvuk van, de amelyek emellett a szabad képzeletnek tág teret adnak.

EGRI RÓBERT

A MIKSZÁTH KÁLMÁN REGÉNYPÁLYÁZAT EREDMÉNYE.

Irodalmi körökben nagy érdeklődés előzte meg a Mikszáth Kálmán regény-pályázat döntését, amely március 15-én került kihirdetésre. A bírálóbizottság a beérkezett 164 kézirat gondos mérlegetése után arra az egyhangú véleményre jutott, hogy a díjat az idei esztendőben a

„FELSZABADULTÁL”

c. regénynek ítéli oda. A jelíges levél felbontása után kiderült, hogy a nyertes Vészi Endre vésnök segéd, akit a Pantheon kiadóvállalat már értesített az eredményről. A regény egy

vésnök inas története, egészen a felszabadulásáig. Az író mindössze husz esztendő, és jelenleg is az egyik vésnök cégnél dolgozik. Ez a regény az első prózai írása, ezenkívül mindössze néhány verse jelent meg a különböző napilapokban és folyóiratokban. A felszabadultál április végén kerül a könyvpiacra. A fiatal író ezzel a munkájával bekerült a Mikszáth Kálmán díjnyertes regényírók sorába, akik közül néhányan már is beérkeztek a fiatal magyar irodalom legkiválóbbjai közé.

A bírálóbizottság ezenkívül dicséretre ajánlotta a „Fogolytábor békében” c. regényt, amelynek írója Szücs Lászlóné Rózsaszentmárton. Ez a regény a bányatelepen élő tisztviselők és munkások életéről szól.

A Magyar Írás szerkesztősége:

Felelős szerkesztő és kiadó: dr. Simon Menyhért.
Szlovenszkói szerkesztő: Szombathy Viktor, Komárom-Komarno.

Ruszenszkói szerkesztő: Rácz Pál, Ungvár-Užhorod.

Budapesti szerkesztőbizottság: Fėja Géza, Marek Antal dr., Muhoray Elemér, Possonyi László dr., Szitnyay Zoltán és Vécsey Zoltán dr., képzőművészet: Artinger Imre. Szerkesztőségi adminisztráció: XI. Horthy Miklós út 15/c. III. Telefon 269099.

Erdélyi szerkesztő: Tamási Áron, Kolozsvár-Cluj, Strada Avram Jancu 46.

Amerikai szerkesztő: Reményi József, Cleveland-Ohio, USA.

A Magyar Írás kiadóhivatala és képviselletei:

Szlovenszkói kiadóhivatal: Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornaľa-Tornafa.

Budapesti kiadóhivatal: XI. Horthy Miklós út 15/c. III. Telefon 269099.

Főbizományosok:

Romániában „Pallas” könyv- és lapterjesztő vállalat, Kolozsvár-Cluj.

Jugoszláviában: „Literária” könyv- és lapterjesztő vállalat, Subotica.

A Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet

a magyar írók eredeti és idegen írók fordított műveinek, szépirodalmi, tudományos, ifjúsági könyveknek és időszaki folyóiratoknak kiadására alakult. Könyvpártoló szerve a

Kazinczy Könyvbarátok Társasága,

amely évente 4—6 kötet eredeti művet (kb. 1200 oldal terjedelemben) és a MAGYAR ÍRÁS tíz számát (egyenként 128 oldal terjedelemben), adja tagjainak.

Tagsági díj fűzött sorozat megrendelése esetén K^č 120.—, Pengő 26.—, kötött sorozatnál K^č 150.—, Pengő 32.—.

Tagdíj negyedévenként fizetendő.

Fizetéseket továbbít a Magyar Írás minden szerkesztője, kiadóhivatala és bizományosa.

Részletes felvilágosítással szolgál a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornaľa-Tornafa Póstafiók 25.

A KAZINCZY KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ SZÖVETKEZET

kiadásában még kapható megjelent művek:

	bolti ára csehszlovák koronában füzve	kötve
Brognyáni: Festőművészet Szlovenszón . . .	25.—	30.—
Darkó István: Két ember, egy árnyék . . .	10.—	
— Szép ötvöslegény. Ferdetorony . . .	10.—	
— Zuzmara	10.—	
— Szakadék	10.—	15.—
Dr. Bálint Aladár: MUDr. Darvas	15.—	20.—
Branecky-Marék: Frater Johannes	25.—	30.—
Darvas János: Hegyország hangja	20.—	25.—
Féja Géza: Élet és álom. Népmesék	25.—	30.—
Földes György: Kukkónia lelke	15.—	20.—
Gyalay Domokos: Vaskenyéren	15.—	20.—
Győri Dezső: Hol a költő?	15.—	20.—
Jaczkó Olga: Virágzó cseresznyék	15.—	20.—
Jarnó József: Magyar miniatűrök.		20.—
Márai Sándor: Csutora	15.—	20.—
Mécs László: Az ember és árnyéka	25.—	30.—
— Vigasztaló	25.—	
Rácz Pál: Szomorú ember	15.—	20.—
Reményi József: Élni kell. I—II. kötet	25.—	30.—
— Lesz-e reggel?		20.—
Sárosi Árpád: Áldozom a napnak	15.—	
Sebesi Ernő: Megrugott emberek	15.—	20.—
Sinka István: Pásztorének	10.—	
Szabó Pál: Anyaföld	25.—	30.—
Sziklay Ferenc: Kazinczy évkönyv	15.—	20.—
— Világ ura	15.—	20.—
— A jöttment		20.—
Szitnyai Zoltán: Szeptemberi majális		20.—
Szombathy Viktor: Én kedves népem	20.—	
Tamás Mihály: Mirákulum	15.—	20.—
Tamási Áron: Énekes madár	15.—	
Vécsey Zoltán: Az új Európa	15.—	20.—
Zerdaheyl József: Egy tőnek három fa- kadása	20.—	25.—

Megrendelhetők, míg a készlet tart, a Kazinczy Szövetkezet irodái és a Magyar Írás szerkesztőségében, kiadóhivatalaiban.